НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Харківський національний університет
ім. В. Н. Каразіна
Український мовно-інформаційний фонд

В.С. КАЛАШНИК
Ж.В. КОЛОЇЗ

СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Київ
Видавництво «ДОВІРА»
2004

ЕСЛОВНИКИ УКРАЇНИ

ББК 81.2УКР-4
К17

Серію засновано у 1994 році

Це перше ґрунтовне видання, що відображає малодосліджену сторінку сучасної української мови — фразеологічну антонімію. У словникових статтях представлені не лише фразеологізми-антоніми, але й тлумачиться їх значення, наводяться синоніми кожного фразеологічного антоніма. Значення ідіом ілюструють влучні цитати з творів українських письменників.

Розрахований на широке коло користувачів: науковців, учителів, працівників видавництв, студентів, учнів, усіх, хто цікавиться рідною мовою.

Рецензенти:
доктор філологічних наук *Л. А. Лисиченко*,
доктор філологічних наук *В. Д. Ужченко*.

Рекомендовано вченою радою
філологічного факультету
Харківського національного університету
ім. В. Н. Каразіна

© Калашник В. С., Колоїз Ж. В. 2004
© Оригінал-макет, художня розробка серії. Видавництво «Довіра», 2004
© Ідея та назва серії «Словники України». Гуменюк Т. П., Широков В. А., 2004

ISBN 966-507-157-2

ЯВИЩЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ АНТОНІМІЇ

Проблема протиставлення є предметом широкого зацікавлення у філософії*, логіці**, лінгвістиці***.

Природно, що для з'ясування сутності протилежності найбільш придатними є номінативні одиниці, а тому в лінгвістиці досить ґрунтовно розроблено питання лексичної антонімії. Слова-антоніми засвідчені спеціальним словником****.

Природа фразеологічної антонімії до сьогодні залишається малодослідженою, зокрема в україністиці.

Причини, через які явище фразеологічної антонімії залишається поза увагою мовознавців, закладені у властивостях самих фразеологізмів: по-перше, фра-

---

* *Аверьянов А. Н.* Динамика противоречий // Вопросы языкознания.– 1976.– №5.– С. 79–89.

** *Исаев А. В.* К вопросу о соотношении лингвистического и логического в учении об антонимах // Филологические науки.– 1972.– №1.– С. 49–56.

*** *Бобух Н. М.* Антоніми та фразеологізми з семантично протилежними компонентами // Мовознавство.– 1992.– №4.– С. 62–67.

Иванова В. А. Антономия в системе языка.– Кишинев, 1982.

Миллер Е. Н. Природа лексической фразеологической антономии.– Саратов, 1990.

Новиков Л. А. Антонимия в русском языке.– М., 1973.

*****Полюга Л. М.* Словник антонімів української мови.– К., 1987, 1999.

зеологічні одиниці, на відміну від лексем, не тільки називають предмети об'єктивної дійсності, а й дають їм суб'єктивну оцінку; фразеологічне значення усталених конструкцій передбачає наявність конотативних одиниць, а відтак немає чітких критеріїв виявлення антонімічності фразеологізмів.

Відсутність комплексних досліджень фразеологічної антонімії зумовлена й тим, що «безпосереднє протиставлення фразеологічних одиниць — явище досить рідкісне», а на непродуктивність їх використання у межах мінімального контексту впливає експресивне забарвлення та образність значення *(Є. М. Міллер)*.

Проте фразеологічна антонімія, хоч і вужча за лексичну, не є спорадичним явищем. Менша поширеність фразеологічних антонімів закономірна, оскільки лексичний склад мови значно ємніший за фразеологічний.

Фразеологічні одиниці є антонімами, якщо: а) усталені словесні комплекси диференціюються протилежною, контрастною семантикою; б) семантично-цілісне фразеологічне значення усталених конструкцій знаходиться в опозиції «фразеологізм — фразеологізм»; в) усталені конструкції є мовними знаками однієї логічної сутності: *поставити на ноги — звалити з ніг, гладити за шерстю — гладити проти шерсті, вийти на дорогу — збитися з дороги, розпускати губу — замкнути рота, до біса — на заячий скік, дешевший від грибів — не по кишені* тощо.

Фразеологічна опозиція «фразеологізм — фразеологізм» виникає на основі контрастної семантики, протиставлення значень фразеологічних одиниць виявляється у співвідносних поняттях, які перебувають у взаємній залежності і характеризують явища одного плану.

Під фразеологічною антонімією слід розуміти фразеологічну опозицію, що передбачає контрастне протиставлення семантики і відзначається єдністю смис-

лової, логічної сутності, повною чи частковою нетотожністю компонентного складу.

Антонімію на фразеологічному рівні можна диференціювати як власне фразеологічну (передбачає опозицію «фразеологізм — фразеологізм») і внутрішню (передбачається опозиція «фразеологізм — слово», де «слово» — один із компонентів фразеологізму).

Явище власне фразеологічної антонімії охоплює як структурно однотипні, так і структурно неоднотипні усталені словесні комплекси.

Структурно однотипні фразеологічні антоніми організовані за однаковими фразеологічними моделями, передбачають наявність компонента, який експліцитно виражає антонімію: *розрядити атмосферу — розжарити атмосферу, розпустити язика — прикусити язика, діставати відсіч — давати відсіч, розв'язати язик — скувати язик, виходити з берегів — входити в береги, легкий хліб — тяжкий хліб, легкий на підйом — важкий на підйом.* Протиставлення таких фразеологізмів забезпечується частковою нетотожністю компонентного складу. Нетотожні компоненти генетично пов'язуються із лексичними антонімами.

Структурно однотипні фразеологічні антоніми передбачають і поєднання компонентів, опозиція яких зовсім не пов'язується з лексичною антонімією, а диктується загальною контрастною семантикою усталених конструкцій: *вбратися в силу — сидіти на шиї, вибілювати зуби — умиватися сльозами, вибитися з мочі — набратися сил, вибивати з сідла — садовити на покуті, виграти бій — промазати справу.* Опозиція подібних конструкцій виявляється через цілісне їх зіставлення, формальні засоби протиставлення відсутні.

Структурно неоднотипні фразеологічні антоніми організовані за різними фразеологічними моделями. Фразеологічна опозиція понять однієї сутності забезпечується повною нетотожністю компонентного складу: *ані телень — подати голос, без сьомої клепки у*

тім'ї — з головою, бистрий на розум — туман вісімнадцятий, брати близько до серця — хоч трава не рости, голки не підточиш — тяп-ляп, два чоботи пара — не з нашої парафії, дірка від бублика — мати за щось тощо.

Особливістю фразеологічної опозиції може виступати контрадикторна протилежність, яка утворюється за допомогою заперечних формантів: *бачити далеко — не бачити далі свого носа, буде толк — не буде пуття, витикати носа — не показувати очей, мати за щось — не мати і за боже пошиття, дати волю — не давати ходу* тощо. Антонімія таких фразеологічних одиниць встановлюється шляхом семантичного аналізу.

Із семантичним аналізом пов'язується явище внутрішньої антонімії фразеологічного звороту, яке передбачає опозицію: «фразеологізм — слово», де семантика усталеної конструкції контрастно протилежна семантиці слова-компонента, що є формально опорним: *треба, як лисому гребінь; потрібен, як сироті трясця; гарно, як собаці в ярмарок; треба, як сліпому дзеркало; потрібен, як болячка на лоб; треба, як собаці чоботи влітку* тощо. У подібних конструкціях реалізується протиставлення між реальними властивостями денотативного (*треба, потрібен, гарно*) і сигніфікативного значення *(не треба, не потрібен, погано).*

Явище внутрішньої антонімії є особливістю компаративних фразеологічних одиниць, що виникли унаслідок деформації порівняльних зворотів, в основі яких, як відомо, лежить факт відкритого зіставлення і які передбачають три компоненти: основу — те, що порівнюється; ознаку — те, на основі чого порівнюється; образ — те, з чим порівнюється. Внутрішня антонімія спричиняється тим, що ознака, вибрана для порівняння, не властива образу, який виникає на основі зіставлення. Здебільшого про якусь особу чи явище говориться в позитивному плані, а розуміється цілком протилежне: *правий, як кочерга; правий, як вуж*

у калачику; спритний, як ведмідь до горобців; жвавий, як рак на греблі; швидкий, як віл у плузі; красивий, як кабан сивий; тихий, як поросятко в мішку; хороший, як свиня у болоті (пор.: кривий, повільний, поганий, шумний).

Внутрішня антонімія пов'язана з буквальним значенням, що вступає в опозицію з асоціаціями, які викликані переносним фразеологічним значенням.

Досить часто відношення протиставлення, що закладені у підтексті, засвідчуються суб'єктивно — оцінною модальністю заперечного характеру: *скучати, як собака за києм; триматися, як пісок на вилах; знатися, як цап зі скрипкою; пристати, як горбатий до стіни; квапитися, як свекор до пелюшок; набратися, як борщу на шило; бачити, як сова вночі; заробив, як Хома на вовні; любить, як собака редьку; любить, як порох в оці* тощо. Подібні конструкції засвідчують відношення до дійсності не прямо, а опосередковано, тобто сказано щось поза формальним його висловленням. Внутрішня протилежність змісту і смислу зумовлюється семантичним аналізом.

Завдання «Словника фразеологічних антонімів української мови» полягає в тому, щоб подати лексикографічну характеристику власне фразеологічної антонімії, що охоплює як структурно однотипні, так і структурно різнотипні конструкції, які диференціюються протилежною семантикою і є знаками однієї логічної сутності.

У процесі роботи автори послуговувалися даними «Фразеологічного словника української мови» (К., 1993), «Словника фразеологічних синонімів» М. П. Коломійця та Є. С. Регушевського (К., 1988), «Словника антонімів української мови» Л. М. Полюги (К., 1987, 1999).

Будова словника

Структура словникової статті включає:

1) порядковий номер кожної словникової статті;

2) назва словникової статті (фразеологічні антоніми);

3) тлумачення кожного фразеологічного антоніма;

4) синонім чи синоніми (за наявності) кожного із фразеологічних антонімів;

5) ілюстрації, які засвідчують опозицію фразеологізмів і те, що вони є знаками однієї логічної сутності.

Наприклад:

100. ВОДО́Ю НЕ РОЗЛИ́ТИ // ЯК КІ́ШКА З СОБА́КОЮ

жити у злагоді, дружно	**жити без злагоди, ворогуючи**
Про Валю та діда Маркіяна люди казали: «Злигався старий з малим, що їх і водою не розіллєш, скрізь удвох». *(С. Васильченко)*	Ви тільки, бува, нічого не скажіть Давиду Онопрійовичу, бо ми й так живемо з ним, як кішка з собакою. *(С. Добровольський)*

Значок // (паралельні риски) у наведеному прикладі вказує на те, що фразеологізм *водою не розлити* вступає в антонімічні відношення із фразеологізмом *як кішка з собакою* і навпаки. Кожен із фразеологізмів (це стосується передусім багатозначних конструкцій) тлумачиться лише тим значенням, у якому вони здатні вступати в антонімічні відношення, причому тлумачення передбачає наявність компонента, який експліцитно виражає антонімію (пор.: «у злагоді — без злагоди», «дружно — ворогуючи»).

Якщо фразеологізми, що вступають у антонімічні відношення, мають синоніми, то словникова стаття має такий вигляд:

272. КУРЧА́ ПУХНА́СТЕ // СТАРИ́Й ВОВК

про недосвідчену людину	про досвідчену людину
жовтодзьобе горобеня жовтороте пташеня	битий жук битий жак стріляний горобець стріляна птиця
Миколі ще можна вибачити його промах, він у нас ще пухнасте курча, а ти... ти ж уже битий жук. *(І. Брагінець)*	Абдулаєв був старий вовк, він знав – «язика» взяти нелегко. *(Г. Тютюнник)*

Кожному із наведених вище синонімів присвячена окрема словникова стаття, а фразеологізми, що були у реєстрі статті 276 і засвідчували фразеологічну опозицію, переходять до групи синонімів.

Наприклад:

185. ЖОВТОДЗЬО́БЕ ГОРОБЕНЯ́ // БИ́ТИЙ ЖУК

про недосвідчену людину	про досвідчену людину
жовтороте пташеня курча пухнасте	битий жак старий вовк стріляний горобець стріляна птиця
Що ж ти їй скажеш, коли воно ще курча пухнасте, горобеня жовтодзьобе. *(О. Левада)*	Одразу ж після зборів [Конопельський] підійшов, міцно потиснув руку Андрієві. Заглянув в очі. – А ти битий жук. *(Ю. Збанацький)*

Оскільки синонімічний ряд фразеологізму *курча пухнасте* складає лише дві одиниці, а фразеологізму *старий вовк* – чотири, то подальший аналіз здійснюється так:

21. БИ́ТИЙ ЖАК // ЖОВТОДЗЬО́БЕ ГОРОБЕНЯ́*

про досвідчену людину **про недосвідчену людину**

битий жук
старий вовк
стріляний горобець
стріляна птиця

Шовкун, битий жак! Недаром він посивів, сидячи над бумагами.
(Панас Мирний)

Знак * (зірочка) означає, що фразеологічна одиниця *жовтодзьобе горобеня* винесена до реєстру й відомості про її синонімічні конструкції, які можуть вступати в антонімічні відношення з фразеологізмом *битий жук,* а також ілюстрацію, що засвідчує протилежну семантику, можна знайти у названій словниковій статті.

Такий принцип, на нашу думку, є цілком виправданим, оскільки значення кожного фразеологізму, що вступає в антонімічні відношення, і значення синонімів підтверджується цитатою-ілюстрацією, яка в свою чергу засвідчує той факт, що фразеологізми-антоніми є мовними знаками однієї логічної сутності.

У кінці словника вміщено «Покажчик фразеологічних антонімів», де фразеологізми наведені в алфавітному порядку з номером словникової статті, в якій подано їх лексикографічну характеристику.

Наприклад:

наварити пива	313
навертати на розум	314
надягати машкару	237
на макове зерно	555
на схилі літ	518

Якщо фразеологічна одиниця вступає в антонімічні відношення в кількох значеннях, то вона подається в різних словникових статтях.

Наприклад:

264. КРИВИ́ТИ ДУШЕ́Ю // ЯК НА ДОЛО́НІ

бути невідвертим, нещирим	**бути відвертим, щирим**
Я хотів з тобою давно поговорити відверто. Якщо буду різкий – пробач. Не вмію кривити душею. *(Ю. Бедзик)*	Він не стримався і, як на долоні, поклав усього себе передо мною... – йому ні з ким було поділитися своїми думками і своїм життям. *(Л. Первомайський)*

562. ЯК НА ДОЛО́НІ // ТЕ́МНИЙ ЛІС*

про щось зрозуміле, ясне	**про щось незрозуміле, заплутане**
сліпому видно	
Навіть Тимощак, котрий завжди кепкував з доморощених стратегів, раптом загорівся пристрастю пророкування. – Тут же все, як на долоні!.. Ось побачиш, знімемось ще цієї ночі. *(Н. Тихий)*	

563. ЯК НА ДОЛО́НІ // ЯК У ТУМА́НІ

дуже добре, чітко, виразно	дуже погано, нечітко, невиразно
Вийшовши на гору, я озирнувся: далеко в низині, за Артилярщиною, мов на долоні, мріло в мареві моє село. *(Г. Тютюнник)*	Мигається мені та Орлиха, мов у тумані, – висока, у червоному очіпку, все чорні брови здвигає. *(Марко Вовчок)*

У «Покажчику фразеологічних антонімів» відповідні одиниці подаються так:

пальця в рот не клади	534
через пень-колоду	537, 538
як на долоні	264, 562, 563

Обрана структура, на нашу думку, дозволяє показати особливості фразеологічної антонімії й робить пропонований словник зручним для користування.

А

1. АБИ́ ДЕНЬ ДО ВЕ́ЧОРА // НЕ ПОКЛАДА́ТИ РУК

недбало, без великого завзяття

Робітники дивляться на тебе, як на якогось спеца двадцятих років, котрий працює аби день до вечора.
(П. Автомонов)

сумлінно, з великим завзяттям

Ніхто її не побачить нігде і ні з ким, усе за роботою та по господарству, цілий день рук не покладає.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

2. АЖ ВАГА́ З ГРУДЕ́Й СПА́ЛА // НА́ЧЕ ХТО КА́МІНЬ НА ДУ́ШУ НАВЕРНУ́В

про душевне заспокоєння, полегшення

гора звалилася з плечей
камінь скотився з душі
зняти камінь з душі

Серце моє, я так втішився, коли дістав від тебе листа, аж легше дихати, аж вага з грудей спала.
(М. Коцюбинський)

про душевний неспокій, тягар

камінь давить душу
камінь ліг на душу
носить камінь за пазухою

Мовчіть, не говоріть про старе! – урвав його мову Кравцов. – І так наче хто камінь на душу навернув.
(Ю. Бедзик)

3. АЖ ГОРИ́ТЬ ПІД РУКА́МИ // ЯК МЕ́РЗЛЕ ГОРИ́ТЬ

швидко щось робити	**повільно щось робити**
аж кипить у руках	як мокре горить
Музиканти грали в наростаючому темпі, моталися все моторніше, робота аж горіла під їхніми руками. *(О. Гончар)*	В тому ж темпі, як мерзле горить, – взялися завдруге лагодити риштування. *(О. Гончар)*

4. АЖ ДО НІГ // АЖ ДО НЕ́БА

дуже низько	**дуже високо**
	аж до хмар
Аж до ніг йому вклонились Липи й клени в сквері. *(С. Воскрекасенко)*	Якось хлопця в час гуляння Думка осінила. Що піднятися на службі можна аж до неба. *(С. Воскрекасенко)*

5. АЖ ДО ХМАР // АЖ ДО НІГ*

дуже високо	**дуже низько**
Літак зробив ще одне коло, а потім швидко почав підніматися все вище і вище, аж до хмар. *(А. Дімаров)*	

6. АЖ ДУША́ ВГО́РУ РОСТЕ́ // АЖ ЖАЛЬ БЕРЕ́

відчувати задоволення, піднесення

аж душа радіє

Та як у їх воюють, коли б тільки ви знали! Як зачне розказувати мій побро [побратим], то аж душа вгору росте.
(П. Куліш)

відчувати незадоволення, пригнічення

душа ятриться

Словом – у мене так часто пропадає вечір, що аж жаль бере.
(М. Коцюбинський)

7. АЖ ДУША́ РАДІ́Є // ДУША́ Я́ТРИТЬСЯ

відчувати задоволення, піднесення

аж душа вгору росте

Як стрінуся з просвіченим чоловіком, то в мене аж душа радіє.
(І. Нечуй-Левицький)

відчувати незадоволення, пригнічення

аж жаль бере

Різні клопоти є. Від одних розцвіта, а від інших ятриться душа, ніби рана.
(О. Левада)

8. АЖ КИПИ́ТЬ У РУКА́Х // ЯК МО́КРЕ ГОРИ́ТЬ

швидко щось робити

аж горить під руками

У неспокійного діда завжди знайдеться якась робота, усе він знає, усе аж кипить в його руках.
(М. Стельмах)

повільно щось робити

як мерзле горить

Настуся вчилась дома поволі, не хапаючись, вчилась, як мокре горить.
(І. Нечуй-Левицький)

9. АЖ КИШИ́ТЬ // НЕ ДУ́ЖЕ ГУ́СТО

дуже багато

хоч греблю гати
хоч лопатою горни
і свині не їдять
до біса
як за гріш маку
як піску морського
ні проїхати ні пройти
на воловій шкурі не списати
кури не клюють

На галявині попід дубами безліч слуг, аж кишить.
(І. Нечуй-Левицький)

дуже мало

як у кота сліз
котові на сльози нема
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
на макове зерно
крапля в морі
на волосину
з горобину душу

Пан вибрав других козаків, а Середу й Суходолю на старості літ одпустив на волю, дав їм до життя – по хаті й по грунту, бо тоді землі було доволі, а людей не дуже густо.
(І. Нечуй-Левицький)

10. АЖ ТАНЦЮ́Є // ЯК ЧО́РНА ХМА́РА

дуже веселий, задоволений, радісний

на сьомому небі
наче на світ народився
землі не чує під собою

А Тимоха ж то аж танцює, що звів Левка, і вже господарює усім.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

дуже похмурий, пригнічений, сумний

як водою облитий
як у воді намочений
мов у воду опущений
сам не свій

Учора в них із князем Святославом була мова. Пресвящений із неї вийшов, як чорна хмара.
(В. Шевчук)

11. АКЦІЇ ПАДАЮТЬ // АКЦІЇ ПІДВИЩУЮТЬСЯ

значення, вплив кого-, чого-небудь зменшується

Акції деяких кандидатів почали різко падати.
(З газет)

значення, вплив кого-, чого-небудь збільшується

В тебе [Антонеску] голова пуста, недарма на твоє місце Гітлер призначив генерала Ліста, хоч, правда, від цієї операції не підвищились його акції.
(В. Кучер)

12. АНІ ПРИСТУПУ // НА ВСІ БОКИ ПРИСТУПНИЙ*

про когось, до кого важко знайти підхід

і не приступайся

Оце вже Роман так занурюється в своїй хатині з книжками, що до його ані приступу! – говорила Соломія до матері.
(І. Нечуй-Левицький)

про когось, до кого легко знайти підхід

13. АНІ́ ТЕЛЕ́НЬ // ПОДА́ТИ ГО́ЛОС*

змовчати, не видати ніяких звуків

ні слова з вуст
ні пари з вуст
мов у рот води набрати
мовчати, як риба під
крижиною

А от про що вона [управа] ще дбає... Прохати не шмагати різками того, хто школу покінчить... Мовчить весь з'їзд, ані телень! Немов води у рот набрали. *(Панас Мирний)*

сказати щось, видати певні звуки

Б

14. БА́ЧИТИ ДАЛЕ́КО // НЕ БА́ЧИТИ ДА́ЛІ СВОГО́ НО́СА

бути далекоглядним	**бути недалекоглядним**
	не бачити далі свого живота
Не скорила сила людей руських, і Київ діждався волі!.. Далеко бачить гетьман Хмельницький, – проказав схвально муромський намісник Алфьоров. *(Н. Рибак)*	Вона [Катря], мені здається, далі свого носа не бачить. Аби їй було добре та тепло. *(В. Кучер)*

15. БЕЗ ВО́ГНИКА // З ВО́ГНИКОМ

неенергійно, без піднесення	**енергійно, з піднесенням**
	як заведений як на пружині
Любі Соколовій здавалося, ніби в театрі все робиться повагом, без вогника. *(В. Собко)*	З трибуни дедалі частіше звучать слова похвали, заклики рівнятися... на молодого, перспективного спеціаліста-інженера, що працює з вогником, – Надію Очеретну. *(В. Козаченко)*

16. БЕЗ СЕ́РЦЯ // З СЕ́РЦЕМ

не сердито, без гніву, без злості

Скажи, хлопе,.. – без серця звернулася вона до Івасикового батька, – ти навіщо паскудиш мій ліс?
(Д. Бедзик)

сердито, із гнівом, зі злістю

І все-таки ваша челядь навіть не мріє про такі житла, в яких живуть вівці. – Бо ковбаса не для пса! – раптом з серцем вихоплюється у Стадницького.
(М. Стельмах)

17. БЕЗ СЬО́МОЇ КЛЕ́ПКИ У ТІМ'Ї // З ГОЛОВО́Ю*

дурний

голова не в порядку
з дуринкою
не всі вдома
несповна розуму
не вистачає клепки
наче мішком з-за рогу
вдарений
прибитий на цвіту
у голові й на зяб не орано

Досить, що він [Денис] став якийсь, мов без сьомої клепки у тім'ї, змарнів геть і зробився гаком.
(П. Козланюк)

розумний

18. БЕЗ ТО́ЛКУ // З ТО́ЛКОМ*

так, що неможна зрозуміти

ні в тин ні в ворота

Батько плете без толку, а вона слухає, якби що доброго.
(Леся Українка)

так, що можна зрозуміти

19. БИК НА ВУ́ХО РА́ТИЦЕЮ НАСТУПИ́В // МА́ТИ СЛУХ*

про відсутність музикального слуху

ведмідь на вухо наступив
слон на вухо наступив

Хіба з ним можна співати, коли він тягне, як цапа за хвіст... – Та хіба в звукові діло? Бик тобі на вухо ратицею наступив.
(Г. Тютюнник)

про наявність музикального слуху

20. БИ́СТРИЙ НА РО́ЗУМ // ТУМА́Н ВІСІМНА́ДЦЯТИЙ

про кмітливу, розумну людину

мати розум в голові
мати голову на плечах
мати лій у голові
розуму не позичати
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв
розуму як накладено
голова варить

Бистра на розум, вона розмовляла так жваво та дотепно, що слухати її не можна було без задоволення і теплої посмішки.
(Я. Гримайло)

про некмітливу, нерозумну людину

дурний аж світиться
на розум небагатий
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар
голова напхана половою
дурний піп хрестив
святий дурень
мати порожню макітру

Блискучі надії батька на Грицеву будущину давно розвіялись. Професор просто сказав йому, що Гриць «туман вісімнадцятий», що ліпше зробить, коли відбере його додому і назад заставить гуси пасти.
(І. Франко)

21. БИ́ТИЙ ЖАК // ЖОВТОДЗЬО́БЕ ГОРОБЕНЯ́*

про досвідчену людину

старий вовк
стріляна птиця
стріляний горобець
битий жук

Шовкун, битий жак! Недаром він посивів, сидячи над бумагами.
(Панас Мирний)

про недосвідчену людину

22. БИ́ТИ/УДА́РИТИ ЛИХОМ ОБ ЗЕ́МЛЮ // ОПУСКА́ТИ/ОПУСТИ́ТИ ВУХА

зберігати (зберегти) почуття оптимізму

держати хвіст бубликом
тримати хвіст трубою
піднестися духом

А чого його журитися? Бий лихом об землю! Топчи його ногами, та й годі.
(Панас Мирний)

втрачати (втратити) почуття оптимізму

опустити крила
опустити руки
занепадати духом

– Так і сказав.., неначе вистрелив, а я питаю, жартуюче: «Це так, як в казці казали гуси Івасеві-Телесикові... « А він каже: «Еге!» Я й вуха опустив, – сказав Добровольський.
(І. Нечуй-Левицький)

23. БРА́ТИ/УЗЯ́ТИ БЛИ́ЗЬКО ДО СЕ́РЦЯ // ХОЧ ТРАВА́ НЕ РОСТИ́

не бути байдужим до чогось, переживати за щось

бути байдужим до чогось, не переживати ні за що

хоч вовк траву їж
не гріє і не знобить

Не слід, брати це так близько до серця. Не забудьте, що лебеді – птахи. Чисті, красиві, оспівані всіма поетами, але тільки птахи.
(О. Гончар)

Шкода тільки, що він [конюх] лише за свій колгосп думає, а далі — хоч трава не рости.
(Я. Мамонтов)

24. БРА́ТИ/УЗЯ́ТИ В ОБМОЛО́Т // ДІСТАВА́ТИ/ДІСТА́ТИ НА́ГІНКИ*

гостро критикувати (покритикувати) кого-небудь

бути гостро критикованим (покритикованим) ким-небудь

задавати гарту
давати перцю
давати чортів
давати березової каші
брати в роботу
брати в шори

Артільні трударі, галасливе жіноцтво, яке не раз брало Оксена в такий обмолот, що він не знав, куди подітися.
(Г. Тютюнник)

25. БРА́ТИ/УЗЯ́ТИ В РОБО́ТУ // ДІСТАВА́ТИ/ДІСТА́ТИ НА́ГІНКИ*

гостро критикувати (покритикувати) кого-небудь

задавати гарту
давати перцю
давати чортів
давати березової каші
брати в обмолот
брати в шори

Його [Рубіна] брали в роботу, і кожного разу після прочуханки він обіцяв, що більше не буде.
(І. Сенченко)

бути гостро критикованим (покритикованим) ким-небудь

26. БРА́ТИ/УЗЯ́ТИ НА БУКСИ́Р // УСТРОМЛЯ́ТИ/УСТРОМИ́ТИ ПА́ЛКИ В КОЛЕ́СА

допомагати (допомогти) кому-небудь у досягненні мети

З'явилася солідарність – солідарність відчаю: сильніші підтримували слабіших, брали їх на буксир, допомагали.
(І. Багряний)

перешкоджати (перешкодити) кому-небудь у досягненні мети

ставити підніжку

Інші, розізлившись на вас, почнуть інтригувати, встромляти вам палки в колеса – постараються зробити все, щоб ваше перебування тут стало нестерпним.
(Ю. Шовкопляс)

27. БУ́ДЕ ТОЛК // НЕ БУ́ДЕ ПУТТЯ́

слід сподіватися на позитивні результати

будуть люди

Я говорив так довго й щиро, що воєнком мені повірив, сказав, що буде з мене толк, і до себе в полк узяв.
(В. Сосюра)

марно сподіватися на позитивні результати

не буде добра

Озиме увосени через засуху не сходило... Видно, все дуже видно було, що коли не помилує Господь милостивий, то не буде з нього пуття.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

28. БУ́ТИ В КУ́РСІ СПРА́ВИ // ЯК З МІ́СЦЯ ВПА́СТИ*

обізнаний з тим, що відоме для всіх

бути в курсі

Келембет знову став такий, як і був, припинивши цим співчутливі балачки й порадувавши тих, які не були в курсі справи.
(Ю. Яновський)

не обізнаний з тим, що відоме для всіх

29. БУ́ТИ ПІД КОНЕ́М // БУ́ТИ НА КОНІ́

бути у невигідному становищі

Побачивши... не тільки смалених зайців, а й смалених сов, нахапавшись усіляких стусанів долі не тільки в спину, а й в зуби, побувавши на коні й під конем, пізнавши по чім ківш лиха...
(Є. Гуцало)

бути у виграшному становищі

кум королю

Хоч не без підстав почував себе на коні.
(Я. Баш)

30. БУ́ДУТЬ ЛЮ́ДИ // НЕ БУ́ДЕ ДОБРА́

слід сподіватися на позитивні результати

буде толк

Дружба, браття, велике діло... А як же інакше? Вся рота хоче, щоб із тебе люди були.
(О. Гончар)

марно сподіватися на позитивні результати

не буде пуття

Ой казали мені люди, що добра з тебе не буде.
(М. Номис)

В

31. ВАЖКИ́Й НА ПІДЙО́М (НА ПОЧИ́Н) // ЛЕГКИ́Й НА ПІДЙО́М

неохоче береться за що-небудь

Дядька Яшу слава не турбує. Він важкий в промовах на почин.
(Б. Олійник)

охоче береться за що-небудь

Хоч я і легкий на підйом, однак ніде правди діти: не до душі мені ця справа.
(Я. Мельник)

32. В БАЗА́РНИЙ ДЕНЬ КРА́СНА ЦІНА́ — П'ЯТА́К // НЕ ПО КИШЕ́НІ*

дуже дешевий

дешевший від грибів
дешевший від дірки з бублика
копійка ціна

– По гривенику? – ...Твоєму богатирю в базарний день красна ціна – п'ятак.
(О. Ковінька)

дуже дорогий

33. ВБИРА́ТИСЯ В СИ́ЛУ // СИДІ́ТИ НА ШИ́ЇЇ*

бути самостійним, матеріально незалежним

бути несамостійним, матеріально залежним

стати на ноги

Трохи та потроху обжився він, почав підніматись на ноги, у силу вбиратись.
(Панас Мирний)

34. ВЕЛИ́КА РИ́БА // НЕВЕЛИ́КЕ ЦАБЕ́*

про поважну особу, що має велику вагу

про особу, що не має великої ваги

велике цабе
велика цяця
велика пані
важлива птиця
знатна птиця
птах високого польоту

Отець її – дуже велика риба, один з перших багачів у Бориславі і Дробичі.
(І. Франко)

35. ВЕЛИ́КИЙ АЖ ДО НЕ́БА // ВІД ГОРІ́ШКА́ ДВА ВЕРІ́ШКА́*

про дуже високу на зріст людину

про дуже низьку на зріст людину

верства келебердянська
саженного росту
через хату перехилиться
і моркву вирве

Великий аж до неба,
а дурний, як не треба
(Нар. творчість)

36. ВЕРІШКО́ВОГО ЗРО́СТУ // САЖЕ́ННОГО РО́СТУ

про дуже низьку на зріст людину	**про дуже високу на зріст людину**
від горшка два вершка	верства келебердянська великий аж до неба через хату перехилиться і моркву вирве
Вершкового зросту людина на високих милицях. *(С. Єфремов)*	Один з них, саженного росту сибіряк-вусач, обернувся. *(Г. Тютюнник)*

37. ВЗЯ́ТИ ГО́ЛИМИ РУКА́МИ // НЕ ЖА́РТИ

про нескладну, посильну справу	**про складну, непосильну справу**
як горіхи лущити	не іграшки горішок не по зубах
Треба витратити на це будівництво всю радянську владу, і потім... голими руками скинути комісарів. *(Іван Ле)*	Василя Назаровича Боженка любили всі. В 54 роки починати з хлопчаками революцію та ще командувати полком, не знаючи навіть карти, – це не жарти. *(О. Довженко)*

38. ВЗЯ́ТИ ШЛЮБ // РОЗБІ́ГТИСЯ В РІ́ЗНІ СТО́РОНИ*

одружитися	**розлучитися**
повести до вінця стати на рушничок	
Стара Лисевичка дуже любила мене й мою маму, вона завжди настоювала. Щоб він [Іван] із нею взяв шлюб. *(В. Самійленко)*	

39. ВИ́БИТИ З ГОЛОВИ́ // ВБИ́ТИ В ГО́ЛОВУ

позбутися нав'язливої думки

мати нав'язливу думку

викинути з голови

не йти з думки

Правда, вже вибив собі з голови, що вона з нього кепкує перед чоловіком, та зате набрав переконання, що вона забавлялась Славком із нудьги.
(Л. Мартович)

Ви, пане Франко, таки справді чудний чоловік! Написати мені листа, приїхати до Коломиї, а потім вбити собі в голову, пробачте на слові, якусь дурницю.
(П. Колесник)

40. ВИБИВА́ТИ З СІДЛА́ // САДОВИ́ТИ НА ПО́КУТІ

позбавляти кого-небудь чинних прав

надавати кому-небудь чинних прав

Недовго, дуже недовго правив селом Мушатешті примар Меліжару. Невпинна хвиля народного гніву вибила його з сідла.
(М. Чабанівський)

Вдалася [Мартоха] з біса спритна і з чорта розумна – таку навіть на покуті не садови.
(Є. Гуцало)

41. ВИ́БИТИСЯ/ВИБИВА́ТИСЯ З КО́ЛІЇ // УВІЙТИ́/ВХО́ДИТИ В КО́ЛІЮ

вийти (виходити) за межі звичайного

набути (набувати) меж звичайного

виходити з берегів

входити в береги
входити в русло
входити в норму

Письменник ніби вибився з колії, йшов своєю, відмінною від... народу стежкою.
(В. Собко)

Проходили повз [містечко]... білі, червоні, махновці, петлюрівці... Виліплювали накази, оповіщали мобілізацію, конфіскації, реквізиції... А потім знову все входило в колію.
(В. Блакитний)

42. ВИ́БИТИСЯ З МО́ЧІ // НАБРА́ТИСЯ СИЛ*

відчути фізичне і духовне спустошення

вибитися з сил

Від Йосипа все такі нерадісні листи приходять – то занедужав, з мочі вибився, життя йому остогидло.
(Панас Мирний)

відчути піднесення, фізичне і духовне змужіння

43. ВИБІ́ЛЮВАТИ ЗУ́БИ // УМИВА́ТИСЯ СЛЬОЗА́МИ

сміятися

хихоньки та хахоньки заводити
смішки справляти
заходитися сміхом
скалити зуби
сушити зуби
продавати зуби
шкірити зуби

Ти чого вибілюєш зуби? – здивувався батько. – Бо є що вибілювати, – ще більше розбирав мене сміх.
(М. Стельмах)

плакати

44. ВИ́ВЕСТИ КІНЦІ́ // СХОВА́ТИ КІНЦІ́ В ВО́ДУ

з'ясувати суть справи

Наш засідатель Марко Побийніс не виведе кінців.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

приховати суть справи

Бачите, я цілком одверто говорю з вами. Зрештою, коли б навіть тепер подох одинда, – можна було би поховати кінці в воду.
(Г. Хоткевич)

45. ВИВО́ДИТИ З РІВНОВА́ГИ // ДАВА́ТИ СПО́КІЙ

позбавляти кого-небудь душевного спокою

Катерині було досить однієї згадки про Генріха, щоб вивести її з рівноваги.
(С. Чорнобривець)

забезпечувати кому-небудь душевний спокій

В неосудного трохи відлягло від серця. Він уже гадав, що хлопець заспокоївся і нарешті дасть спокій йому.
(І. Микитенко)

46. ВИ́ГРАТИ БІЙ // ПРОМА́ЗАТИ СПРА́ВУ

досягти успіхів

виграти справу
виграти козиря

Ганна тужить. А ти гадав, що виграв бій, нікчемний переможче, не ти, Захар їй дорогий, Захар їй найдорожчий.
(П. Дорошенко)

зазнати невдачі

програти справу
програти парі

По-моєму, не гаразд відкладати твою «Світову річ» на Великдень, – тепер кращий сезон, а тоді дехто роз'їдеться, дехто з любителів замотається, то ще й знов промажуть справу.
(Леся Українка)

47. ВИ́ГРАТИ КО́ЗИРЯ // ПРОГРА́ТИ ПАРІ́

досягти успіхів

виграти бій
виграти справу

Але хто справді є ці «індуси»? Кого можна докладно про це розпитати? До того ж йому раптом закортіло в цій справі виграти козиря.
(Іван Ле)

зазнати невдачі

промазати справу
програти справу

– Здається, генерал Кнобельсдорф програв парі. – Я не збирався сперечатися з вами, мій генерале, – відрубав той.
(Ю. Бедзик)

48. ВИ́ГРАТИ СПРА́ВУ/ДІ́ЛО // ПРОГРА́ТИ СПРАВУ/ДІ́ЛО

досягти успіхів	**зазнати невдачі**
виграти козиря виграти бій	програти парі промазати справу
Що більші мури постали проміж інтелігенцією та народом, то більшої праці треба, щоб їх розваляти, бо тільки тоді, як їх не буде, – тільки тоді ми виграємо справу. *(Б. Грінченко)*	На третій день Колісник вернувся сердитий та хмурий, діло за спаш він програв. *(Панас Мирний)*

49. ВИ́ДЕРТИ З МОГИ́ЛИ // СПРОВА́ДИТИ НА ШИ́БЕНИЦЮ

перешкодити загибелі	**сприяти загибелі**
	відправити на той світ відправити чортам на сніданок спровадити до пекла
Привела тата Віруньці – від вітру валився той нужденний скелет у обмотках... одхаяла, відволодала його мати, підлікувала, із могили видерла. *(О. Гончар)*	І наче зовсім це він [становий] не погрожував, а просто байдуже повідомляв, щоб знали, – коли хвалився, що кожному п'ятому «шкуру спустить», що кожного десятого «на шибеницю спровадить». *(А. Головко)*

50. ВИ́ЙТИ В ЛЮ́ДИ // СКОТИ́ТИСЯ/ПОКОТИ́ТИСЯ УНИ́З

набути авторитету

Його постійною мрією було: швидше вийти в люди і зажити самостійним життям.
(М. Тарновський)

втратити авторитет

Мене прорвало, що якийсь Вовчик робить нову погоду на всю «Розсипну», а я покотився униз.
(М. Рудь)

51. ВИ́ЙТИ НА ДОРО́ГУ // ЗБИ́ТИСЯ З ДОРО́ГИ

обрати правильний напрям у діяльності

Батьківський обов'язок кликав. Хто ж, як не він, допоможе його любій донечці стати на ноги, вийти на широку дорогу.
(З газет)

втратити правильний напрям у діяльності

збитися з путі
збитися на манівці

Не штука збитися з дороги, а от надибати правильну стежку – ох як важко.
(В. Винниченко)

52. ВИ́ЙТИ/ВИХО́ДИТИ СУХИ́М ІЗ ВОДИ́ // ПОПА́СТИ/ПОПАДА́ТИ ЧО́РТУ В ЗУ́БИ

знайти (знаходити) вихід із складної ситуації, уникнути покарання

вискочити на сухе

Не раз доводилося бувати в таких бувальцях, що, може, кому й не снилось. Але нічого, виходили, як мовиться, сухими із води.
(Ю. Збанацький)

потрапити (потрапляти) у безвихідну ситуацію

попасти у павутину
попасти в капкан
попасти у тенета
опинитися в лабетах

Уже вертавсь у Паволоч, думав, що ти попавсь навіки чорту в зуби, так їхав рятувати.
(П. Куліш)

53. ВИ́КИНУТИ З ГОЛОВИ́ // НЕ ЙТИ З ДУ́МКИ

позбутися нав'язливої думки

вибити з голови

І як хворий не намагався забутись, викинути з голови спогади, вони просочували мозок, як нудний чад.
(С. Добровольський)

мати нав'язливу думку

вбити в голову

Веселим, з гостинцями, з жартівливими приспівками – таким зараз пригадався Данько і, пригадавшись, все чомусь не йшов з думки.
(О. Гончар)

54. ВИ́КИНУТИ З ГОЛОВИ́ // ЗАРУБА́ТИ НА НО́СІ

назавжди забути

Колонізаторам давно треба було викинути з голови мрії про кораблі із сріблом та шовком і назавжди відмовитися від безплідних спроб винайти машину часу, яка б відкинула світ на сотні років назад.
(П. Загребельний)

добре запам'ятати

записати на лобі
намотати на вус

Передусім ти от що зарубай на носі, Сергію: яка щаслива в шлюбі жінка — активно значить такого ж щастя усім своїм подругам та чоловіковим друзям.
(Ю. Шовкопляс)

55. ВИКЛАДА́ТИ КА́РТИ // ХОДИ́ТИ ДОВКО́ЛА

розказувати, нічого не приховуючи

А ви ж як хотіли? Щоб до командира партизанського загону прийшла якась дівчина, від якогось лікаря і щоб він їй одразу і карти виклав.
(Я. Баш)

розказувати, приховуючи щось

Ти зразу так би й сказав. А то крутить усе, ходить довкола, а середини не показує.
(О. Донченко)

56. ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ // ВСКО́ЧИТИ В ХАЛЕ́ПУ

позбавитися неприємностей	набратися неприємностей
	попасти на слизьке убратися по самісінькі халяви вскочити вище халяв ускочити по самі вуха вскочити в нікуди влипнути в історію попався, як муха в окріп влипнув, як муха в мед попасти з вогню та в полум'я
Близнята глянули на батька. Він кивнув їм головою: – Ідіть, хлопці, коли пан кличе, – пильно-пильно подививсь на Левка, мовляв, зумій, парубче, викрутитись з халепи. *(М. Стельмах)*	Отак і повинні ми відчувати твердість влади, – глибокодумно прорік Кошіль, тільки зараз збагнувши, в яку халепу він ускочив через свою дурість. *(М. Стельмах)*

57. ВИ́ЛЕТІТИ З ГОЛОВИ́ // ПРИЙТИ́ В ГО́ЛОВУ

щось раптово забулося	щось раптово пригадалося
	прийти на розум спасти на думку
І те, що вона хотіла сказати Каргатові, нараз вилетіло з голови. *(Ю. Шовкопляс)*	Хлопцеві мрії зразу увірвалися, йому чогось прийшло в голову: треба переховати халявки, щоб дяк не вкрав часом. *(С. Васильченко)*

58. ВИЛЬНУ́ТИ НАВЕ́РХ ДЕ́НЦЕМ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти

віддати чортові душу
відкинути ноги
заснути навіки
витягнутися вздовж лави
віддати Богові душу
переставитися на той світ
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Фарона першого погладив По тім'ю гострим кладенцем І добре так його уладив, що сей вильнув наверх денцем.
(І. Котляревський)

народитися

59. ВИНО́СИТИ СМІТТЯ́ З ХА́ТИ // ТРИМА́ТИ ЯЗИ́К ЗА ЗУБА́МИ

розголошувати таємниці

Вона й справді сама нікого не обмовляла, не виносила з хати сміття, але була не від того, щоб послухати всячину десь біля магазину.
(І. Муратов)

не розголошувати таємниць

Чи певні ви .., що серед двох десятків людей, присутніх зараз на засіданні, не знайдеться хоч би один, що не вміє тримати язик за зубами? А діло таке, що вимагає найсуворішої таємниці.
(А. Головко)

60. ВИПУСКА́ТИ З ПО́ЛЯ ЗО́РУ // ТРИМА́ТИ В ПО́ЛІ ЗО́РУ

не брати до уваги чогось

Нарощуючи темпи робіт на пускових будовах року, будівельники не повинні випускати з поля зору і задільні компенсаційні об'єкти.
(З газет)

брати щось до уваги

Жінки весь час тримають у полі зору той свій орієнтир, засльозеними від вітру очима окидають далеч та рештки станції, де, за їхнім припущенням, має бути польовий госпіталь.
(О. Гончар)

61. ВИ́РВАТИСЯ З КІ́ГТІВ // ПІЙМА́ТИСЯ В ЛАБЕ́ТИ

звільнитися від когось, чогось

вирватися з лап

Дивлячись на працьовите людське муравище, віриш, що китайський народ, вирвавшись з кігтів феодалізму та імперіалістичного рабства, все зробить для свого добра.
(П. Козланюк)

попасти у залежність від когось, чогось

пійматися у лапи

Одного ірода здихалася, другому [жандармові] в лабета піймалися.
(Панас Мирний)

62. ВИ́РВАТИСЯ З ЛАП // ПІЙМА́ТИСЯ У ЛА́ПИ

звільнитися від когось, чогось

вирватися з кігтів

Усі вони [шинкарі] добрі, як сплять, а тільки розплющить очі, то так і норовить.., як би тебе так заборсати, щоб з його лап не вирватися.
(Панас Мирний)

попасти у залежність від когось, чогось

пійматися в лабети

Мартин... горілки не вживав, а як піймався у лапи глитаєві, розпився і звівся ні на що.
(М. Кропивницький)

63. ВИ́СКОЧИТИ НА СУХЕ́ // ПОПА́СТИ У ПАВУТИ́НУ

знайти вихід із складної ситуації, уникнути покарання

вийти сухим із води

Образ Василини Вакуленко – це моя святиня і вона ж врятувала мене, – почав довго просторікувати Поцілуйко, не надіючись вискочити на сухе.
(М. Стельмах)

потрапити в безвихідну ситуацію

попасти в капкан
попасти в тенета
попасти чорту в зуби

Василина попалась у ту павутину несподівано.
(І. Нечуй-Левицький)

64. ВИСО́КОЇ ПРО́БИ // НИЗЬКО́Ї ПРО́БИ

про щось (когось) досконале, довершене

Франко – лірик високої проби, і його ліричні вірші просяться часто в музику.
(М. Коцюбинський)

про щось (когось) недосконале, недовершене

Він переконався, що молодий граф Едвін – чоловік дуже низької проби, картяр і розпусник.
(І. Франко)

65. ВИ́СОКО ЛІТА́ТИ // НИ́ЗЬКО СІ́СТИ

посідати значне суспільне становище

Наші доморослі Платони з Ньютонами високо літали, та низько, дуже низько, сіли.
(С. Єфремов)

втратити колишнє високе становище

Ти з кого так смієшся і за що? З такого смійся, що розганявся до неба. А низько сів, пошився сам в ніщо.
(П. Грабовський)

66. ВИСОКО НЕСТИ́ ГО́ЛОВУ // ВАЛЯ́ТИСЯ В НОГА́Х

триматися гордовито

піднімати носа
дерти кирпу
задирати голову
відставляти губу
нестися в гору
напустити пихи

Біля воріт фабрики товчуться люди... Вони лагідно зазирають у вічі всім, хто впевнено ходить, хто твердо ставить ногу і високо несе голову.
(Ю. Яновський)

принижувати власну гідність

ламати шапку
гнути коліна
гнути спину
лизати руки
скакати на задніх лапах
гнути шию

Видючой смерті він боявся, Енея у ногах валявся. Просив живцем в неволю взять.
(І. Котляревський)

67. ВИСОХЛИЙ НА ТАРА́НЮ // НІ ОБІЙТИ́ НІ ОБ'ЇХАТИ*

про дуже худу людину

шкіра та кості
живіт присох до спини
аж ребра знати
ходячий мрець
аж ребра світяться
самі кістки стирчать
мов жердина

Навернувшись думками до матері, Гнат поруч побачив висохлу на тараню свою Марію.
(Петро Панч)

про дуже товсту людину

68. ВИТА́ТИ В ЕМПІРЕ́ЯХ // СПУСТИ́ТИСЯ З НЕ́БА НА ЗЕ́МЛЮ*

сприймати дійсність нереально

витати в небесах
відірватися від землі

І консисторія бере хабарі? – Ви просто дитина! І досі в емпіреях витаєте! – крутнув рукою навколо чола і розсміявся.
(М. Стельмах)

сприймати дійсність реально

69. ВИТА́ТИ В НЕБЕСА́Х // СПУСТИ́ТИСЯ З НЕ́БА НА ЗЕ́МЛЮ*

сприймати дійсність нереально

витати в емпіреях
відірватися від землі

Треба бути практичним, а не витати в небесах, треба просто рятуватися, перебути якийсь час у підпіллі.
(М. Тарновський)

сприймати дійсність реально

70. ВИТИКА́ТИ НО́СА // НЕ ПОКА́ЗУВАТИ ОЧЕ́Й

з'являтися де-небудь

Що буде, як на поліцію або на фашистів натрапите? – А Юрко, а Вовка, дід Захарко? Йому сто років, і не боїться, а мені не можна й носа нікуди виткнути – страшно.
(В. Лисенко)

не з'являтися де-небудь

не сунути носа
наче ногу вломити
і у хату не плюне

Цілий тиждень Казанцев не показував очей, – цілий тиждень Олеся не бачила його.
(І. Нечуй-Левицький)

71. ВИ́ТРІШКИ КУПУВА́ТИ // ВИ́ТРІШКИ ПРОДАВА́ТИ

без мети роздивлятися когось, щось

Навіщо нам туди йти? Витрішки купувати я не хочу.
(В. Кучер)

без мети бути предметом чиєїсь уваги

А я більше не піду до їх сидіти в кутку та витрішки продавати.
(І. Нечуй-Левицький)

72. ВИ́ТЯГТИСЯ ВЗДОВЖ ЛА́ВИ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти

віддати Богові душу
переставитися на той світ
заснути навіки
відкинути ноги
віддати чортові душу
вильнути наверх денцем
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Але я колись таки спишу твою шкуру вздовж і впоперек! – У жовтих очах густішає злоба. –То й сам вздовж лави витягнешся.
(М. Стельмах)

народитися

73. ВИ́ТЯГТИ З БОЛО́ТА // ВТОПТА́ТИ В БОЛО́ТО

посприяти уникненню приниження

Так ось знайте, що... я отим самим «лібералізмом» витягнув Горецького з болота, і він став справжнім інженером.
(М. Тарновський)

принизити

Спочатку образили людину, наплювали їй в душу, втоптали в болото, а потім по голівці гладите?
(С. Мартинюк)

74. ВИ́ХОДЕЦЬ З ТО́ГО СВІ́ТУ // КРОВ З МОЛОКО́М*

про людину, яка має хворобливий вигляд

лантух з маслаками
од вітру валиться
одна тінь залишилася
тільки душа в тілі
мов з хреста знятий

То не мати, то не жива людина, то – виходець з того світу.
(Панас Мирний)

про людину, яка має здоровий вигляд

75. ВИХО́ДИТИ З БЕРЕГІ́В // ВХО́ДИТИ В БЕРЕГИ́

виходити за межі звичайного

вибитися з колії

На сірому небі показалось блакитне озерце. Остра полонинська трава сильніше запахла. Озерце в небі виступає з берегів і вже широко розлило води.
(М. Коцюбинський)

набувати меж звичайного

входити в колію
входити в русло
входити в норму

Скільки ще куль із-за рогу просвистить, поки все ввійде в береги і життя потече, як широка течія Дніпрова.
(О. Гончар)

76. ВИХО́ДИТИ З СЕ́БЕ // ТРИМА́ТИ СЕБЕ́

втрачати витримку і терпіння	**мати витримку й терпіння**
виходити з рівноваги	берегти свої нерви
Я розумію Галю, що вона було завжди металась і виходила з себе в такі часи [весною]. *(Леся Українка)*	Руденко аж мінився на обличчі, а коли хтось кашляв або шерехтів, тим перешкоджаючи оповідати й слухати, Руденко метав на нього смертоносні блискавки з очей... не тримаю себе. *(І. Багряний)*

77. ВИХО́ДИТИ З РІВНОВА́ГИ // БЕРЕГТИ́ СВОЇ́ НЕ́РВИ

втрачати витримку і терпіння	**мати витримку й терпіння**
виходити з себе	тримати себе
Кидати роботу треба! – виходили вони з рівноваги. – Роботу знайти де завгодно можна. *(Іван Ле)*	Поспішив утішити, заспокоїти. – Бережіть свої нерви, на старість пригодяться. *(О. Десняк)*

78. ВІДВЕРТА́ТИ ВІД СЕ́БЕ // ПРИВЕРТА́ТИ ДО СЕ́БЕ

не подобатися	**подобатися**
Оця Марта така некрасива, що, здається, кожного б повинна одвертати від себе, а проте вона не те що не одвертала, а завжди кожному кидалася в очі. *(Панас Мирний)*	Завжди кожному кидалася в очі, привертала до себе й найбільш усього білими та рівними, наче жорновики, зубами. *(Панас Мирний)*

79. ВІДВЕСТИ́ ДУ́ШУ // ЗАКРИ́ТИСЯ В СОБІ́

довіритися кому-небудь, не заглиблюватися у власні переживання	**не довіряти нікому, заглибитися у власні переживання**
відкрити душу	сховатися у шкаралущу
Людина завжди потребує когось, кому б могла вилити своє горе і відвести душу. *(В. Козаченко)*	Арсен закрився в собі, мов слимак у мушлі. *(Л. Дмитренко)*

80. ВІДВО́ДИТИ ЗІР // ПРЯ́СТИ ОЧИ́МА

перестати стежити за кимось, чимось	**пильно стежити за кимось, чимось**
відводити погляд відводити очі відривати очі	пасти очима впиватися очима лупити очі
Говори, Галино, що маєш, – попередив її. І тоді дружина почервоніла, відвела від нього зір: – Даниле, хтось із нас має піти до Григорія. *(М. Стельмах)*	Стояли мовчки, понуро й байдуже, лише пряли очима, стежачи за кожним рухом присутніх. *(І. Багряний)*

81. ВІДВО́ДИТИ/ВІДВЕСТИ́ О́ЧІ // ВПИВА́ТИСЯ/ВПИ́ТИСЯ ОЧИ́МА

перестати стежити за кимось, чимось	**пильно стежити за кимось, чимось**
відводити зір відводити погляд відривати очі	прясти очима пасти очима лупити очі
Галка розглядала по кімнаті; її таки щось непокоїло. Ярослав уловив її погляд і відвів очі. *(Ю. Мушкетик)*	Сафрон темними, без блиску, очима впивається в Тимофія і говорить якомога спокійніше і голосно. *(М. Стельмах)*

82. ВІДВО́ДИТИ ПО́ГЛЯД // ПА́СТИ ОЧИ́МА

припиняти стежити за кимось, чимось	пильно стежити за кимось, чимось
відводити очі відводити зір відривати очі	впиватися очима прясти очима лупити очі
Погиба подивився на скривлене болем і ненавистю обличчя Бараболі... і одвів од нього погляд. *(М. Стельмах)*	Коли машина рушила, автоматники, що були в машині, опустили заслону за своїми спинами й засвітили ліхтар із свічкою, піднесли той ліхтар до горішньої перекладини, там його причепили і почали пильно пасти очима всіх, а зокрема тих, що стояли найближче. *(І. Багряний)*

83. ВІД ГОРШКА́ — ДВА ВЕРШКА́ // ВЕРСТВА́ КЕЛЕБЕРДЯ́НСЬКА

про дуже низьку людину	про дуже високу на зріст людину
вершкового зросту	саженного росту великий аж до неба через хату перехилиться і моркву вирве
Тобі вже одинадцять років, а ти від горшка – дваверщка, – продовжував знущатися Маслюк. *(І. Багмут)*	Він був чи не в два рази вищий од неї, верства келебердянська. *(О. Ільченко)*

84. ВІДДА́ТИ БО́ГОВІ ДУ́ШУ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти **народитися**

переставитися на той світ
витягтися вздовж лави
заснути навіки
відкинути ноги
віддати чортові душу
вильнути наверх денцем
винесуть вперед ногами
спочити у Бозі

Дивись в обід розгорілося [дитя], розпалилося, на горлянку жаліється, а на другий день і Богові душу віддає.
(Панас Мирний)

85. ВІДДА́ТИ ЧО́РТОВІ ДУ́ШУ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти **народитися**

віддати Богові душу
переставитися на той світ
витягтися вздовж лави
заснути навіки
відкинути ноги
вильнути наверх денцем
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Наше діло, брат, таке: то на коні, то під конем. Я сам торік ледве чорту душу не віддав під Білою Церквою.
(О. Гончар)

86. ВІДКИ́НУТИ НО́ГИ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти

народитися

віддати чортові душу
віддати Богові душу
переставитися на той світ
витягнутися вздовж лави
заснути навіки
вильнути наверх денцем
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Подекуди вже й ноги витягують з голоду.
(Ю. Збанацький)

87. ВІДКРИВА́ТИ/ВІДКРИ́ТИ ДУ́ШУ // ХОВА́ТИСЯ/СХОВА́ТИСЯ У ШКАРАЛУ́ЩУ

довірятися (довіритися) кому-небудь, не заглиблюватися у власні переживання

не довіряти нікому, заглибитися у власні переживання

відвести душу

закритися в собі

Йдемо, значить, потихеньку стежиною обабіч асфальту і говоримо... Зіна геть чисто відкриває душу мені.
(В. Логвиненко)

Говорити вона стала ще менше... Вона ніби сховалась у тверду шкаралущу мовчання й боязко визирала звідти, спостерігаючи чужий і ворожий їй світ.
(О. Слісаренко)

88. ВІДКРИВА́ТИ/ВІДКРИ́ТИ ОЧІ // ЗАМИ́ЛЮВАТИ/ЗАМИ́ЛИТИ ОЧІ

показувати (показати) істинну сутність чого-небудь

приховувати (приховати) істинну сутність чого-небудь

дурити голову
замазати очі
заговорити зуби
пустити в очі туману

Іноді просто аж кортить відкрити очі тому дурневі і показати йому, який він тяжкий ідіот.
(Ірина Вільде)

А то так. Бо такі, як наш Ласій, хіба правду скажуть? – Еге, гляди, щоб не сказав. Він тобі так очі замилить, такого наговорить.
(Ю. Збанацький)

89. ВІДПРА́ВИТИ НА ТОЙ СВІТ // ВИ́ДЕРТИ З МОГИ́ЛИ*

спричинити загибель

перешкодити загибелі

спровадити на шибеницю
спровадити до пекла
відправити чортам на сніданок

На голові в його шрам великий був, десь він здобувся... Хтось хотів на той світ його відправити, та не добре вдарив.
(Б. Грінченко)

90. ВІДПРА́ВИТИ ЧОРТА́М НА СНІДА́НОК // ВИ́ДЕРТИ З МОГИ́ЛИ*

сприяти загибелі	**перешкодити загибелі**
відправити на той світ спровадити на шибеницю спровадити до пекла	
– Смійтесь, смійтесь, – сказав Мина, – а мені не до сміху... Я ще декого з них відправлю чортам на сніданок. *(О. Гончар)*	

91. ВІДРИВА́ТИ О́ЧІ // ЛУПИ́ТИ О́ЧІ

перестати стежити за кимось, чимось	**пильно стежити за кимось, чимось**
відводити очі відводити погляд відводити зір	впиватися очима пасти очима прясти очима
Черниш зморщився і, з зусиллям відірвавши очі від картини, суворо подивився на Блаженка. *(О. Гончар)*	І лупить Чіпка свої очі в темну темноту. *(Панас Мирний)*

92. ВІДСТАВЛЯ́ТИ ГУ́БУ // ГНУ́ТИ ШИ́Ю

триматися гордовито

піднімати носа
дерти кирпу
задирати голову
нестися вгору
напустити пихи
високо нести голову

Дивіться, скільки пошани має в селі голова Петрюк!.. А директор товариш Журяк!.. Але ж вони не відставляють губу.
(В. Бабляк)

принижувати власну гідність

гнути спину
валятися в ногах
ламати шапку
гнути коліна
лизати руки
скакати на задніх лапах

Невже так і треба шию перед боярами гнути, хіба ми не люди.
(А. Хижняк)

93. ВІДХО́ДИТИ/ВІДІЙТИ́ ВІД ГРІХА́ // БРА́ТИ/ВЗЯ́ТИ ГРІХ НА ДУ́ШУ

запобігати (запобігти) якомусь осудливому вчинку

Роман чує, як буйний гнів кидається йому в руки і голову, і, щоб відійти від гріха, швидко обертається і вилітає з нечистої, тісної од всякого добра кімнати.
(М. Стельмах)

сприяти (посприяти) якомусь осудливому вчинку

Лежать вони десь отам порубані, в лантухах на дно річки пішли. І це все Ганна? Такого гріха не побоялася взяти на душу.
(О. Гончар)

94. ВКИ́НУТИ В РОТ // РІ́СОЧКИ В РО́ТІ НЕ БУЛО́

з'їсти щось

кинути на зуб

І працювала ж, не розгинаючись, – бо п'ятеро ж у неї, і всім давай, і всім треба настачити – тому штанці, а найперше, щоб усім було що в рот укинути.
(В. Речмедін)

не з'їсти нічого

крихти в роті не мати

Їй-право, аж душа болить – так їсти хочеться. З самого ранку рісочки в роті не було.
(О. Сизоненко)

95. ВЛА́СНИМИ РУКА́МИ // ЧУЖИ́МИ РУКА́МИ

використовувати свої зусилля

Це ж треба зовсім розуму позбутися, щоб узяти та власною рукою пустити на вітер усе своє добро, загорьоване довгою, тяжкою працею.
(Д. Бузько)

використовувати чужі зусилля

Усе то була ватага, вигодувана чужою працею, обута й зодягнена чужими руками.
(Панас Мирний)

96. ВЛИ́ПНУТИ, ЯК МУ́ХА В МЕД // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

попастися, як муха в окріп
вскочити в халепу
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
убратися по самісінькі халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизьке
влипнути в історію

– Ну що ж, стріляй! – сам собі сказав Дерміцель і повів стволом автомата, спрямовуючи його в напрямку вартового. Отак влипнути, як муха в мед.
(П. Гуріненко)

позбавитися неприємностей

97. ВЛИ́ПНУТИ В ІСТО́РІЮ // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

влипнути, як муха в мед
попастися, як муха в окріп
вскочити в халепу
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
убратися по самісінькі халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизьке

Язик мій заплітався, я нічого не міг до ладу пояснити їй і вже сердився сам на себе, що взагалі влип у цю історію.
(Є. Гуцало)

позбавитися неприємностей

98. ВЛУ́ЧИТИ У СА́МЕ О́КО // ДА́ТИ МА́ХУ*

зробити щось до ладу, не помилитися

зробити щось невлад, помилитися

влучити в саму точку
потрапити у ціль
попасти у масть

Підсусідки, замість бути нашими холопами й орати нам землю, – працюють на хлопських отаманів. – Правильно, – загули голоси. – Молодець Кособудський. Влучив у саме око.
(Зінаїда Тулуб)

99. ВОДИ́ТИ ЗА НІС // РОЗКРИВА́ТИ/РОЗКРИ́ТИ КА́РТИ

бути нещирим, приховувати певні плани, наміри

бути щирим, не приховувати певних планів, намірів

Якщо регулярну, перекинуту звідкись частину банди тижнями могли водити за носа, то з цими, своїми, було зовсім інакше.
(О. Гончар)

Зі своїми все ще боїться говорити щиро, все ще не хоче розкрити карт.
(Б. Лепкий)

100. ВОДО́Ю НЕ РОЗЛИ́ТИ // ЯК КІ́ШКА З СОБА́КОЮ

жити у злагоді, дружно

жити без злагоди, ворогуючи

Про Валю та діда Маркіяна люди казали: «Злигався старий з малим, що їх і водою не розіллєш, скрізь удвох».
(С. Васильченко)

Ви тільки, бува, нічого не кажіть Давиду Онопрійовичу, бо ми й так живемо з ним, як кішка з собакою.
(С. Добровольський)

101. ВОРО́ЧАЄ МІЛЬЙО́НАМИ // БІ́ДНИЙ, ЯК МАК НАЧЕ́ТВЕРО

дуже багатий	**дуже бідний**
не порожня кишеня повний гаманець розвів мільйони у кишені бряжчить	бідний, як церковна миша голий, як бубон голий, як турецький святий голий, як пень ні за плечима ні перед очима і в скрині пусто і в кишені не густо з голими руками вітер у кишенях свистить за душею ні шеляга нема
На тому світ стоїть: одні копійки рахують, інші – мільйонами ворочають. *(З газет)*	Гивині батьки дуже хотіли бути багатими, але так, щоб усім людям здавалося, що вони бідні, як мак начетверо. *(М. Стельмах)*

102. ВПА́СТИ/ВПАДА́ТИ В ПА́М'ЯТЬ // ЗАПА́СТИ/ЗАПАДА́ТИ В НЕПА́М'ЯТЬ

запам'ятати (запам'ятовувати)	**забути (забувати)**
Добре йому впали у пам'ять і той вечір весни молодої, і навіть та квіточка бузкова, що, пахуча, розгорталася в темному вечорі. *(Марко Вовчок)*	Вже й імення царські почали западати в непам'ять. *(Леся Українка)*

103. ВПЕРЕ́Д НОГА́МИ ВИ́НЕСТИ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти

віддати Богові душу
віддати чортові душу
переставитися на той світ
витягтися вздовж лави
заснути навіки
відкинути ноги
вильнути наверх денцем
спочити в Бозі

Якщо живим не можна вийти звідси – вперед ногами винесуть мене.
(Л. Костенко)

народитися

104. В СВОЮ ШКІ́РУ НЕ ПОТО́ВПИТЬСЯ // САМІ́ КІСТКИ́ СТИРЧА́ТЬ

про дуже товсту людину

і конем не об'їдеш
ні обійти ні об'їхати
як барило
як бодня
трохи не лусне

Я б радніший мовчати, але ми пухнемо з голоду, а він [Бжозовський] такий гладкий, що в свою шкуру не потовпиться.
(І. Нечуй-Левицький)

про дуже худу людину

живіт присох до спини
шкіра та кості
аж ребра знати
аж ребра світяться
ходячий мрець
висохлий на тараню
мов жердина

Як же ти перепався, одні кістки всюди стирчать.
(М. Стельмах)

105. ВСКО́ЧИТИ ВИ́ЩЕ ХАЛЯ́В // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

вскочити в халепу
вскочити в нікуди
убратися по самісінькі
  халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизьке
попасти, як муха в окріп
влипнути, як муха в мед
влипнути в історію

–Треба тікати звідси! – говорив Остап Соломії, оповідаючи їй свої спостереження, – а то ще вскочиш вище халяв.
(М. Коцюбинський)

позбавитися неприємностей

106. ВСКО́ЧИТИ В НІКУ́ДИ // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

вскочити вище халяв
вскочити в халепу
убратися по самісінькі
  халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизьке
попастися, як муха в окріп
влипнути, як муха в мед
влипнути в історію

А ото на тім тижневі, у середу, уночі, трохи-трохи було не вскочив, як кажуть, у нікуди!
(М. Кропивницький)

позбавитися неприємностей

107. ВТЕ́РТИ НО́СА // НАБИ́ТИ ПИ́ХУ*

позбавляти можливості бути зарозумілим

давати можливість ще більше зарозумітися

збити пиху
поставити на місце

Ну ж, юнаки! Орда б вас полонила, татарва б вас подавила!.. – Та невже ж нема такого, котрий втре носа хвалькові?
(М. Кропивницький)

108. ВТОПТА́ТИ В БАГНО́ // ВИ́ТЯГТИ З БОЛО́ТА*

принизити

посприяти уникненню приниження

втоптати в болото

Воно [минуле] зібгало Ярину Валох на роздоріжжі, втоптало в багно, але вона вже піднялася.
(В. Кучер)

109. ВУ́ХА НАСТОРО́ЖІ // В ОДНЕ́ ВУ́ХО ВПУСТИ́ТИ – В ДРУ́ГЕ ВИ́ПУСТИТИ

уважно слухати щось, прислухатися до сказаного

неуважно слухати щось, не прислухатися до сказаного

пропускати мимо вух

Риндичка зовні виглядала так: маленька, кругленька, дуже метка, рухалась швидкими куценькими кроками, а вухо завжди насторожі.
(О. Мисик)

Що ж, як ти далі і все позабуваєш? – А про ту заморську нісенітницю, то я в одно ухо впускала, а в друге випускала.
(Марко Вовчок)

110. ВХО́ДИТИ/УВІЙТИ́ В ДОВІ́Р'Я // ВТРАЧА́ТИ/ВТРА́ТИТИ ДОВІ́РУ

домагатися (домогтися) прихильності

Яремченко поцікавився, як Біляєв зумів увійти в довір'я переяславських верховодів.
(Д. Бедзик)

позбуватися (позбутися) прихильності

Покласти відповідальність за проведення посівної на Петра Артемовича не погоджувалися: він уже давно втратив довіру односельців.
(З газет)

111. ВХО́ДИТИ В НО́РМУ // ВИХО́ДИТИ З БЕРЕГІ́В*

набувати меж звичайного

входити в береги
входити в колію
входити в русло

Скінчилася громадянська війна. Життя поступово входило в норму.
(Г. Григор'єв)

виходити за межі звичайного

112. ВХО́ДИТИ В РОЛЬ // ВИХО́ДИТИ З РО́ЛІ

освоюватися, захоплюватися чимось

Ви залишили її [зенітку] в занедбаному стані, а самі пішли ляси точити. Ось бачите – іржа! – Єсть іржа. Та боцманові Смолі цього не досить. Він потроху розпалюється, входить у роль.
(Д. Ткач)

відходити від чогось

Чому ти так думаєш? – зацікавився Прудивус та й зовсім вийшов з ролі, забувши про всі німецькі штучки, які йому варто було б викидати в такім скрутнім становищі.
(О. Ільченко)

113. ВХО́ДИТИ В РУ́СЛО // ВИХО́ДИТИ З БЕРЕГІ́В*

набувати меж звичайного

входити в береги
входити в колію
входити в норму

Мало-помалу все ставало на свої місця, потихеньку входило в своє звичайне русло.
(З газет)

виходити за межі звичайного

114. ВХО́ДИТИ У ФО́РМУ // ВТРАЧА́ТИ ФО́РМУ

набувати здатності найкраще виявляти свої можливості

Тільки прибадьорився старий, ввійшов у форму – і раптом така смерть.
(І. Драч)

позбавлятися здатності найкраще виявляти свої можливості

Спортом, спортом треба займатися, – одразу ж зауважив професор. – Передчасно втрачаєте форму, ще дівчата подумають, що лінтюх, а ви ж трудяга, я певен.
(О. Гончар)

Г

115. ГАНЯ́ТИ ВІ́ТЕР ПО СВІ́ТУ // ОБЛИВА́ТИСЯ ПО́ТОМ*

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не братися ні за холодну воду

А що можна сказати про волоцюг і пройдисвітів, які ганяють по світу вітер... витирають чужі кутки.
(П. Загребельний)

працювати

116. ГЛА́ДИТИ ЗА ШЕ́РСТЮ // ГЛА́ДИТИ ПРО́ТИ ШЕ́РСТІ

догоджати кому-небудь

Утремо ми запорожцям носа, як колись візьме наша, а тепер поки що треба гладити за шерстю.
(П. Куліш)

перечити кому-небудь

До нас [у ЧЕКА] щодня звертаються десятки городян за порадою і поміччю. Одним допомагаємо, інших доводиться і проти шерсті гладити.
(П. Кочура)

117. ГЛА́ДИТИ ПО ГОЛОВІ́ // ТРИМА́ТИ В ЧО́РНОМУ ТІ́ЛІ*

потурати кому-небудь, бути невимогливим до когось

носити на руках

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай, що їх хвалили,
Кипіли в пеклі в казанах.
(І. Котляревський)

не потурати кому-небудь, бути вимогливим до когось

118. ГЛЯ́НУТИ ГИ́ДКО // НІ В КА́ЗЦІ СКАЗА́ТИ НІ ПЕРО́М ОПИСА́ТИ/НАПИСА́ТИ

про дуже погану, огидну людину

дивитися б не захотів
з душі верне

Коли б вона була гарна, то мені не так було б жаль, а то ж така погана, що й глянути гидко.
(І. Нечуй-Левицький)

про дуже гарну, привабливу людину

хоч з лиця воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
любо оком глянути
очей не одведеш
як намальований
як лялечка

Ястшембський похвалився їм, що знайшов собі таку дівчину-красуню, за яку ні в казці не сказати, ні пером написати.
(І. Нечуй-Левицький)

119. ГНУ́ТИ ГОРБА́ // КЛЕ́ЇТИ ДУ́РНЯ

працювати

гнути спину
гріти лоба
гріти чуба
ламати хребта
мозолити руки
набивати мозолі
обливатися потом

Він [Охрім] гне натруджено горба, в поту сорочка: жарко.
(А. Малишко)

ледарювати

м'яти ханьки
бити байди
бити гандри
ганяти собак
годувати баглаї
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не братися ні за холодну воду
ганяти вітер по світу

Іди до печей на завод. Там дурня не будеш клеїти.
(М. Рудь)

120. ГНУ́ТИ СПИ́НУ // М'Я́ТИ ХАНЬКИ́

працювати

гнути горба
гріти лоба
гріти чуба
ламати хребта
мозолити руки
набивати мозолі
обливатися потом

Увесь світ збунтувався, а я гну спину.
(І. Цюпа)

ледарювати

клеїти дурня
бити байди
бити гандри
ганяти собак
годувати баглаї
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не братися ні за холодну воду
ганяти вітер по світу

Схаменись лишень, блазню! Треба діло робити, а не ханьки м'яти.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

121. ГО́ЛИЙ, ЯК БУ́БОН // ВОРО́ЧАЄ МІЛЬЙО́НАМИ*

дуже бідний **дуже багатий**

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як бубон
голий, як турецький святий
голий, як пень
ні за плечима ні перед очима
і в скрині пусто і в кишені
не густо
з голими руками
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема

З діда-прадіда був я голий,
як бубон. Польової землі
ані геть не мав і не маю.
(Є. Кротевич)

122. ГО́ЛИЙ, ЯК ПЕНЬ // ВОРО́ЧАЄ МІЛЬЙО́НАМИ*

дуже бідний **дуже багатий**

голий, як бубон
бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як турецький святий
ні за плечима ні перед
очима
і в скрині пусто і в кишені
не густо
з голими руками
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема

Пшепшинський – голий,
як пень.
(І. Нечуй-Левицький)

123. ГО́ЛИЙ, ЯК ТУРЕ́ЦЬКИЙ СВЯТИ́Й // ВОРО́ЧАЄ МІЛЬЙО́НАМИ*

дуже бідний

голий, як пень
голий, як бубон
бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
ні за плечима ні перед очима
і в скрині пусто і в кишені не густо
з голими руками
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема

Де там! Такі стали голі, як турецькі святі.
(Марко Вовчок)

дуже багатий

124. ГО́ЛКИ НЕ ПІДТО́ЧИШ // ТЯП-ЛЯП

робити щось дуже якісно

комар носа не підточить

Мінери – народ спритний та меткий, зроблять – голки не підточиш.
(А. Головко)

робити щось неякісно

стук-грюк аби з рук
на галай-балай
через пень-колоду

– Ну що, зняти кулемет з розбитого танка? – запитав їх Пузанов насмішкувато. – Ви думали тут так – тяп-ляп?
(О. Гончар)

125. ГОЛОВА́ ВА́РИТЬ // МА́ТИ ПОРО́ЖНЮ МАКІ́ТРУ

про кмітливу, розумну людину

розуму як накладено
бистрий на розум
мати розум у голові
мати голову на плечах
розуму не позичати
мати лій у голові
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

І як ти міг дати такого маху?.. Ти ж не в потилицю битий, у тебе ж голова варить.
(З газет)

про некмітливу, нерозумну людину

святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
дурний аж світиться
на розум небагатий
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар
голова напхана половою

Як маєш порожню макітру на плечах, стріляй! – бунтувався професор. – На твоєму [бандитовому] боці сила, на моєму – правда. Сила розвіється, а правда ніколи.
(О. Гончар)

126. ГОЛОВА́ З ВУ́ХАМИ // МЕТИКО́ВАНА ГОЛОВА́

про некмітливу людину, не здатну тверезо мислити

дубова голова
капустяна голова

Голово з вухами! Хоч при людях кажи на мене ти! – сказала Онися, торкнувши його по руці.
(І. Нечуй-Левицький)

про кмітливу людину, здатну тверезо мислити

світла голова
твереза голова

Таки він, цей комбриг Антоненко, видно, комбригом народився – метикована голова.
(Ю. Збанацький)

127. ГО́ПКИ СТАВА́ТИ // СВІЧКИ́ МО́ЖНА СУКА́ТИ

проявляти непокірність

ставати цапки
скакати цапа
ставати на диби
як на пню стати

Коли що робиться не по-вашому, то ви зараз стаєте гопки й вередуєте, мов дитина.
(І. Нечуй-Левицький)

проявляти покірність

тихший від води, нижчий від трави
і води не замутить
хоч у вухо бгай
хоч свічки ліпи
похиле дерево
як шовковий

Поцілуйко... сам з приємністю відчував, як перед ним міниться господар оселі. – Тепер із нього можна й свічки сукати, а то бач, як спочатку дер носа.
(М. Стельмах)

128. ГОРА́ ЗВА́ЛЮЄТЬСЯ/ЗВА́ЛИТЬСЯ З ПЛЕЧЕ́Й // НА́ЧЕ КА́МІНЬ ДА́ВИТЬ/ПРИДА́ВИТЬ ДУ́ШУ

про душевне заспокоєння, полегшення

камінь скотився з душі
аж вага з грудей спала
зняти камінь з душі

– Ху, – полегшено зітхнув Кисіль, – прямо гора звалилася з моїх плечей.
(М. Стельмах)

про душевний неспокій, тягар

як камінь ліг на душу
наче хто камінь на душу навернув
носити камінь за пазухою

Ах, хто ж то так тужно, хто так ніжно грає на роялі?! Аж наче камінь давить на душу.
(І. Багряний)

129. ГОРШКА́ НЕ ЗЛІ́ПИШ // ЗНАЙТИ́ СПІ́ЛЬНУ МО́ВУ

не досягти домовленості, не порозумітися	**досягти домовленості, порозумітися**
каші не звариш	доходити згоди доходити ладу
Максим чомусь відштовхував від себе. Його міщанство, його лисяча натура давали розуміти: з таким горшка не зліпиш і каші в ньому не звариш. *(С. Мартинюк)*	Яка вона була щаслива, коли між двома сварками, хоч на хвилину, їй вдавалось знайти спільну з Антоном мову. *(М. Коцюбинський)*

130. ГРА́ТИ В ОДНУ́ ДУ́ДКУ // ХТО КУ́ДИ

діяти однаково, згуртовано	**діяти по-різному, незгуртовано**
співати в один голос	хто в луг, а хто в плуг один в ліс, один по дрова
Ми тільки тоді досягаємо певних результатів, коли будемо діяти дружно, в одну дудку грати і в один голос співати. *(С. Мартинюк)*	На паровозі бійка. На страшному льоті посипались солдати з вагонів, хто куди. *(О. Довженко)*

131. ГРА́ТИ ПЕ́РШУ СКРИ́ПКУ // ПЛУ́ТАТИСЯ У ХВОСТІ*

бути лідером у якійсь справі

вести перед
тримати першість

В чесності Комаренка сумніватися неможливо. Адже за плечима багато років великої і високо оціненої народом спільної роботи. Правда, першу скрипку завжди грав Коваль.
(В. Собко)

відставати у чомусь

132. ГРІ́ТИ ЛО́БА // ГОДУВА́ТИ БАГЛАЇ́

працювати

гріти чуба
гнути горба
гнути спину
ламати хребта
мозолити руки
набивати мозолі
обливатися потом

Тож Олег та Степанко, а особливо сам від'їжджаючий, нагріли лоби, поки втиснули все те до тісного купе та закинули на верхню полицю, зайнявши її геть усю.
(Ю. Збанацький)

ледарювати

бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не братися ні за холодну воду

Замість праці ти баглаї годував та завидував всім, всіх ганьбив і пестив дурну думку: чи не можна б до своїх рук прибрати все те, що другі гіркою працею здобувають.
(М. Кропивницький)

133. ГРІТИ ЧУ́БА // БИ́ТИ БА́ЙДИ

працювати

гріти лоба
гнути горба
гнути спину
ламати хребта
мозолити руки
набивати мозолі
обливатися потом

Він [Мар'ян] заліз у чагарник і півдня довбав гору, вивертав каміння й пускав у долину, а дрібні камінці вигортав лопатою... І грів чуба над омшаником, шо, можливо, буде зовсім непотрібний. *(С. Чорнобривець)*

ледарювати

годувати баглаї
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не братися ні за холодну воду

Глянеш, скільки тих старшокласників – парубки ж, траси могли б будувати, а вони ціле літо байди б'ють. *(О. Гончар)*

А

134. ДАВА́ТИ БЕРЕ́ЗОВОЇ КА́ШІ // ДІСТАВА́ТИ НА́ГІНКИ*

гостро критикувати, лаяти кого-небудь

бути гостро критикованим ким-небудь

брати в обмолот
брати в роботу
задавати гарту
давати перцю
давати чортів
узяти в шори

А ми свого командира... привезли... Поранений. Хотіли вдома лікувати, та генерал Петренко дізнався. Дав мені березової каші.
(В. Кучер)

135. ДАВА́ТИ/ДА́ТИ ВО́ЛЮ // НЕ ДАВА́ТИ/НЕ ДА́ТИ ХОДУ

не обмежувати (обмежити) кого-небудь у певних діях

обмежувати (обмежити) кого-небудь у певних діях

Марина стояла серед хати, даючи волю подрузі подивитися на себе.
(Панас Мирний)

А ходу мені не дають через дружину. Вона, бачите, в мене попівна...
(Ю. Збанацький)

136. ДАВА́ТИ ВО́ЛЮ ЯЗИКО́ВІ // ТРИМА́ТИ ЯЗИ́К ЗА ЗУБА́МИ

не виявляти стриманості в розмовах, не змушувати себе промовчати

розпускати язика
розпускати губу

Не дуже лишень давай волю язикові, бо як почує Яремко, то й за це посмажить нас на вишкварки, – обізвався Лисенко.
(І. Нечуй-Левицький)

виявляти стриманість у розмовах, змусити себе промовчати

прикусити язика
замкнути рота

Так... Мамка наказала мені тримати язик за зубами.
(П. Гуріненко)

137. ДАВА́ТИ ГОРОБЦЯ́М ДУ́ЛІ // ЛАМА́ТИ ХРЕБТА́*

ледарювати

бити байди
бити гандри
ловити ґав
клеїти дурня
м'яти ханьки
ганяти собак
годувати баглаї
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не братися ні за холодну воду

Будь-яка робота свою ціну має. Давати горобцям дулі – це одне, а носити колоди за ту ж саму ціну ніхто не буде.
(М. Циба)

працювати

138. ДАВА́ТИ ЗЕЛЕ́НУ ВУ́ЛИЦЮ // ЗЖИВА́ТИ ЗІ СВІ́ТУ*

створювати сприятливі умови для існування

давати стежку
відкривати дорогу

От ми заберемо його [голову колгоспу] од вас, – сказав Сагайдак, – і поведемо його туди, де його ніхто не спинятиме, а ще й дорогу йому дадуть. Зелену вулицю.
(В. Кучер)

створювати несприятливі умови для існування

139. ДАВА́ТИ НА́ГІНКУ // СПІВА́ТИ ДИФІРА́МБИ*

критикувати кого-небудь

вичитувати мораль
давати прочухана
змішати з болотом
знімати стружку
накручувати хвоста
протирати з пісочком
читати проповідь
милити шию

Якщо ж ми вчора, скажімо, були з директором на третій фермі і Пахон Хрисанотович давав там комусь нагінку, то треба ж його везти туди й сьогодні.
(О. Гончар)

вихваляти кого-небудь

140. ДАВА́ТИ ПЕ́РЦЮ // ДІСТАВА́ТИ НА́ГІНКИ*

гостро критикувати кого-небудь

бути гостро критикованим ким-небудь

брати в обмолот
брати в роботу
задавати гарту
давати березової каші
давати чортів
узяти в шори

І йому [Шаповалу] й Денису Панасовичу я давав перцю, не зважаючи ні на ордени, ні на роки.
(П. Автомонов)

141. ДАВА́ТИ ПО РУКА́Х // ДІСТАВА́ТИ ВІ́ДСІЧ*

протидіяти кому-небудь

зазнати протидії з чийого-небудь боку

Нам треба бути дуже пильними, треба дати по руках тим, хто веде шкідливу роботу на мовному фронті.
(О. Корнійчук)

142. ДАВА́ТИ/ДА́ТИ ПОТА́ЧКУ // НЕ ДАВА́ТИ/НЕ ДА́ТИ СПУ́СКУ*

бути невимогливим, побажливим

бути надто вимогливим

давати поблажку

Це як дати їм таку потачку, то вони мені із саду все з пеньками виносять.
(С. Васильченко)

143. ДАВА́ТИ ПРОЧУХА́НА // СПІВА́ТИ ДИФІРА́МБИ*

критикувати кого-небудь

вичитувати мораль
давати нагінку
змішати з болотом
знімати стружку
накручувати хвоста
протирати з пісочком
читати проповідь
милити шию

Перед начальником стояв не хто інший, як посильний з канцелярії, отой похмурий червоноармієць, якому щодня доводилось давати прочухана.
(Ю. Збанацький)

вихваляти кого-небудь

144. ДАВА́ТИ ХРОПАКА́ // НЕ ЗМИКА́ТИ ОЧЕ́Й

спати

Вони впали майже разом. Остап зразу дав хропака.
(О. Довженко)

не спати

не змикати повік

Уже й за північ перейшло, вже й світання у вікно заглядає, а Марія ще й очей не змикала, все біля матері.
(І. Цюпа)

145. ДАВА́ТИ ЧОРТІ́В // ДІСТАВА́ТИ НА́ГІНКИ*

гостро критикувати кого-небудь

брати в обмолот
брати в роботу
задавати гарту
давати перцю
давати березової каші
узяти в шори

Ну, та й давали ж йому дядьки на цих зборах чортів, але насіння таки одержав.
(М. Стельмах)

бути гостро критикованим ким-небудь

146. ДАСТЬ БОГ // НЕ ДОВЕДИ́ ГО́СПОДИ

уживається для вираження чогось бажаного

Дасть Бог, вродить хліб, то й заплатимо [подушне]
(І. Нечуй-Левицький)

уживається для вираження чогось небажаного

Дядьку Лесю, що нам з худобою робити, не доведи Господи.
(М. Стельмах)

147. ДА́ТИ МА́ХУ // ВЛУ́ЧИТИ В СА́МУ ТО́ЧКУ

зробити щось невлад, помилитися

попасти пальцем у небо

Скульптор зрозумів, що дав маху, що це безтактно і не треба... про це питати.
(О. Гончар)

зробити щось до ладу, не помилитися

влучити у саме око
попасти у масть
потрапити у ціль

Бачура обернувся, наче його вкололи голкою... Тепер Ковалів влучив у саму точку, вдарив дошкульно.
(М. Чабанівський)

148. ДАВА́ТИСЯ/ДА́ТИСЯ В РУ́КИ // ВИСЛИЗА́ТИ/ВИ́СЛИЗНУТИ З РУК

давати (дати) себе зловити

Чайка, видно, виголодалась, бо далеко не втікала, відразу далася в руки.
(Ю. Збанацький)

не давати (не дати) себе зловити

Так, досі йому щастило, вислизав з їхніх рук, не боявся смерті.
(Ю. Бедзик)

149. ДВА ЧО́БОТИ НА ОДНУ́ НО́ГУ // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом

два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним миром мазані
одним ликом шиті
пташка їхнього польоту

Фред зник за дверима. В квартирі відразу посвітлішало і попросторішало. Згадався Конопельський. От звести б їх з Фредом, от би компанія була, два чоботи на одну ногу.
(Ю. Збанацький)

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

150. ДВА ЧО́БОТИ — ПА́РА // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним миром мазані
одним ликом шиті
пташка їхнього польоту

Але й Льонці Ґаля сказала, що вони з Юликом «два чоботи – пара», а її власне серце не огірок і не яблуко, й ділити вона не дозволить, і щоб він взагалі не ошивався біля неї в клубі.
(Ю. Мушкетик)

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

151. ДВЕ́РІ ВІДЧИНЯ́ТИ // ДВЕ́РІ ЗАЧИНЯ́ТИ

давати комусь змогу користуватися чимось

Линуть птичі зграї, шелестять гаї, школа відчиняє двері нам свої.
(О. Іваненко)

не давати комусь змоги користуватися чимось

Неприступний, гордий університет вдруге зачинив перед Сергієм свої високі двері.
(О. Гуреїв)

152. ДЕРЖА́ТИ ХВІСТ БУ́БЛИКОМ // ОПУСТИ́ТИ КРИ́ЛА

зберігати почуття оптимізму	**втрачати почуття оптимізму**
бити лихом об землю піднестися духом тримати хвіст трубою	опустити вуха занепадати духом опустити руки
Головне, Романе, держи хвоста бубликом! – міцно потиснув руку і подався з подвір'я Шмалія. *(М. Стельмах)*	А ти був крила опустив: не журися, козаче, отаманом будеш. *(Ю. Збанацький)*

153. ДЕ́РТИ КИ́РПУ // ГНУ́ТИ СПИ́НУ

триматися гордовито	**принижувати власну гідність**
високо нести голову піднімати носа задирати голову відставляти губу нестися вгору напустити пихи	валятися в ногах ламати шапку гнути коліна лизати руки скакати на задніх лапах гнути шию
Хай собі пан дере кирпу,– втішав себе Сковорода,– аби тільки не ліз у мої справи. *(Л. Ляшенко)*	Не люблю я покорятись та гнути перед усяким дідьком спину. *(І. Нечуй-Левицький)*

154. ДЕШЕ́ВШИЙ ВІД ГРИБІ́В // НЕ ПО КИШЕ́НІ*

дуже дешевий	**дуже дорогий**
в базарний день красна ціна — п'ятак копійка ціна дешевший від дірки з бублика	
Там землі неміряно, а людей жменя. А де людей мало, там земля дешевша від грибів. (М. Стельмах)	

155. ДИВИ́ТИСЯ Б НЕ ЗАХОТІ́В // ОЧЕ́Й НЕ ОДВЕДЕ́Ш

про дуже погану, огидну людину

глянути гидко
з душі верне

Та я тобі правду кажу: дружина в нього – дивитися б не захотів.
(Розм.)

про дуже гарну, привабливу людину

ні в казці сказати ні пером описати [написати]
любо оком глянути
хоч з лиця воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
як намальований
як лялечка

Він [син] у неї красень, що брови, а що личко гоже, від такого очей не одведеш.
(Ю. Збанацький)

156. ДИВИ́ТИСЯ В СТО ОЧЕ́Й // ДИВИ́ТИСЯ КРІЗЬ ПА́ЛЬЦІ

контролювати чиїсь дії, вчинки, старанно пильнувати

За таким треба було в сто очей дивитися... от і дограались.
(О. Гончар)

не контролювати чиїхось дій, вчинків, навмисне не помічати чогось

Минув рік, тільки і того, що Василь узиму вивіз дерево з лісу. Знайомий лісник не поскупився, та й Йосипенко дивився крізь пальці.
(Панас Мирний)

157. ДИВИ́ТИСЯ У КО́РІНЬ // ДОВО́ДИТИ, ЩО МОЄ́ СО́НЦЕ КРУГО́М МЕ́НЕ ХО́ДИТЬ

доходити до суті справи

Аргументи були переконливі, автор, як кажуть, дивився прямо в корінь.
(З газет)

не доходити до суті справи

Ми, безперечно, можемо лишити усяким «астрономам»... з усієї сили доводити, що їхнє сонце кругом їх ходить.
(С. Єфремов)

158. ДІ́РКА ВІД БУ́БЛИКА // МА́ТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось

мати за ніщо
не мати і за Боже пошиття
не мати за людину
хвіст собачий

Ви тут не герой і навіть не людина, а всього лише дірка від бублика.
(І. Багряний)

поважати, цінувати, зважати на когось

159. ДІСТАВА́ТИ ВІ́ДСІЧ // ДАВА́ТИ ВІ́ДСІЧ

зазнати протидії з чийого-небудь боку

Твердо переконаний у своїй правоті, шукав захисту у сильних світу цього, йшов від кабінету до кабінету, їздив по різних інстанціях, але всюди діставав відсіч.
(З газет)

протидіяти кому-небудь

давати по руках

Чому вона після Брянського, стількох обминувши, стільком давши відсіч, зупинилася саме на ньому.
(О. Гончар)

160. ДІСТАВА́ТИ/ДІСТА́ТИ НА́ГІНКИ // ЗАДАВА́ТИ/ЗАДА́ТИ ГА́РТУ

бути гостро критикованим ким-небудь	гостро критикувати когонебудь
	брати в роботу брати в обмолот давати березової каші давати перцю давати чортів взяти в шори
Чесно трудиться Порфир.., не дає лінуватися і своєму підручному.., і найменша спроба ухилитися від чесної праці не минається йому без того, щоб він не дістав нагінки від комишанця. *(О. Гончар)*	Бач, спробував би їй хто два місяці не писати, задала б гарту!.. *(Леся Українка)*

161. ДО БІ́СА // НА ЗА́ЯЧИЙ СКІК

дуже багато	дуже мало
аж кишить хоч греблю гати хоч лопатою горни кури не клюють і свині не їдять як за гріш маку як піску морського ні проїхати ні пройти на воловій шкурі не списати	не дуже густо як у кота сліз котові на сльози нема кіт наплакав із заячий хвіст на макове зерно крапля в морі на волосину з горобину душу
Та й до біса ж у цього паші всякого надбання! Якби підпалити – днів зо три горіло б. *(Марія Пригара)*	На новий рік прибавилось дня на заячий скік. *(Нар. творчість)*

162. ДОГОРИ́ ДРИ́ҐОМ // ЧИН ЧИ́НОМ*

не так, як слід, як повинно бути

так, як слід, як повинно бути

догори дном
догори ногами

Хтось через плече зазирнув йому [Мисакові] в книжку і знов – в регіт. – В його й книжка догори дриґом.
(С. Васильченко)

163. ДОГОРИ́ НОГА́МИ // ЧИН ЧИ́НОМ*

не так, як слід, як повинно бути

так, як слід, як повинно бути

догори дном
догори дриґом

А ще тому, що пронеслися жахливі бурі, які з усіх поробили старців та поставили весь соціальний уклад догори ногами.
(І. Багряний)

164. ДО ГРОБОВО́Ї ДО́ШКИ // НА ПЕ́РШИХ ПОРА́Х*

про кінець існування когось, чогось

про початок існування когось, чогось

до останнього подиху
до домовини

Мати ще й донині плаче, а в мене й до гробової дошки не перестане боліти.
(І. Франко)

165. ДО ДОМОВИ́НИ //НА ПЕ́РШИХ ПОРА́Х*

про кінець існування когось, чогось

до останнього подиху
до гробової дошки

Нічого з того не вийде, все буде, як було; довіку буде убогий на чужім марнувати свою силу, до домовини не зазнає Маланка кращої долі.
(М. Коцюбинський)

про початок існування когось, чогось

166. ДОКИ́НУТИ ХМИ́ЗУ В ЖАР // ЗАГЛА́ДЖУВАТИ ГО́СТРІ КУТИ́*

ускладнювати ситуацію

до печеного вогню
прикладати
піддавати жару у вогонь
підливати масла у вогонь

І вона [Марія Африканівна], вислухавши розповідь Лукії Овдіївни, теж докинула хмизу в жар.
(Ю. Збанацький)

спрощувати ситуацію

167. ДО ПЕ́ЧЕНОГО ВОГНЮ́ ПРИКЛАДА́ТИ // ЗАГЛА́ДЖУВАТИ ГО́СТРІ КУТИ́*

ускладнювати ситуацію

докинути хмизу в жар
піддавати жару у вогонь
підливати масла у вогонь

До лиха – та ще лихо; до печеного – та ще вогню прикладають.
(Панас Мирний)

спрощувати ситуацію

168. ДОРОГО́Ю ЦІНО́Ю // ДЕ́ШЕВО ВІДБУ́ТИСЯ

домогтися чогось великими зусиллями

Дорогою ціною той спокій дістався мені: честі позбулася, лихої слави набулася.
(Панас Мирний)

домогтися чогось, не докладаючи великих зусиль

Ось, – показав фельдфебель безпалу ліву руку, – бачив, як одчесало? Мов бритвою! – Скажи спасибі, що дешево відбувся.
(П. Загребельний)

169. ДОХО́ДИТИ ЛА́ДУ // КА́ШІ НЕ ЗВА́РИШ*

досягти домовленості, порозумітися

доходити згоди
знайти спільну мову

З Когеном я ще раз поважно перебалакаю, хоч чи вийде що з цього? З тим брехуном не дійдеш до ладу.
(М. Коцюбинський)

не досягти домовленості, не порозумітися

170. ДУБО́ВА ГОЛОВА́ // СВІ́ТЛА ГОЛОВА́

про некмітливу людину, не здатну тверезо мислити

голова з вухами
капустяна голова

Ну, та й дубова ж у тебе голова, моє серденько.
(І. Франко)

про кмітливу людину, здатну тверезо мислити

метикована голова
твереза голова

До чого ж у вас мудра та світла голова! – Може, ви трохи переоцінюєте мої якості, але знаходитеся близько до істини.
(М. Тарновський)

171. ДУРИ́ТИ/ЗАДУРИ́ТИ ГО́ЛОВУ // ВІДКРИВА́ТИ/ВІДКРИ́ТИ О́ЧІ*

приховувати (приховати) істинну сутність чого-небудь

замилювати очі
замазати очі
заговорити зуби
пустити в очі туману

Майже два роки дурив молоденькій Оксані голову нежонатий джигуносадник Ромась.
(П. Козланюк)

показувати (показати) істинну сутність чого-небудь

172. ДУША́ НЕ З ЛОПУ́ЦЬКА // МОТУЗЯ́НА ДУША́

про сміливу людину

Люблю я таких людей, завзятих і проклятих, щоб душа в них була не з лопуцька, щоб оглядали життя з високої конструкції.
(Ю. Яновський)

про несміливу людину

кишка тонка
слабка гайка

Чи не страшно [в шахті] кажеш? Може й страшно. Дивлячись як кому. Коли ти ледащо й убоїще, душа в тебе мотузяна... тоді страшно.
(Ю. Яновський)

173. ДУШІ́ НЕ ЧУ́ТИ // МА́ТИ ЗУ́БА

захоплюватися кимось

Дай, Боже, аби той наймолодший і всі вчились так, як той найстарший Андрусь, що мама за ним душі в собі не чує.
(О. Маковей)

бути невдоволеним кимось

мати серце
затаїти зло

Гнат і, мабуть, деякі з присутніх, може, отой композитор або отой поет з своїми булижниками, – всі вони мали на мене зуб за Вероніку.
(П. Загребельний)

174. ДУША́ СТА́ЛА НА МІ́СЦЕ // ДУША́ НЕ НА МІ́СЦІ

заспокоїтися

Тільки тепер, коли він [з Єгипта] повернувся і з ним нічого не сталось, Ліна відчула, що душа її стала на місце і спатиме вона спокійно.
(О. Гончар)

розхвилюватися

серце не на місці

А ці двоє, Данько та Уганька, – в кого вони вдалися!.. Матері через їхні невгамовні вдачі душа ніколи не буває на місці.
(О. Гончар)

Ж

175. ЖИВО́ГО УМА́ // З ДУРИ́НКОЮ

розумний	дурний
з розумом з головою	не сповна розуму макітра не в порядку не всі вдома прибитий на цвіту наче мішком з-за рогу вдарено не вистачає клепки без сьомої клепки у тім'ї у голові й на зяб не орано
Тому панове козаки можуть, не накликавши на себе немилість пана Круля, обрати на гетьмана людину твердої руки, живого ума, шляхетності та багатства. *(К. Басенко)*	Чи він трохи бува не з дуринкою? *(Розм.)*

176. ЖИ́ТИ СВОЇ́М РО́ЗУМОМ // ЖИ́ТИ ЧУЖИ́М РО́ЗУМОМ

діяти на власний розсуд	діяти під чужим впливом
мати свій розум у голові	по дудці стрибати танцювати під дудку
Не майте гніву на мене, коли не так щось. Думаєш порадити, помогти, а кому ті поради потрібні. Кожен живе своїм розумом, на чужий не зважає. *(Є. Гуцало)*	Я хочу вчитися і буду вчитися. Щоб знати все, розумієте, все! Більше за вас, більше за всіх... за всіх отих безмозких нікчем, які живуть чужим розумом. *(Л. Дмитерко)*

177. ЖИ́ТИ, ЯК БОБЕ́Р У СА́ЛІ // ПЕРЕБИВА́ТИСЯ З ХЛІ́БА НА ВО́ДУ

жити в достатках, заможно	**жити в нестатках, злиднях**
жити, як сир у маслі	битися, наче птах у клітці
жити, як вареник у маслі	битися, як риба об лід
жити, як вареник у сметані	битися з нуждою
жити, як у Бога за пазухою	годувати злидні
жити, як у Бога за дверима	годувати нужу
купатися в золоті	перебиватися з копійки на копійку
купатися в розкошах	перебиватися на чорному хлібі
пташиного молока не вистачає	жити на воді та біді
	трубити в кулак
	сухий хліб їсти
Будеш жити біля Одарки, як бобер у салі. *(Є. Гуцало)*	Так і жили Глущуки – з хліба на воду перебиваючись. *(С. Чорнобривець)*

178. ЖИ́ТИ, ЯК ВАРЕ́НИК У МА́СЛІ // ГОДУВА́ТИ ЗЛИ́ДНІ

жити в достатках, заможно	**жити в нестатках, злиднях**
жити, як сир у маслі	битися, наче птах у клітці
жити, як бобер у салі	битися, як риба об лід
жити, як вареник у сметані	битися з нуждою
жити, як у Бога за пазухою	перебиватися з хліба на воду
жити, як у Бога за дверима	годувати нужу
купатися в золоті	перебиватися з копійки на копійку
купатися в розкошах	перебиватися на чорному хлібі
пташиного молока не вистачає	жити на воді та біді
	трубити в кулак
	сухий хліб їсти
Крав [конвоїр], безумовно, мав кілька штаб-квартир... у кожному селі в молодих одиноких удів і жив собі, як вареник у маслі. *(Ю. Збанацький)*	Хто тут годує злидні, того вони й там знайдуть. *(І. Карпенко-Карий)*

179. ЖИ́ТИ, ЯК ВАРЕ́НИК У СМЕТА́НІ // БИ́ТИСЯ, НА́ЧЕ ПТАХ У КЛІ́ТЦІ

жити в достатках, заможно

жити, як сир у маслі
жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як у Бога за пазухою
жити, як у Бога за дверима
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не вистачає

Вашій Лукії буде за ним, як вареникові у сметані.
(І. Нечуй-Левицький)

жити в нестатках, злиднях

годувати злидні
битися, як риба об лід
битися з нуждою
перебиватися з хліба на воду
годувати нужу
перебиватися з копійки на копійку
перебиватися на чорному хлібі
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

Жайсак б'ється, наче птах у клітці, а цей нахаба на ньому багатітиме.
(Зінаїда Тулуб)

180. ЖИ́ТИ, ЯК ГОРО́Х ПРИ ДОРО́ЗІ // ЖИ́ТИ, ЯК У БО́ГА ЗА ДВЕРИ́МА

почуватися незахищеним

Так і жили, Іване, – аби день до вечора. Як той горох при дорозі.
(Ю. Бедзик)

почуватися захищеним

жити, як у Христа за пазухою

Оце мені, дочко, за тобою, як у Бога за дверима: хоч сядь та й руки згорни! – не вдержалась Зінька і похвалила невістку.
(І. Нечуй-Левицький)

181. ЖИ́ТИ, ЯК СИР У МА́СЛІ // ПЕРЕБИВА́ТИСЯ З КОПІ́ЙКИ НА КОПІ́ЙКУ

жити в достатках, заможно

жити, як вареник у сметані
жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як у Бога за пазухою
жити, як у Бога за дверима
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не вистачає

жити в нестатках, злиднях

годувати злидні
битися, як риба об лід
битися з нуждою
перебиватися з хліба на воду
годувати нужу
битися, наче птах у клітці
перебиватися на чорному хлібі
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

До кого ж ласкалася доля лукава. Такий живе, як сир в маслі, опустивши рукава.
(І. Котляревський)

Так, мій добрий ака, заробітки нікчемні. Перебиваєшся, як Аллахові угодно – з копійки на копійку.
(Іван Ле)

182. ЖИ́ТИ, ЯК У БО́ГА ЗА ДВЕРИ́МА // БИ́ТИСЯ, ЯК РИ́БА ОБ ЛІД

жити в достатках, заможно

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сметані
жити, як у Бога за пазухою
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не вистачає

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на воду
годувати злидні
битися, наче птах у клітці
перебиватися на чорному хлібі
битися з нуждою
годувати нужу
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

Минуло півроку. Староміські жили, мов у Бога за дверима.
(І. Франко)

Тепер уже не тією стала волинська земля, на якій бився, як риба об лід, дід Никифор, старенькі батько й мати.
(П. Інгульський)

183. ЖИ́ТИ, ЯК У БО́ГА ЗА ПА́ЗУХОЮ // БИ́ТИСЯ З НУЖДО́Ю

жити в достатках, заможно

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сметані
жити, як у Бога за дверима
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не вистачає

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на воду
годувати злидні
битися, наче птах у клітці
перебиватися на чорному хлібі
битися, як риба об лід
годувати нужу
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

Живе Федір у дворі, як у Бога за пазухою. Все йому є, чого душа забажає.
(Панас Мирний)

Є на світі невезучі люди, яким ні в чому не таланить. Отаким був і Тодір Гранчак. Все своє життя він бився з нуждою, все життя стягався на худобу.
(М. Стельмах)

184. ЖИ́ТИ, ЯК У ХРИСТА́ ЗА ПА́ЗУХОЮ // ЖИ́ТИ, ЯК ГОРО́Х ПРИ ДОРО́ЗІ*

почуватися захищеним

жити, як у Бога за дверима

Ти ж чув. Отож є такі індивіди. А ти думав, уже в усіх свідомість аж з-під шапки пре? Є й такі. А чого йому – живе під жінчиним керівництвом, як у Христа за пазухою.
(Ю. Збанацький)

почуватися незахищеним

185. ЖОВТОДЗЬО́БЕ ГОРОБЕНЯ́ // БИ́ТИЙ ЖУК

про недосвідчену людину	про досвідчену людину
жовтороте пташеня курча пухнасте	битий жак старий вовк стріляний горобець стріляна птиця
Що ж ти їй скажеш, коли воно ще курча пухнасте, горобеня жовтодзьобе. *(О. Левада)*	Одразу ж після зборів [Конопельський] підійшов, міцно потиснув руку Андрієві. Заглянув в очі. – А ти битий жук. *(Ю. Збанацький)*

186. ЖОВТОРО́ТЕ ПТАШЕНЯ́ // СТРІ́ЛЯНА ПТИ́ЦЯ

про недосвідчену людину	про досвідчену людину
жовтодзьобе горобеня курча пухнасте	битий жак битий жук стріляний вовк стріляний горобець
Полюбуйся на цього майбутнього доктора наук, котрому забракло сил впоратися з жовторотим пташеням. *(Ю. Бедзик)*	– Ну, це питання великої політики... І не гарячкуй, Іване Артемовичу, бо обпечешся. Ти ранній птах, а я стріляна птиця. *(М. Стельмах)*

З

187. ЗАБУВА́ТИ ПРО ВСЕ НА СВІ́ТІ // ПАМ'ЯТА́ТИ ПРО ВСЕ НА СВІ́ТІ

про людину з поганою пам'яттю

Коли приходила Олеся, він [Микола] забував про все на світі і насолоджувався її присутністю.
(А. Іщук)

про людину з хорошою пам'яттю

Навіть у критичні моменти тримав себе в руках і пам'ятав про все на світі до найменших дрібниць.
(Д. Міщенко)

188. ЗАВА́РЮВАТИ/ЗАВАРИ́ТИ ХАЛЕ́ПУ // РОЗСЬО́РБУВАТИ КА́ШУ*

створювати (створити) певні проблеми

заварити кашу
наварити пива

Так чому ж мовчав? – промовив нарешті той самий Тур, що заварив усю халепу.
(С. Скляренко)

вирішувати певні проблеми

189. ЗАВ'ЯЗА́ТИ РО́ТА // ТЯГНУ́ТИ ЗА ЯЗИК*

примушувати кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловитися

загородити пельку
замазати рота
замурувати уста
засупонити пащу
затуляти рота

Такий несподіваний випадок зав'язав рота свекрусі і невістці.
(І. Нечуй-Левицький)

примушувати кого-небудь говорити, давати змогу висловитися

190. ЗАГЛА́ДЖУВАТИ ГО́СТРІ КУТИ́ // ПІДЛИВА́ТИ МА́СЛА У ВОГО́НЬ

спрощувати ситуацію

Серйозна сварка завжди на користь, – сказав Остапчук. – Біда тільки, що ми часто уникаємо цього. Не хочемо полаятись, де треба і як треба. Загладжуємо гострі кути.
(Публіцистика)

ускладнювати ситуацію

докинути хмизу в жар
до печеного вогню прикладати
піддавати жару у вогонь

Товаришу Грак! Я вас попереджую, – сурово глянув на нього Полагутенко. – Не буду більше... Не буду масла в вогонь підливати.
(А. Хижняк)

191. ЗАГЛЯДА́ТИ В ЧА́РКУ // І В РОТ НЕ БРА́ТИ

вживати спиртне

Після обіду... Корнієва молодиця налила таки [Варі] шкалик, дарма що свого Корнія вона струнчила весь час, щоб не заглядав у чарку.
(О. Гончар)

не вживати спиртного

Висповідаюсь і дам зарік і в рот не брати ні горілки, ні вина.
(І. Нечуй-Левицький)

192. ЗАГОВОРИ́ТИ ЗУ́БИ // ВІДКРИ́ТИ О́ЧІ*

приховувати істинну сутність чого-небудь

показувати істинну сутність чого-небудь

дурити голову
замазати очі
замилювати очі
пустити в очі туману

Ондечки батько знов чимчикують, балакайте, балакайте собі тут, а я піду їм назустріч та й заговорю зуби.
(М. Кропивницький)

193. ЗАГОРОДИ́ТИ ПЕ́ЛЬКУ // ТЯГНУ́ТИ ЗА ЯЗИ́К*

примушувати кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловитися

примушувати кого-небудь говорити, давати змогу висловитися

зав'язати рота
замазати рота
замурувати уста
засупонити пащу
затулити рота

Я тобі, щирозуба, помию ложки! – сичить Омелян. – Загороди пельку і щезни, язичнице, з очей.
(М. Стельмах)

194. ЗАДИРА́ТИ ГО́ЛОВУ // ГНУ́ТИ КОЛІ́НА

триматися гордовито

дерти кирпу
високо нести голову
піднімати носа
відставляти губу
нестися вгору
напустити пихи

Та це знати й по ході, бо як ходить по церкві, то задирає голову вгору, мов москаль на муштрі, – сказав келейник.
(І. Нечуй-Левицький)

принижувати власну гідність

гнути шию
гнути спину
валятися в ногах
ламати шапку
лизати руки
скакати на задніх лапах

Як гордий соняшник, самого сонця син, Лише до нього вид обертає квітущий, Так і ти обернений до майбуття годин, Ніде й ні перед ким не гнеш своїх колін І знаєш: вічний ти, а все скороминуще.
(М. Рильський)

195. ЗАДУШИ́ТИ В ПУ́ЗІ КОМАРА́ // НАПХА́ТИ ПЕ́ЛЬКУ

зовсім мало з'їсти

заморити гробачка
заморити черв'ячка

Хлопець поспішав додому, щоб задушити в пузі комара й заспокоїти неню, коли та й досі не спить, дожидаючи сина.
(О. Ільченко)

дуже багато з'їсти

набити черево
наїстися від пуза
укласти в копи

Та знаєш, аби чим-небудь напхати пельку.
(М. Кропивницький)

196. ЗАМА́ЗУВАТИ/ЗАМА́ЗАТИ О́ЧІ // ВІДКРИВА́ТИ/ВІДКРИ́ТИ О́ЧІ*

приховувати (приховати) істинну сутність чого-небудь

заговорити зуби
замилювати очі
дурити голову
пустити в очі туману

Гнате, не знущайся з темного люду! Кого дуриш? Кому очі замазуєш?
(П. Куліш)

показувати (показати) істинну сутність чого-небудь

197. ЗАМА́ЗАТИ РО́ТА // ТЯГНУ́ТИ ЗА ЯЗИ́К*

примушувати кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловитися

загородити пельку
зав'язати рота
замурувати уста
засупонити пащу
затулити рота

– Коли несила, то краще мовчати! – Тоді давно вже пора замазати рота!
(М. Кропивницький)

примушувати кого-небудь говорити, давати змогу висловитися

198. ЗАМАНИ́ТИ В СВОЇ́ СІ́ТІ // І КАЛАЧЕ́М НЕ ЗАМАНИ́ТИ

спокусити, звабити

Він [Борис] зовсім ясно почував відразу до тої кокетки і розпусниці, котра, очевидно, всіма способами старалась заманити його в свої сіті.
(І. Франко)

не спокусити, не звабити

Тепер мене на такий обід ніхто й калачем не заманить! – думав Леонід Семенович, годуючись димом папіроски.
(І. Нечуй-Левицький)

199. ЗАМОРИ́ТИ ГРОБАЧКА́ // УКЛА́СТИ В КО́ПИ

зовсім мало з'їсти

задушити в пузі комара
заморити черв'ячка

Сідай лиш отут поруч, поговоримо та гробачка заморимо та й рушимо далі.
(М. Кропивницький)

дуже багато з'їсти

напхати пельку
набити черево
наїстися від пуза

Ганнуш вклав у копи з півфунта варення і почав хилити пунші.
(І. Нечуй-Левицький)

200. ЗАМОРИ́ТИ ЧЕРВ'ЯЧКА́ // НАБИ́ТИ ЧЕ́РЕВО

зовсім мало з'їсти

задушити комара
заморити гробачка

Тимко стояв осторонь за дверима. В нього зовсім не було чим заморити черв'ячка. А їсти так хотілося.
(І. Цюпа)

дуже багато з'їсти

напхати пельку
укласти в копи
наїстися від пуза

Набив черево по саме нікуди, аж набридло.
(О. Гончар)

201. ЗАМУРУВА́ТИ УСТА́ // ТЯГНУ́ТИ ЗА ЯЗИ́К*

примушувати кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловитися

зав'язати рота
загородити пельку
замазати рота
засупонити пащу
затулити рота

Знову цей сатана, бодай ти сконав, як віск! Знову уста мені замурує.
(Я. Галан)

примушувати кого-небудь говорити, давати змогу висловитися

202. ЗАПИСА́ТИ НА ЛО́БІ // ВИ́КИНУТИ З ГОЛОВИ́*

добре запам'ятати	назавжди забути
зарубати на носі намотати на вус	
Скажи: «Я їй цього не забуду!» Хай вона це запише собі на лобі! *(Панас Мирний)*	

203. ЗАСМІЯ́ТИСЯ/СМІЯ́ТИСЯ НА КУ́ТНІ // ПОСКА́ЛИТИ/СКА́ЛИТИ ЗУ́БИ

заплакати (плакати)	посміятися (сміятися)
розсипати кислиці пускати сльози умиватися сльозами	заходитися сміхом смішки справляти заводити хихоньки та хахоньки шкірити зуби продавати зуби сушити зуби вибілювати зуби
Засмієшся, Лесю, прийде час, ще й на кутні. Ще дочекаюсь я того дня. *(М. Стельмах)*	Треба знати, коли жартувати. На все час є. Не все скалити зуби. *(Панас Мирний)*

204. ЗАСНУ́ТИ НАВІ́КИ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти	родитися
віддати Богові душу віддати чортові душу вильнути наверх денцем відкинути ноги витягтися вздовж лави винесуть вперед ногами переставитися на той світ спочити у Бозі	
Він здригнувся, легенько зітхнув, усміхнувсь і навіки заснув. *(П. Грабовський)*	

205. ЗАСУПО́НЮВАТИ/ЗАСУПО́НИТИ ПА́ЩУ // ТЯГНУ́ТИ/ПОТЯГНУ́ТИ ЗА ЯЗИ́К*

примушувати (примусити) кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловитися

примушувати (примусити) кого-небудь говорити, давати змогу висловитися

загородити пельку
зав'язати рота
замазати рота
замурувати уста
затулити рота

Потрібна ж яка-небудь пригода, якась біда, а то й кров навіть, щоб стулити губу чи, як сказав пан Пампушка, заткати пельку, засупонити пащу всій оцій по-базарному крикущій юрбі.
(О. Ільченко)

206. ЗАТАЇ́ТИ ЗЛО // ДУШІ́ НЕ ЧУ́ТИ*

бути невдоволеним кимось

захоплюватися кимось

мати зуба
мати серце

Мала дівчина таку добру душу та лагідне серце, що за ті дрібниці ніколи й ні на кого довго зла не затаювала.
(В. Козаченко)

207. ЗА ЦАРЯ́ ГОРО́ХА, ЯК БУЛО́ ЛЮДЕ́Й ТРО́ХИ // БЕЗ РО́КУ ТИ́ЖДЕНЬ

про події, які відбулися дуже давно

за царя Панька, як була земля тонка
за царя Хмеля, як була людей жменя

Йому [панові], мабуть, здавалось, що він і тепер панує на Вкраїні, як було колись за царя Гороха, як людей було трохи.
(І. Нечуй-Левицький)

про події, які відбулися зовсім недавно

без року три дні
без тижня день

Матюха посміхнувся. – Що ж ти [Давиде]? Без року тиждень, як на селі, що ти можеш знати по цьому ділу?
(А. Головко)

208. ЗА ЦАРЯ́ ПАНЬКА́, ЯК БУЛА́ ЗЕМЛЯ́ ТОНКА́ // БЕЗ ТИ́ЖНЯ ДЕНЬ

про події, які відбулися дуже давно

за царя Гороха, як було людей трохи
за царя Хмеля, як була людей жменя

Колись, ще «за царя Панька, як була земля тонка», приходили до лиманів бердянських люди... заривалися в калюжу, лежали під сонцем у тій густій багнюці й вилазили з неї дужими та кріпкими.
(Остап Вишня)

про події, які відбулися зовсім недавно

без року тиждень
без року три дні

Без тижня день живемо, а він уже із бродячим каторжанином зв'язався.
(Г. Тютюнник)

209. ЗА ЦАРЯ́ ХМЕ́ЛЯ, ЯК БУЛА́ ЛЮДЕ́Й ЖМЕ́НЯ // БЕЗ РО́КУ ТРИ ДНІ

про події, які відбулися дуже давно

за царя Гороха, як було людей трохи
за царя Панька, як була земля тонка

Давно це, братця, було, ще за царя Хмеля, як була людей жменя.
(М. Кропивницький)

про події, які відбулися зовсім недавно

без року тиждень
без тижня день

Без року три дні, як повінчалися, а вже й розвінчатися встигли.
(З газет)

210. ЗА ШИ́Ю НЕ ЛЛЄ // ЗА КО́МІР ЛЛЄ́ТЬСЯ

нема потреби поспішати з чимось

Починається балачка з приводу прочитаного, балачка неквапліва, спокійна, що ведеться тоді, коли, кажуть, за шию не ллє.
(С. Васильченко)

є потреба поспішати з чимось

Де ж ти її зловиш, коли вже ось за комір ллється.
(Є. Гуцало)

211. ЗБИ́ТИСЯ З ПУТІ́ // ВИ́ЙТИ НА ДОРО́ГУ*

втратити правильний напрям у діяльності

збитися з дороги
збитися на манівці

Я не сама мандрую в світ широкий... Самій не довго збитися з путі, Та трудно з неї збитись у гурті.
(Леся Українка)

обрати правильний напрям у діяльності

212. ЗБИ́ТИСЯ НА МАНІВЦІ́ // ВИ́ЙТИ НА ДОРО́ГУ*

втратити правильний напрям у діяльності

збитися з путі
збитися з дороги

Потроху Батурін почав усвідомлювати, що він справді збився на манівці. Треба жити якось інакше.
(О. Гуреїв)

обрати правильний напрям у діяльності

213. З ВАЖКИ́М СЕ́РЦЕМ // З ЛЕГКИ́М СЕ́РЦЕМ

у гнітючому стані, в тривозі, в переживаннях

Так і не діждавшись Стахи, Бронко з важким серцем повернувся додому.
(Ірина Вільде)

не у гнітючому стані, без тривоги, без переживань

з легкою душею

Ви не думайте, що я на легкім хлібу виросла і так собі, з легким серцем на легкий хліб пустилася.
(І. Франко)

214. ЗВАЛИ́ТИ З НІГ // ПОСТА́ВИТИ НА НО́ГИ

позбавляти кого-небудь певних можливостей

Дедалі туга за рідним краєм все дужче валила Павла з ніг, наче отой страшний голод у морі.
(В. Кучер)

надавати кому-небудь певні можливості

Але долі своєї й конем не об'їдеш: як кого схоче, на ноги поставить, а кого з ніг звалить.
(Є. Гуцало)

215. ЗВАЛИ́ТИСЯ НА ПЛЕ́ЧІ // СКИ́НУТИ З ПЛЕЧЕ́Й

здобути щось, когось, відчути тягар

На його плечі, крім тещі, мали звалитись ще чотири дорослі дівиці, яким у свою чергу треба буде дати посаг і повидавати заміж.
(Ірина Вільде)

позбутися чогось, когось, відчути полегшення

В тім-то й біда, Степане, що немолодий уже. А коли б так років хоч двадцять скинути з плечей – полетів би, не те, що побіг.
(М. Тарновський)

216. З ВИ́БРИКОМ // ЯК ЗА СМЕ́РТЮ*

робити щось охоче, з радістю

з вискоком
з вистрибом

Клим чоловік неабиякий. За його кожна дівка піде з вибриком.
(І. Нечуй-Левицький)

робити щось неохоче, без радості

217. З ВИ́СТРИБОМ // ЯК ЗА СМЕ́РТЮ*

робити щось охоче, з радістю

з вибриком
з вискоком

– Гляди, вже скоро й заміж віддамо. – О, коли це буде, – махнула рукою [Христина] і почервоніла.
– Тільки старости на поріг, то з вистрибом помчиш, – обізвався Левко.
(М. Стельмах)

робити щось неохоче, без радості

218. ЗВ'ЯЗА́ТИ РУ́КИ Й НО́ГИ // РОЗВ'ЯЗА́ТИ РУ́КИ*

позбавляти кого-небудь можливості вільно діяти

надавати кому-небудь можливість вільно діяти

зв'язати руки
спутати руки й ноги

Хто більше любить волю, хто не зв'язав собі руки й ноги жінкою та дітьми – той тікає на Січ або в Дике Поле.
(Зінаїда Тулуб)

219. З ГО́ЛИМИ РУКА́МИ // РОЗВІ́В МІЛЬЙО́НИ*

дуже бідний

дуже багатий

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як турецький святий
голий, як бубон
голий, як пень
і в скрині пусто і в кишені не густо
ні за плечима ні перед очима
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема

Приймак безродний, з голими руками! Червиві злидні з голодним ротом!
(Панас Мирний)

220. З ГОЛОВО́Ю // МАКІ́ТРА НЕ В ПОРЯ́ДКУ

розумний

з розумом
живого ума

Недавно купили, – вказавши поглядом на буфет, з гордістю сказала Мотря. – Хто з головою, той і зараз живе – не горює.
(М. Нечай)

дурний

з дуринкою
несповна розуму
не всі вдома
прибитий на цвіту
наче мішком з-за рогу вдарено
не вистачає клепки
без сьомої клепки у тім'ї
у голові й на зяб не орано

Зараз же лікар статтю підбирає нащот [щодо] того, що макітра не в порядку. Такого не приймають: – Дурний.
(Остап Вишня)

221. З ГО́РЕМ ПОПОЛА́М // ЯК ПО МА́СЛУ

з надмірними зусиллями

В минулому тижні з горем пополам засіяв Василь свою нивку.
(І. Цюпа)

без надмірних зусиль

При моєму досвіді, якщо знайдеш сюжет, далі все йде, як по маслу.
(О. Донченко)

222. З ДУШІ́ ВЕ́РНЕ // ЯК ЛЯ́ЛЕЧКА

про дуже погану, огидну людину

глянути гидко
дивитися б не захотів

Підведу очі – аж з душі верне: обличчя посиніле, набрякле, очі бігають злякано, руки трусяться дрібно.
(І. Муратов)

про дуже гарну, привабливу людину

ні в казці сказати ні пером описати
очей не одведеш
хоч у рамку вправ
хоч з лиця воду пий
хоч картину малюй
любо оком глянути
як намальований

Ну й дівчинка ж, як лялечка.
(М. Кропивницький)

223. ЗЕМЛІ́ НЕ ЧУ́Є ПІД СОБО́Ю // МОВ У ВО́ДУ ОПУ́ЩЕНИЙ

дуже веселий, задоволений, радісний

аж танцює
на сьомому небі
наче на світ народився

Як він [Туровець] живе з Соломією? — Душа в душу. Соломія тепер землі не чує під собою.
(М. Стельмах)

дуже похмурий, пригнічений, сумний

як чорна хмара
як водою облитий
як у воді намочений
сам не свій

Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена?
(Г. Квітка-Основ'яненко)

224. ЗЖИВА́ТИ ЗІ СВІ́ТУ // ДАВА́ТИ СТЕ́ЖКУ

створювати несприятливі умови для існування

стати на дорозі

Поїде Віктор звідси на радість тим, хто хотів би зжити його зі світу.
(П. Автомонов)

створювати сприятливі умови для існування

відкрити дорогу
давати зелену вулицю

Трудне діло – позви, – почав [суддя] до нього. – Усе треба, щоб хтось руку тяг за тобою, давав стежку тобі.
(А. Тесленко)

225. ЗІ ЩИТО́М // НА ЩИТІ́

про переможців

З Другої світової війни наші бійці поверталися, як-то кажуть, зі щитом.
(Розм.)

про переможених

Хтось з пішців градської варти пробував спинити лавину щитом і ... опинився на щиті.
(Р. Федорів)

226. ЗЛА́ЗИТИ ЗІ СВОГО́ КО́НИКА // СІДА́ТИ НА СВОГО́ КО́НИКА

залишати розмову на улюблену тему

Е-е, ні! – не хотів злазити зі свого коника Донат Озерний. – Коли вже почали, то давайте й далі говорити відверто.
(Є. Гуцало)

починати розмову на улюблену тему

Я, безумовно, не нав'язую своїх думок... Я в порядку обговорення, – сів на свого випробуваного коника.
(Ю. Збанацький)

227. З ЛЕГКО́Ю ДУШЕ́Ю // З ВАЖКИ́М СЕ́РЦЕМ*

не у гнітючому стані, без тривоги, без переживань

з легким серцем

Вдовольнивши таким чином своє почуття порядку, Гашке вже, певне, з легкою душею пострілював з парабелума по «живих мішенях».
(В. Козаченко)

у гнітючому стані, в тривозі, у переживаннях

228. ЗНА́ТНА ПТИ́ЦЯ // НЕВЕЛИ́КА ПТИ́ЦЯ*

про поважну особу, що має велику суспільну вагу

велика пані
велика риба
велике цабе
велика цяця
важлива птиця
птах високого польоту

З усіх боків дівчата так і пострілювали поглядами на цю знатну, в картатому костюмі, птицю, що не вміла навіть сидіти до ладу на траві.
(О. Гончар)

про особу, що не має великої суспільної ваги

229. ЗНАХО́ДИТИ СПІ́ЛЬНУ МО́ВУ // ГОВОРИ́ТИ РІ́ЗНИМИ МО́ВАМИ

досягати взаємного розуміння

Паром, добутий у Києві, допоміг йому легко знайти спільну мову з керівництвом партизанського загону.
(Ю. Бедзик)

не досягати взаємного розуміння

Не хтіла б я тебе вразити, сестро, та, бачу, прийдеться розмову залишити, бо ми говоримо на різних мовах.
(Леся Українка)

230. ЗНІМА́ТИ/ЗНЯ́ТИ КА́МІНЬ З ДУШІ́ // НОСИ́ТИ КА́МІНЬ ЗА ПА́ЗУХОЮ

про душевне заспокоєння, полегшення

аж вага з грудей спала
гора звалилася з плечей
камінь скотився з душі

Христі наче хто зняв камінь з душі: зразу стало і вільно, і легко.
(Панас Мирний)

про душевний неспокій, тягар

наче хто камінь на душу навернув
камінь давить душу
камінь ліг на душу

Настя вчора якось сказала, що раніше з тобою гуляла, от я й вирішив поговорити... Нащо камінь за пазухою носити.
(М. Тарновський)

231. ЗНЯ́ТИСЯ З МІ́СЦЯ // КИ́НУТИ ЯКІ́Р

відійти від свого пристанища

Вільна птаха, вона легко знімалася з місця і летіла туди, де була бажана і жадана.
(С. Плиско)

прийти до свого пристанища

Де ж кінець цим вічним мандрам? Де той порт, в якому кине він свій важкий життєвий якір, де знайде він свою сім'ю, жінку, діток?
(Зінаїда Тулуб)

232. З ОДНО́ГО ТІ́СТА КНИШ // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом	які відрізняються між собою колом занять, світоглядом
два чоботи на одну ногу два чоботи пара на один копил однієї масті одного поля ягода одним миром мазані одним ликом шиті пташка їхнього польоту	
Всі ви [хлопці] з одного тіста. Мабуть, помру і не побачу справжнього кохання. *(О. Корнійчук)*	

233. ЗРИВА́ТИ ЛИЧИ́НУ // НОСИ́ТИ ЛИЧИ́НУ

показувати справжню сутність	приховувати справжню сутність
зривати маску зривати машкару	носити маску надягати машкару
В обох поемах [«Сон», «Кавказ»] «батюшки-царі» – благодійники московського люду: це їм «недобитки православні» складають свою подяку та моляться за них, це їх прославляють «тупорилі віршомази». Шевченко, син вільного колись козацького краю, зриває з них личину: російські царі — кати і людоїди, що розпинали нашу Україну. *(З газет)*	Рік служби у почтах Потоцького навчив його носити личину. *(Зінаїда Тулуб)*

234. ЗРИВА́ТИ МА́СКУ // НОСИ́ТИ МА́СКУ

показувати справжню сутність

зривати личину
зривати машкару

Біда навчить, кому подати руку ! від кого прийняти сіль і хліб, З брехні зривати маску і перуку.
(Д. Павличко)

приховувати справжню сутність

носити личину
надягати машкару

Завше носити маску, завше себе наказувати – та хіба ж то мислиме?
(Г. Хоткевич)

235. ЗРИВА́ТИ МАШКАРУ́ // НАДЯГА́ТИ МАШКАРУ́

показувати справжню сутність

зривати личину
зривати маску

Князь вважається в поміщицьких колах лібералом, але поет зриває з нього цю машкару.
(З газет)

приховувати справжню сутність

носити личину
носити маску

Недорогим коштом збувся делікатної справи і надяг навіть машкару філантропа.
(С. Єфремов)

236. ЗРОБИ́ТИ ГЕ́НДЕЛЬ // ЗРОБИ́ТИ З ЛЕМЕША́ ШВА́ЙКУ

отримати великі результати

Не помиляюся! – гнівно вигукнув Гуляй-День. – Козаки кров проливали, живота не шкодували... хіба для того, щоб ми з цього гендель зробили?
(Н. Рибак)

отримати мізерні результати

зробити з лемеша пшик

Ох, старі голови та розумні, химерять-химерять та й зроблять з лемеша швайку.
(Т. Шевченко)

237. ЗРОБИ́ТИ З ЛЕМЕША́ ПШИК // ЗРОБИ́ТИ ГЕ́НДЕЛЬ*

отримати мізерні результати	**отримати великі результати**
зробити з лемеша швайку	
Тільки й вміє того, що казати: « Та я ... та у мене... та мені б... « А толк який? Зробили з лемеша пшик і тішитесь. *(З газет)*	

238. З РО́ЗУМОМ // НЕСПОВНА́ РО́ЗУМУ

розумний	**дурний**
живого ума з головою	з дуринкою макітра не в порядку не всі вдома прибитий на цвіту наче мішком з-за рогу вдарено не вистачає клепки без сьомої клепки у тім'ї у голові й на зяб не орано
Новопризначеному голові троянівці були раді: хлопець молодий, з розумом, такий діло поведе. *(Г. Тютюнник)*	Казали, що він став несповна розуму. *(Л. Смілянський)*

239. ЗСЛИЗНУ́ТИ З ОЧЕ́Й // ПОТРА́ПИТИ НА О́ЧІ

зникнути з чийогось поля зору	**потрапити в чиєсь поле зору**
Вона була рада, що панночка десь зслизла з її очей. *(І. Нечуй-Левицький)*	В казармі Яресько, як і сподівався, одразу потрапив на очі командирові загону Шляховому. *(О. Гончар)*

240. З ТО́ЛКОМ // НІ В ТИН НІ В ВОРО́ТА

так, що можна зрозуміти	**так, що не можна зрозуміти**
	без толку
Докладно, з толком розповів [Білоус], що сьогодні з Білої Церкви на фаетоні приїхав якийсь пан. *(М. Стельмах)*	Квятковська хотіла похвастатись вашою пісенькою-«Придиусом»; товкла її, товкла, та ні в тин ні в ворота. *(М. Старицький)*

241. ЗУ́БИ З'ЇСТИ/ПРОЇСТИ // ГУ́БИ В МОЛОЦІ

багато вже чого знати, звідати в житті	**мало що ще знати, звідати в житті**
собаку з'їсти побувати в бувальцях пройти крізь вогонь і воду пройти крізь сито й решето пройти Крим, і Рим, і мідні труби	молоко на губах не обсохло молоде та зелене мало каші з'їсти мало квасу випити мало пасок з'їсти не бачити смаленого вовка не бачити смаленої сови
Молодий агроном не цурався старих людей, які зуби проїли на тій землі, все випитував їхній досвід. *(Ю. Яновський)*	А ви, ви звідки, молодці? У вас ще губи в молоці. Щоб кораблем державним керувати, – Навчіться носа утирати. *(О. Олесь)*

242. З УСІХ НІГ // НОГА́ ЗА НОГО́Ю*

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
летіти ковбасою
конем не доженеш
мов камінь з пращі
на всіх парах
одна нога тут, друга там
як на пожежу
як обпечений
як пробка
як стріла
семимильними кроками
одним махом

Вона [Марта] крутнулась і, шелестячи спідницею, зі всіх ніг летить у темряву.
(М. Стельмах)

дуже повільно, не поспішаючи

243. З'ЯВИ́ТИСЯ НА ГОРИЗО́НТІ // ЗНИ́КНУТИ З ГОРИЗО́НТУ

стати помітним де-небудь, у певному оточенні

Це була маленька на зріст, підстрижена по-хлоп'ячому дівчинка, яка лише минулого літа з'явилася на горизонті.
(В. Земляк)

стати непомітним де-небудь, у певному оточенні

Спершу прилаштувався в сусіднім радгоспі, а звідти ще далі кудись зринув, зник з горизонту.
(О. Гончар)

244. З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ // ПЕРЕСТА́ВИТИСЯ НА ТОЙ СВІТ

народитися	**померти**
	віддати Богові душу віддати чортові душу вильнути наверх денцем витягтися вздовж лави винесуть вперед ногами заснути навіки спочити у Бозі відкинути ноги
З тьми «невідомого» з'явився на світ – і перший віддих, і перший рух мій – в темряві матернього лона. *(М. Коцюбинський)*	На ранок він [Улас] затих, а об обідній годині й на той світ переставився. *(Панас Мирний)*

І

245. І ВДЕНЬ І ВНОЧІ // НІ ВДЕНЬ НІ ВНОЧІ

завжди

І вдень, і вночі перед очима чорняві хлопченята, потомлені, поблідлі, привиджуються.
(Марко Вовчок)

ніколи

Не було їй спочинку ні вдень ні вночі.
(Панас Мирний)

246. І В СКРИНІ ПУ́СТО І В КИШЕ́НІ НЕ ГУ́СТО // ВОРО́ЧАЄ МІЛЬЙО́НАМИ*

дуже бідний

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як турецький святий
голий, як бубон
голий, як пень
з голими руками
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема
ні за плечима ні перед очима

І в скрині пусто, і в кишені не густо!
(М. Кропивницький)

дуже багатий

247. І В ХА́ТУ НЕ ПЛЮ́НУТИ // ВИТИКА́ТИ НО́СА*

не з'являтися де-небудь **з'являтися де-небудь**

наче ногу вломити
не показувати очей
не сунути носа

Так уже ж буде з тиждень, як він [Грицько] вернувся, а й у хату не плюне, очей не покаже.
(М. Старицький)

248. І КОНЕ́М НЕ ОБ'ЇДЕШ // ЖИВІ́Т ПРИСО́Х ДО СПИ́НИ

про дуже товсту людину **про дуже худу людину**

в свою шкуру не потовпиться
ні обійти ні об'їхати
трохи не лусне
як барило
як бодня

одні кістки стирчать
шкіра та кості
аж ребра світяться
аж ребра знати
ходячий мрець
висохлий на тараню
мов жердина

Сам [батько], як гачок, сухенький. А бабу собі роздобув – років сорока, огрядну таку, що й конем за день не об'їдеш.
(Ю. Збанацький)

Оце знайшли пузатого. Живіт до спини присох! Ходить як з хреста знятий.
(О. Гончар)

249. І ЛА́ДАНОМ НЕ ВИ́КУРИТИ // І КАЛАЧЕ́М НЕ ЗАМАНИ́ТИ

про неможливість позбутися кого-небудь

і сіркою не викурити

Та часом свій брат, запорожець, як було вбереться в хату, то й ладаном не викуриш.
(Панас Мирний)

про неможливість привабити кого-небудь

і медом не заманити

Тепер мене на такий обід ніхто й калачем не заманить! – думав Леонід Семенович, годуючись димом папіроски.
(І. Нечуй-Левицький)

250. І ПА́ЛЬЦЕМ НЕ ВОРУХНУ́ТИ // АЖ ІЗ ШКУ́РИ ПНУ́ТИСЯ

не докладати ніяких зусиль для досягнення мети

палець об палець не ударити
махнути рукою

До того ж іще одна удача привалила до рук Гайдукові. Сама привалила – не ворухнув навіть пальцем.
(А. Дімаров)

докладати всіх зусиль для досягнення мети

видирати зубами
витрачати порох

Все разом злютоване стало незламною стіною на шляху у німців, що аж із шкури пнулися і, проте, захлиналися в своїх власних атаках.
(Н. Рибак)

251. І СІ́РКОЮ НЕ ВИ́КУРИТИ // І МЕ́ДОМ НЕ ЗАМАНИ́ТИ

про неможливість позбутися кого-небудь

і ладаном не викурити

Найздоровіші та найспритніші захоплювали верхні полиці і їх звідтіля, мабуть, не викурив би й сіркою.
(Ю. Збанацький)

про неможливість привабити кого-небудь

і калачем не заманити

Знелюдів торг, биричам нічого робити, покупців тепер і медом не заманиш.
(А. Хижняк)

252. ІТИ́ ОДНІЄ́Ю СТЕ́ЖКОЮ // ХОДИ́ТИ ПО РІ́ЗНИХ СТЕЖКА́Х

займатися спільною справою, мати спільні інтереси

Її батько не раз і не двічі нахиляв зятя, щоб той ішов з ним однією стежкою.
(Б. Грінченко)

не займатися спільною справою, не мати спільних інтересів

Життя обох – батька і сина – склалося так, що вони весь час ходили по різних стежках, які майже ніколи не схрещувалися.
(Г. Тютюнник)

253. ІТИ́ СВОЄ́Ю ДОРО́ГОЮ // ІТИ́ ВТОРО́ВАНОЮ СТЕ́ЖКОЮ

не наслідувати нікого

Дівчина знайшла себе. І впевнено утверджується в житті. Йде своєю дорогою. Як і радив їй, школярці, мудрий учитель.
(З газет)

наслідувати когось

іти слідом

Сьогодні четвертий (останній, рішучий) дослід. Або друга фракція буде без шкідливих домішок... або йому, Розенбергу, доведеться ходити слідом за Русевичем тими ж уторованими стежками.
(Ю. Шовкопляс)

254. ІТИ́ СЛІ́ДОМ // ІТИ́ СВОЄ́Ю ДОРО́ГОЮ*

наслідувати когось

іти второваною стежкою

Не хочу йти слідом за своїм двоюрідним братом.
(М. Стельмах)

не наслідувати нікого

Й

255. Й ЗА ВУ́ХОМ НЕ СВЕРБИ́ТЬ // ЯК НА ГАРЯ́ЧОМУ ВУГІ́ЛЛІ

поводитися дуже спокійно, не реагувати ні на що	**поводитися дуже неспокійно, реагувати на щось**
й у вус не дути ні кує ні меле	як на голках як на жаринах
Мірошник спить та спить. Вода ж біжить... Хомі й за вухом не свербить. *(Л. Глібов)*	Він [Ремо] сидів, мов на гарячому вугіллі; кожна мить, що її марнували за столом ці правителі, здавалась йому за вічність. *(О. Досвітній)*

256. Й У ВУС НЕ ДУ́ТИ // ЯК НА ГОЛКА́Х

поводитися дуже спокійно, не реагувати ні на що	**поводитися дуже неспокійно, реагувати на щось**
й за вухом не свербить ні кує ні меле	як на гарячому вугіллі як на жаринах
Сидітиме собі Сава в теплі та добрі й у вус не дутиме. *(С. Чорнобривець)*	Орися сиділа, як на голках, а ввечері рішуче поставила перед Тимком вимогу, щоб він спровадив із двору свого дружка, інакше вона сама його витурить. *(Г. Тютюнник)*

К

257. КАДИ́ТИ ФІМІА́М // ЗНІМА́ТИ СТРУ́ЖКУ

вихваляти кого-небудь

співати дифірамби
співати хвалу
підносити до небес
співати алілуя

Раби і підніжки всякої влади кадять фіміам земським начальникам.
(М. Коцюбинський)

критикувати кого-небудь

вичитувати мораль
протирати з пісочком
наламувати хвоста
читати проповідь
милити шию
давати прочухана
давати нагінку
змішати з болотом

Щойно Плужник стружку з мене знімав, – пожартував Тарас.
(Д. Ткач)

258. КАПУ́СТЯНА ГОЛОВА́ // ТВЕРЕ́ЗА ГОЛОВА́

про некмітливу людину, не здатну тверезо мислити

голова з вухами
дубова голова

Іди, іди, капустяна голово, гадаєш, що тебе хто прийме.
(І. Франко)

про кмітливу людину, здатну тверезо мислити

світла голова
метикована голова

Ні однієї сильної людини з усього роду, ні однієї тверезої голови: чужі вина і чужі води до краю розрідили їхні мізки і душі.
(М. Стельмах)

259. КА́ШІ НЕ ЗВА́РИШ // ДІЙТИ́/ДОХО́ДИТИ ЗГО́ДИ

не досягти домовленості, не порозумітися

горшка не зліпиш

Доведеться вам іншого порадника шукати, бо з цим каші не зварите.
(С. Добровольський)

досягти (досягати) домовленості, порозумітися

знайти спільну мову
доходити ладу

Люди стріпувалися лише для того, щоб умить дійти мовчазної згоди про зупинку й довгий спочинок.
(П. Загребельний)

260. КИ́ДАТИ/КИ́НУТИ НА ЗУБ // КРИ́ХТИ В РО́ТІ НЕ МА́ТИ

їсти (з'їсти) щось

вкинути в рот

От матінку маю, – скаржився Денис, мотузуючи торбу. – Де що в хазяйстві найласіше – зараз же кидає собі на зуб.
(Г. Тютюнник)

не їсти нічого

рісочки в роті не було

Посидівши трохи з матір'ю та земляками, нашвидку перекусивши, бо з самого ранку крихти в роті не було, Артем зразу ж пішов додому.
(А. Головко)

261. КИ́ШКА КОРО́ТКА // ДУША́ НЕ З ЛОПУ́ЦЬКА*

про несміливу людину

мотузяна душа
слабка гайка

У тебе був один наказ: стояти на смерть! Так і стій! А ти ворота ворогові навстіж і гайда!.. Кишка коротка.
(І. Цюпа)

про сміливу людину

262. КОМА́Р НО́СА НЕ ПІДТО́ЧИТЬ // СТУК-ГРЮК АБИ́ З РУК

робити щось дуже якісно

голки не підточиш

Треба рятувати людей і весь тут циркуляр. Ти тільки благослови, а я з своїм активом зроблю все так, що комар носа не підточить.
(В. Речмедін)

робити щось зовсім неякісно

тяп-ляп
на галай-балай
через пень-колоду

Житлобудівельний брак – явище не лише херсонське. Стук-грюк аби з рук – цей стиль побутує і в комбінаті «Волиньпромбуд».
(З газет)

263. КОПІ́ЙКА ЦІНА́ // НЕ ПО КИШЕ́НІ*

дуже дешевий

дешевший від грибів
дешевший від дірки
з бублика
в базарний день красна
ціна – п'ятак

Та, власне, які то речі – старий костюм – копійка йому ціна, кілька сорочок і ковдра.
(С. Голованівський)

дуже дорогий

264. КРИВИ́ТИ ДУШЕ́Ю // ЯК НА ДОЛО́НІ

бути нещирим, невідвертим

Я хотів з тобою давно поговорити відверто. Якщо буду різкий – пробач. Не вмію кривити душею.
(Ю. Бедзик)

бути відвертим, щирим

Він не стримався і, як на долоні, поклав усього себе передо мною... – йому ні з ким було поділитися своїми думками і своїм життям.
(Л. Первомайський)

265. КРОВ З МОЛОКО́М // (ЧО́РНИЙ) ЛА́НТУХ З МАСЛАКА́МИ

про людину, яка має здоровий вигляд

Переді мною постав один з наших автоматників, вологодський хлопець Вася Дедюхін, кров з молоком, зріст під два метри.
(П. Загребельний)

про людину, яка має хворобливий вигляд

виходець з того світу
мов з хреста знятий
од вітру валиться
одна тінь залишилася
тільки душа в тілі

Черевний тиф, туберкульоз і жовтуха перетворили її дужого, вродливого сина на чорний лантух з маслаками, в якому ледве тліла іскра життя.
(Л. Первомайський)

266. КРОВ З НО́СА // ЯК БОГ ДАСТЬ

засвідчує впевненість у результативності чогось

Коли б ми оце були на Поділі, вже б хоч кров з носа, а добули б хоч по невеликій чарчині.
(М. Кропивницький)

засвідчує невпевненість у результативності чогось

Та у тебе, пане-брате, і тягла ще як дасть Бог?
(І. Манжура)

267. КРОК ЗА КРО́КОМ // ЛЕТІ́ТИ КОВБАСО́Ю

дуже повільно, не поспішаючи

наче три дні не їв
нога за ногою
ледве ноги пересуває
як слимак
як черепаха

Дно було не рівне, і вони мусили посуватися обережно, крок за кроком.
(О. Гончар)

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
одна нога тут, друга там
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
конем не доженеш
на всіх парах
мов камінь з пращі
семимильними кроками
одним махом

Однеси цього папірця до Федора Семона. Знаєш? Голова комнезаму. Ну! Лети ковбасою!
(Я. Мамонтов)

268. КУМ КОРОЛЮ́ // БУ́ТИ ПІД КОНЕ́М*

бути у виграшному становищі

бути на коні

Це ж сім десятин. Тоді я кум королю, – вголос міркує Євдоким Юренко.
(М. Стельмах)

бути у невигідному становищі

269. КУПА́ТИСЯ В ЗО́ЛОТІ // ТРУБИ́ТИ В КУЛА́К

жити в достатках, заможно	**жити в нестатках, злиднях**
жити, як бобер у салі	перебиватися з хліба на воду
жити, як вареник у маслі	годувати злидні
жити, як вареник у сметані	перебиватися на чорному хлібі
жити, як сир у маслі	перебиватися з копійки на копійку
жити, як у Бога за пазухою	битися, наче птах у клітці
жити, як у Бога за дверима	битися, як риба об лід
купатися у розкошах	битися з нуждою
пташиного молока не вистачає	годувати нужу
	жити на воді та біді
	сухий хліб їсти
Купались далі в золоті князі, А закуті смерди, як до того, В землі греблись, мов кури у грязі. *(Д. Павличко)*	Кожухи, свити погубили і з голоду в кулак трубили, така нам лучилась пеня. *(І. Котляревський)*

270. КУПА́ТИСЯ В РОЗКО́ШАХ // ЖИ́ТИ НА ВОДІ́ ТА БІДІ́

жити в достатках, заможно	**жити в нестатках, злиднях**
жити, як бобер у салі	перебиватися з хліба на воду
жити, як вареник у маслі	годувати злидні
жити, як вареник у сметані	перебиватися на чорному хлібі
жити, як сир у маслі	перебиватися з копійки на копійку
жити, як у Бога за пазухою	битися, наче птах у клітці
жити, як у Бога за дверима	битися, як риба об лід
купатися в золоті	трубити в кулак
пташиного молока не вистачає	битися з нуждою
	годувати нужу
	сухий хліб їсти
Явдоха [в офіцера] з півроку... в розкошах купалася. *(Панас Мирний)*	Як же ти завернеш вдову, адже правду каже. Не для утіхи рипить клумак у містечко, бо живе на воді та біді. *(В. Большак)*

271. КУ́РИ НЕ КЛЮЮ́ТЬ // КІТ НАПЛА́КАВ

дуже багато	дуже мало
аж кишить	не дуже густо
хоч греблю гати	як у кота сліз
хоч лопатою горни	котові на сльози нема
до біса	із заячий хвіст
і свині не їдять	на заячий скік
як за гріш маку	на волосину
як піску морського	на макове зерно
на воловій шкурі не списати	крапля в морі
	з горобину душу
Божко намовив дівчину не бентежитися його щедрістю, бо у нього оце тепер – несподівано й тимчасово – так багато грошей, що їх і кури не клюють. *(Т. Масенко)*	Прохор і справді не вилазив із кузні. Адже йшлося до жнив, роботи чимало, ремененту в селян – кіт наплакав, та й то – латаний-перелатаний. *(В. Чумак)*

272. КУРЧА́ ПУХНА́СТЕ // СТАРИ́Й ВОВК

про недосвідчену людину	про досвідчену людину
жовтодзьобе горобеня	битий жак
жовтороте пташеня	битий жук
	стріляний горобець
	стріляна птиця
Миколі ще можна вибачити його промах, він у нас ще пухнасте курча, а ти... ти ж уже битий жук. *(І. Багряний)*	Абдулаєв був старий вовк, він знав – «язика» взяти нелегко. *(Г. Тютюнник)*

Л

273. ЛАВРО́ВИЙ ВІНО́К // ТЕРНО́ВИЙ ВІНО́К

слава, почесті

Хіба ще хто хоче прославитись, крім мене? Хто ж цей, сказати б, мій конкурент на лавровий вінок, мій злий суперник.
(І. Микитенко)

муки, страждання

Трагізм особистого життя часто вплітається в терновий вінок життя народного.
(М. Коцюбинський)

274. ЛАМА́ТИ ХРЕБТА́ //ЛОВИ́ТИ ҐАВ

працювати

гнути горба
гнути спину
обливатися потом
набивати мозолі
мозолити руки
гріти лоба
гріти чуба

– Любить цивілізацію, – подумав Гуменний, – то хай хоч раз наламає хребта заради неї. Хіба мішок з снарядами такий уже важкий ради цієї високої мети.
(О. Гончар)

ледарювати

клеїти дурня
м'яти ханьки
не братися ні за холодну воду
бити гандри
годувати баглаї
бити байди
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень

Вона [дочка] в тебе увесь день Божий сидить та ґав ловить, і за холодну воду не візьметься.
(Марко Вовчок)

275. ЛЕ́ДВЕ НО́ГИ ПЕРЕСУВА́Є // КОНЕ́М НЕ ДОЖЕНЕ́Ш

дуже повільно, не поспішаючи

крок за кроком
наче три дні не їв
нога за ногою
як слимак
як черепаха

дуже швидко, поспішаючи

летіти ковбасою
аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
одна нога тут, друга там
на всіх парах
мов камінь з пращі
семимильними кроками
одним махом

Дошкульний дощ... Січе і січе стомлених і голодних січовиків, що плетуться, ледь пересуваючи ноги.
(І. Цюпа)

Тікає [фашист] – конем не догнати.
(О. Гончар)

276. ЛЕ́ЖАНИЙ ХЛІБ // ТЯЖКИ́Й ХЛІБ*

щось здобуте без великих зусиль

легкий хліб

Роботи не боюся: треба жити, то треба й робити... Нема ніде хліба лежаного.
(Марко Вовчок)

щось здобуте великими зусиллями

277. ЛІ́ЗТИ В ЯРМО́ // СКИДА́ТИ ЯРМО́

потрапляти у залежність від когось

лізти у зашморг
підставляти шию в ярмо

Так, людоньки, так. Лізьте в ярмо, жніть за тринадцятий сніп.
(М. Коцюбинський)

визволятися від чиєїсь залежності

рвати кайдани
висувати шию з ярма

Чи може бути, щоб людина дала над собою знущатися та й не скинула з себе ганьблячого ярма?
(Л. Мартович)

278. ЛІ́ЗТИ НА РОЖЕ́Н // ОБМИНА́ТИ ГО́СТРІ КУТИ́

не уникати суперечок

На рожен лізти не слід, – і далі благодушним тоном повчав дідок-перестрибок. – Скрізь треба з толком та розумом.
(Є. Гуцало)

уникати суперечок

Ти цупко тримаєшся за рятівне коло, на якому начертано: «Не псувати стосунки, дотримуватися зі всіма згоди. Не псувати настрій начальству, обминати гострі кути».
(Н. Рибак)

279. ЛІ́ЗТИ/ПОЛІ́ЗТИ У ЗА́ШМОРГ // РВА́ТИ/ПОРВА́ТИ КАЙДА́НИ

потрапляти (потрапити) у залежність від когось

лізти в ярмо
підставляти шию в ярмо

Мав [тесть] пристройну хатку, двадцять соток орного поля, а найголовніше – коня, яким міг ґрунт обробляти, не лізучи у зашморг до гнобителів.
(І. Муратов)

визволятися (визволитися) від чиєїсь залежності

скидати ярмо
висувати шию з ярма

Отож порви, порви усі кайдани, скинь ярмо, Що так тебе намучило; Насміль ся буть щасливим, геть покинь усе, що до землі пригнічує.
(М. Зеров)

280. ЛЮ́БО О́КОМ ГЛЯ́НУТИ // ГЛЯ́НУТИ ГИ́ДКО*

про дуже гарну, привабливу людину

хоч з лиця воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамці вправ
ні в казці сказати ні пером
описати
очей не одведеш
як намальований
як лялечка

Ну й потішна ж у тебе дитина, Марусино, а гарнюня, як лялька – любо оком глянути.
(З газет)

про дуже погану, огидну людину

281. ЛЯ́ПАТИ ЯЗИКО́М // ТРИМА́ТИ ЯЗИ́К НА ЗА́ЩІПЦІ

розголошувати щось, не тримати в таємниці

Я так не люблю, не терплю тих, що надто язиком ляпають.
(О. Корнійчук)

не розголошувати чогось, тримати в таємниці

Ну, вже візьмемо тебе до компанії. Та тільки з умовою: по-перше, язик маєш тримати на защіпці.
(Г. Коцюба)

М

282. МА́ЗАТИ МЕ́ДОМ РЕ́ЧІ // ПУСКА́ТИ ШПИЛЬКИ́

говорити улесливо

Там пан-гаман по сто рублів дає Пройдисвіту, що речі медом маже.
(Л. Глібов)

говорити дошкульно

пускати стріли

Інколи... його просто ґедзь нападав і тоді він ставав нестерпним, пускав Раїсі шпильки, глузував з її екзальтації.
(М. Коцюбинський)

283. МА́Є ГО́ЛОВУ НА ПЛЕЧА́Х // НА РО́ЗУМ НЕ БАГА́ТИЙ

про кмітливу, розумну людину

голова варить
розуму як накладено
бистрий на розум
мати розум у голові
розуму не позичати
мати лій у голові
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

У іншого ніби й голова на плечах, а придивишся гарненько... (Пилип:) Побачиш порожнє місце.
(М. Кропивницький)

про некмітливу, нерозумну людину

мати порожню макітру
святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
дурний аж світиться
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар
голова напхана половою

До булави треба голови, Мартине, а ти щось на розум не багатий, – сказав роздратовано Кривоніс, образившись за зневагу гетьманського маєстату.
(Петро Панч)

284. МА́ТИ ЗА НІЩО́ // МА́ТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось

дірка від бублика
не мати за людину
не мати і за боже пошиття
хвіст собачий

Якщо хочеш, щоб з тобою рахувалися, щоб на тебе зважали, щоб не мали тебе за ніщо, не зупиняйся на півдорозі: що задумала – здобудь. Шануйся. І тебе шануватимуть люди. *(З газет)*

поважати, цінувати, зважати на когось

285. МА́ТИ ЗА ЩОСЬ // НЕ МА́ТИ І ЗА БО́ЖЕ ПОШИТТЯ́

поважати, цінувати, зважати на когось

Дуже йому було прикро, що люди його мають за щось, коли він у своїй думці не варт був нічого. *(Л. Мартович)*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось

дірка від бублика
мати за ніщо
не мати за людину
хвіст собачий

Його ображає згадка про те, що молодший брат, котрого він не мав і за боже пошиття, знищив усі його заміри. *(М. Коцюбинський)*

286. МА́ТИ КАМ'ЯНЕ́/КАМІ́ННЕ СЕ́РЦЕ // МА́ТИ М'ЯКЕ́ СЕ́РЦЕ

бути жорстоким, непоступливим

Никанор уже в снах і наяву бачить себе підпанком. І таки стане ним, бо камінне серце має чоловік – рідного батька за копійку продав би.
(М. Стельмах)

бути лагідним, поступливим

Їм здавалося, що сором'язливість почуттів найкраще прикрити від чужого ока шкаралупиною насмішки чи й масним словом, щоб ніхто не подумав, що парубок має м'яке серце.
(М. Стельмах)

287. МА́ТИ ЛІЙ У ГОЛОВІ́ // ГОЛОВА́ НА́ПХАНА ПОЛО́ВОЮ

про кмітливу, розумну людину

мати голову на плечах
голова варить
розуму як накладено
бистрий на розум
мати розум у голові
розуму не позичати
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

Зоотехнік заздрить, знайдуться й інші, яких візьмуть завидки на чужі пожитки. Дам їм раду, я не отой дурень, що мішком прибитий, маю лій у голові.
(Є. Гуцало)

про некмітливу, нерозумну людину

на розум не багатий
мати порожню макітру
святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
дурний аж світиться
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар

Коли ж оця Ладковська каже..., що в їх [у попів] голови напхані тільки дертю та половою.
(І. Нечуй-Левицький)

288. МА́Є РО́ЗУМ У ГОЛОВІ́ // ДУРНИ́Й АЖ СВІ́ТИТЬСЯ

про кмітливу, розумну людину

мати лій у голові
мати голову на плечах
голова варить
розуму як накладено
бистрий на розум
розуму не позичати
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

Я не сказав би, – кохати не заборониш... Але ж батьки повинні мати розум у голові – то річ інша.
(Ю. Яновський)

про некмітливу, нерозумну людину

голова напхана половою
на розум не багатий
мати порожню макітру
святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар

І дурний же ти, Іване, ох дурний аж світишся, – став він [Староста] перед Щасним у таку позу, ніби викликав його на двобій.
(Ю. Збанацький)

289. МА́ТИ СВІЙ РО́ЗУМ У ГОЛОВІ́ // ТАНЦЮВА́ТИ ПІД ДУ́ДКУ

діяти на власний розсуд

жити своїм розумом

Ти гадаєш, небоже, що то мала робота – сімсот овець! Адже то живе, адже то кожне свій розум має.
(І. Франко)

діяти під впливом когось

жити чужим розумом
по дудці стрибати

А незабаром почав [Юрко] верховодити всіма парубками в селі; всі вони танцювали під його дудку.
(П. Куліш)

290. МА́ТИ СЕ́РЦЕ // ДУШІ́ НЕ ЧУ́ТИ*

бути невдоволеним кимось

захоплюватися кимось

затаїти зло
мати зуба

Згадали тоді на Січі в море йти, турків пужати, а козаки давно вже серце на султана мали за татар: скільки того ясиру перетягали бусурмани.
(Петро Панч)

291. МА́ТИ СЛУХ // ВЕДМІ́ДЬ НА ВУ́ХО НАСТУПИ́В

про наявність музикального слуху

про відсутність музикального слуху

бик на вухо ратицею наступив
слон на вухо наступив

Хоч я й поганенько розуміюся у всій цій премудрості, однак можу запевнити: слух я маю.
(О. Слісаренко)

Терезці стало соромно: адже вона іноді глумилася з Бучка, з його арій, нагадуючи майстрові, що йому на вухо ведмідь наступив.
(М. Томчаній)

292. МА́ТИ ТЯ́МУ/ТЯ́МКУ // НЕ МА́ТИ ХИ́СТУ*

розумітися на чомусь

не розумітися на чомусь

мати кебету

Треба накласти податі на усей повіт: і на панів, і на хлопів для оборони краю. Хто має тямку в голові, той пристане на це.
(І. Нечуй-Левицький)

293. МАХНУ́ТИ РУКО́Ю // ВИТРАЧА́ТИ ПО́РОХ

не докладати ніяких зусиль для досягнення мети

і пальцем не ворухнути
палець об палець не ударити

За її поняттями, до лікарні їде той, хто вже махнув на себе рукою або кому робити нічого.
(М. Тарновський)

докладати всіх зусиль для досягнення мети

аж із шкури пнутися
видирати зубами

Лінія знову замовкла. Маковейчик ще деякий час... кричав у трубку, лаючи свого напарника... Одначе, видно, даремно витрачав Маковей свій порох: напарник таки мовчав.
(О. Гончар)

294. МИ́ЛИТИ ШИ́Ю // СПІВА́ТИ ДИФІРА́МБИ*

критикувати кого-небудь

вичитувати мораль
давати нагінку
давати прочухана
змішати з болотом
знімати стружку
накручувати хвоста
протирати з пісочком
читати проповідь

Павлик спокійно зауважує: – Це він тут поетом став, а в нас йому, пригадуєте, скільки разів шию милили за грубощі в повітрі.
(О. Гончар)

вихваляти кого-небудь

295. МЕСТИ́ ДО ВОРІ́Т // МЕСТИ́ ВІД ВОРІ́Т

накопичувати багатство

До воріт мете, про власний добробут дбає.
(З газет)

розтринькувати багатство

пускати на вітер

Він не дорожив нажитим, мів, як кажуть, од воріт.
(Розм.)

296. МОВ ЖЕРДИ́НА // НІ ОБІЙТИ́ НІ ОБ'ЇХАТИ*

про дуже худу людину

висохлий на тараню
аж ребра світяться
аж ребра знати
живіт присох до спини
одні кістки стирчать
ходячий мрець
шкіра та кості

А тим часом придибала якась дженджуриста тіточка – худа, мов жердина.
(Є. Гуцало)

про дуже товсту людину

297. МОВ З ХРЕСТА́ ЗНЯ́ТИЙ // КРОВ З МОЛОКО́М*

про людину, яка має хворобливий вигляд

виходець з того світу
лантух з маслаками
од вітру валиться
одна тінь залишилася
тільки душа в тілі

Мати сиділа, мов з хреста знята, заметавшись своїм материним серцем і не можучи щось тут порадить, лиш відчуваючи жах перед чимось.
(І. Багряний)

про людину, яка має здоровий вигляд

298. МОВ КА́МІНЬ З ПРА́ЩІ // ЯК ЧЕРЕПА́ХА*

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах свистить
летіти ковбасою
на всіх парах
конем не доженеш
одна нога тут, друга там
одним махом
семимильними кроками
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
з усіх ніг

Той вилетів з Яковенкових рук, мов камінь з пращі, одним гігантським скоком перетнув подвір'я і мчав навстріч Левенцю.
(П. Загребельний)

дуже повільно, не поспішаючи

299. МОВ У РОТ ВОДИ́ НАБРА́ТИ // ПОДА́ТИ ГО́ЛОС*

змовчати, не видати ніяких звуків

ні слова з вуст
ні пари з вуст не пустити
мовчати, як риба під
крижиною
ані телень

Всі, викликані на допит уночі, вранці повернулися. А повернувшись, мовчали, мов у рот води понабирали, лише хмурились та зітхали раз по раз.
(І. Багряний)

сказати щось, видати певні звуки

300. МОВЧА́ТИ, ЯК РИ́БА ПІД КРИЖИ́НОЮ // ПОДАВА́ТИ/ПОДА́ТИ ГО́ЛОС*

мовчати, не видавати ніяких звуків

мов у рот води набрати
ні слова з вуст
ні пари з вуст не пустити
ані телень

Я вже мусив мовчати, як риба під крижиною, а Мартоха ж гула, як чотири вітри в лісі.
(Є. Гуцало)

казати (сказати) щось, видавати (видати) певні звуки

301. МОЗО́ЛИТИ РУ́КИ // БИ́ТИ ГА́НДРИ

працювати

гріти лоба
гріти чуба
гнути горба
ламати хребта
набивати мозолі
гнути спину
обливатися потом

– Наш зоотехнік сам доглядає і доїть корову. – Нехай помозолить свої ніжні ручки, – кепкувала Химка.
(С. Добровольський)

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґави
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не взятися ні за холодну воду

Руш, хлопці, до школи, борзо, не поволі! Уже доста ґандри бити, прийшла пора, щоб ся вчити.
(О. Федькович)

302. МОРО́ЗЕЦЬ ПРОБІ́Г ПО СПИ́НІ // ЯК КИП'ЯТКО́М ОБДАЛО́

заціпеніти від страху

мороз пробіг
мороз йде поза шкірою

Він стріляв по таких машинах у повітрі, стрічався з ними в лобових атаках, не раз чув, як поряд рвалися снаряди, випущені з їхніх гармат. Морозець пробіг по спині.
(А. Хорунжий)

вийти зі стану заціпеніння

обдало жаром
як полум'ям огорнуло
як окропом ошпарило

Слова батькові сплили їй на думку, і наче її кип'ятком обдало.
(Панас Мирний)

303. МОРО́З ІДЕ́ ПО́ЗА ШКІ́РОЮ // ЯК ПО́ЛУМ'ЯМ ОГОРНУ́ЛО

заціпеніти від страху

мороз пробіг
морозець пробіг по спині

Не раз мені доводилось проходити повз неї [тюрму] в мирні дні. З острахом поглядав я на неї і мороз ішов поза шкірою.
(Ю. Збанацький)

вийти зі стану заціпеніння

обдало жаром
як кип'ятком обдало
як окропом ошпарило

Мене мов полум'ям огорнуло, і я витріщив очі. Чи я був справді такий короткозорий, що не бачив відразу того, за чим так тужливо визирав і дожидав.
(М. Коцюбинський)

304. МОРО́З ПРОБІ́Г // ОБДАЛО́ ЖА́РОМ

заціпеніти від страху

мороз іде поза шкірою
морозець пробіг по спині

Мовби сила неземна підкидала їх обох – зскакують на сідла один за другим. Рвонули коні! Каміння, болото бризнули з-під копит. По товпі мороз пробіг.
(Г. Хоткевич)

вийти зі стану заціпеніння

як полум'ям огорнуло
як кип'ятком обдало
як окропом ошпарило

По Тодорчиних плечах поповз мороз. Стрепенула плечима, прогнала мороз, а її обдало жаром.
(Б. Харчук)

305. МУ́ХИ НЕ ЗАЧЕ́ПИТЬ // ПА́ЛЬЦЯ НА ЗУ́БИ НЕ КЛАДИ́

про спокійну, неагресивну людину

хоч проти шерсті гладь

За свій вік я навіть мухи не зачепив мізинцем.
(В. Логвиненко)

про неспокійну, агресивну людину

пальця у рот не клади

Піп у мене – я думав перше, – так собі пришелепкуватий чоловік, коли, здається, я помилився – не клади йому пальця на зуби.
(С. Васильченко)

Н

306. НАБИВА́ТИ МОЗОЛІ́ // ГАНЯ́ТИ СОБА́К

працювати

гріти лоба
гріти чуба
гнути горба
ламати хребта
мозолити руки
гнути спину
обливатися потом

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не взятися ні за холодну воду

Важко людям обробляти свої городи, бо голодному ніяка робота не під силу. Але треба працювати; може, хоч якась картоплина буде. Набивати мозолі до полудня.
(В. Лисенко)

Геть чисто нагнав з роботи? – Та кажу тобі, що від п'ятнадцятого можу вже собак ганяти.
(Ірина Вільде)

307. НАБИ́ТИ ПИ́ХУ // ЗБИ́ТИ ПИ́ХУ

давати можливість ще більше зарозумітися

позбавляти можливості бути зарозумілим

втерти носа
поставити на місце

Не гукай, Дуню, а то ще, справді, подума, що такий нужний. Не набивай пихи бурсакові – у його її й так чимало.
(Панас Мирний)

Він не від того, щоб Опанас не тільки збив пиху, а й витряс цьому гордовитому чубарику.
(Я. Гримайло)

308. НАБРА́ТИСЯ СИЛ // ВИ́БИТИСЯ З СИЛ

відчути піднесення, фізичне і духовне змужніння

відчути фізичне і духовне спустошення

вибитися з мочі

Його змучена, стривожена, чорна од ненависті душа неначе одразу пояснішала, неначе він тільки що лежав недужий і в одну мить одужав, набрався сили й здоров'я.
(І. Нечуй-Левицький)

Бачить дядько Мусій, що хлопець із сил вибивається, вхопив багра, підбіг... й витяг на берег.
(Остап Вишня)

309. НАВАРИ́ТИ ПИ́ВА // РОЗСЬОРБА́ТИ/РОЗСЬО́РБУВАТИ КА́ШУ*

створити певні проблеми

вирішити (вирішувати) певні проблеми

заварити кашу
заварити халепу

Такого вони мені пива наварили, що й страви не хочу.
(Б. Лепкий)

310. НАВЕРТА́ТИ НА РО́ЗУМ // ЗБИ́ТИ З РО́ЗУМУ

наставляти кого-небудь на правильний шлях

навести на розум
наставляти на пуття

Чому не видно ніде євшан-зілля, яке навертає людину на розум?
(М. Чабанівський)

звертати кого-небудь з правильного шляху

збити з глузду
збити з пуття

Хто ж, як не він, отой прославлений, Сю сироту загубив? Хто ж, як не він, стиду, честі позбавлений, Дівчину з розуму збив.
(П. Грабовський)

311. НАВЕСТИ́ НА РО́ЗУМ // ЗБИ́ТИ З ГЛУ́ЗДУ

наставляти кого-небудь на правильний шлях

навертати на розум
наставляти на пуття

Ну чого ви в'язнете до мене? – гірко промовив чоловік. – Хто ж як не ви і вигризли її з двору?.. Це дяка така матері, що тебе на розум наводила?
(Панас Мирний)

звертати кого-небудь з правильного шляху

збити з розуму
збити з пуття

–То спитайте його: чи я йому що роблю? – Буде й того... Обпоїла чимсь, з глузду збила, та ще мало.
(Панас Мирний)

312. НАВЕСТИ́/НАВО́ДИТИ НА СЛІД // СПІЛУ́ТАТИ/ПЛУ́ТАТИ СЛІДИ́

підказати (підказувати) розгадку таємниці

Двох здохляків, що підчепив він їх у Києві... зоставляти не можна, дуже метиковані та гостроокі – наведуть на наш слід.
(П. Загребельний)

приховати (приховувати) розгадку таємниці

Плутати свої сліди й говорити безглузді речі – в цьому Самійло Овсійович був великим майстром.
(Ю. Шовкопляс)

313. НА ВОЛО́ВІЙ ШКУ́РІ НЕ СПИСА́ТИ // КРА́ПЛЯ В МО́РІ

дуже багато

аж кишить
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
хоч відбавляй
до біса
кури не клюють
і свині не їдять
як піску морського
як за гріш маку

дуже мало

на заячий скік
із заячий хвіст
котові на сльози нема
не дуже густо
кіт наплакав
з горобину душу
як у кота сліз
на макове зерно

Що я тепер знаю про тебе, того на воловій шкурі не спишеш! – Але я колись-таки спишу твою шкуру вздовж і впоперек. *(М. Стельмах)*

Усе те [культурна робота в народі] крапля в морі, та все ж, може, і ся крапля камінь точить. *(Леся Українка)*

314. НА ВСІ БО́КИ ПРИСТУ́ПНИЙ // І НЕ ПРИСТУПА́ЙСЯ

про когось, до кого легко знайти підхід

Жвавий, на всі боки приступний, він надумався поширити свої комерційні справи виданням... книжок. *(С. Васильченко)*

про когось, до кого важко знайти підхід

ані приступу

Мотря думала теж про Галю: «Може, там така, що й не приступайся». *(Панас Мирний)*

315. НА ВСІХ ПАРА́Х // ЯК ЧЕРЕПА́ХА*

дуже швидко, поспішаючи

дуже повільно, не поспішаючи

аж у вухах свистить
летіти ковбасою
мов камінь з пращі
конем не доженеш
одна нога тут, друга там
одним махом
семимильними кроками
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
з усіх ніг

Побігли на всіх парах голова з агрономом, а дід Левко, вичекавши, поки стихнуть їхні голоси, обережно підходить до вікна контори.
(І. Драч)

316. НА ГАЛА́Й-БАЛА́Й // КОМА́Р НО́СА НЕ ПІДТО́ЧИТЬ*

робити щось зовсім не якісно

робити щось дуже якісно

стук-грюк
через пень-колоду
тяп-ляп

Я не маю й думки гонити вас, але я нічого не роблю на галай-балай, не поміркувавши гаразд.
(І. Нечуй-Левицький)

317. НА ГОЛОМУ МІСЦІ // УБРАТИСЯ НА ВСЕ ГОТОВЕ*

не мати нічого, без попередньої основи — **мати попередню основу, певне забезпечення**

починати з нуля

Справа це дуже серйозна і до того ж вона... Тут все треба починати спочатку, на голому місці.
(Ю. Збанацький)

318. НА ЗАХОДІ ЛІТ // У ЦВІТІ ЛІТ*

на старості — **у молоді роки**

на схилі літ
на крайнім порозі життя

Лагідні поети, співайте! В гніздечку, у листі. До вас і на заході літ Всміхається ранок, і кучері сиві в злотисті Зміняє вам Музин привіт.
(Леся Українка)

319. НАЇСТИСЯ ВІД ПУЗА // ЗАДУШИТИ В ПУЗІ КОМАРА*

дуже багато з'їсти — **зовсім мало з'їсти**

набити черево
напхати пельку
укласти в копи

От понаїдались кавунів! Що називається, од пуза. Далі їсти вже нема змоги — нікуди.
(В. Нестайко)

320. НА КИД СТРІЛИ́ // ЗА ТРИ́ДЕВ'ЯТЬ ЗЕМЕ́ЛЬ

на невеликій відстані від когось, чогось

недалеко ходити
не за горами
під рукою
під боком
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

Аж під'їхавши на кид стріли, бачу – відділ озброєних ратників веде скутих невольників.
(Б. Лепкий)

на великій відстані від когось, чогось

не близький світ
на краю світу
у чорта на болоті
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон і кісток не заносить
у тридев'ятому царстві

Очі видючі – за тридев'ять земель бачать.
(Ю. Яновський)

321. НА КОРО́ТКІЙ НОЗІ́ // ЯК НА НОЖА́Х

у приятельських стосунках

Він був на короткій нозі з усіма працівниками фабрики, міг усіх, без винятку, пробрати на зборах.
(М. Тарновський)

у ворожих стосунках

Як же воно так випадає, що ми ніяк не можемо з ним вжитися? З першого дня на ножах.
(О. Гончар)

322. НА КРА́ЙНІМ ПОРО́ЗІ ЖИТТЯ́ // У ЦВІ́ТІ ЛІТ*

у старості

на заході літ
на схилі літ

На крайнім порозі життя оддав старий своє літами та погодами побите серце малій дитині.
(Панас Мирний)

у молоді роки

323. НАМОТА́ТИ НА ВУС // ВИ́КИНУТИ З ГОЛОВИ́*

добре запам'ятати

записати на лобі
зарубати на носі

Якимівна одразу собі на вуса й намотала, хто тут голова. Потім уже подумала: – Петрусь у мене добренький, тихенький, то воно, мабуть, і краще, що Валя за старшу в сім'ї.
(А. Дімаров)

назавжди забути

324. НА ОДИ́Н КОПИ́Л // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
однієї масті
одним ликом шиті
одним миром мазані
одного поля ягода
пташка їхнього польоту

Оченята ніби хочуть повистрибувати – всі вони [дівчата] на один копил.
(О. Коломієць)

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

325. НА ПЕ́РШИХ ПОРА́Х // ДО ОСТА́ННЬОГО ПО́ДИХУ

про початок існування когось, чогось

Тут же свої люди ще лишились. Допоможуть на перших порах.
(Я. Мамонтов)

про кінець існування когось, чогось

до гробової дошки
до домовини

Він до останнього подиху зберіг вірність присязі, вірність прапорові, вірність своїй Батьківщині. *(О. Гончар)*

326. НАПУСТИ́ТИ ПИ́ХИ // СКАКА́ТИ НА ЗА́ДНІХ ЛА́ПАХ

триматися гордовито

високо нести голову
дерти кирпу
задирати голову
відставляти губу
нестися вгору
піднімати носа

Цей товстун, видно, про втечу думає; такого ковтюха хоч і підсади, то через мур не перевалиться. А ось перед новачками напустив на себе пихи.
(О. Гончар)

принижувати власну гідність

валятися в ногах
гнути коліна
гнути шию
гнути спину
ламати шапку
лизати руки

Як виставимо свої драми... то будуть тоді наші «генії» перед нами на задніх лапах скакати.
(Леся Українка)

327. НАРОДИ́ТИСЯ БЕЗ СОРО́ЧКИ // НАРОДИ́ТИСЯ В СОРО́ЧЦІ

бути нещасливим, безталанним, невезучим

Не для мене був той пишний цвіт, Обсипались на інших пелюстки... Але не скаржусь, що на білий світ Я народивсь, як кажуть, без сорочки.
(Д. Павличко)

бути щасливим, везучим

народився під щасливою зіркою

Василь народився в сорочці. Інакше, як пояснити, що з першого й до останнього дня війни провоював у піхоті і відбувся лише легкою контузією?
(О. Підсуха)

328. НАРОДИ́ТИСЯ ПІД ЩАСЛИ́ВОЮ ЗІ́РКОЮ // НАРОДИ́ТИСЯ БЕЗ СОРО́ЧКИ*

бути щасливим, везучим

народитися в сорочці

На прощання сказав пораненому Василеві старший лейтенант: – Під щасливою зорею ти родився.
(К. Гордієнко)

бути нещасливим, безталанним, невезучим

329. НАСТАВЛЯ́ТИ/НАСТА́ВИТИ НА ПУТТЯ́ // ЗБИВА́ТИ/ЗБИ́ТИ З ПУТТЯ́

наставляти (наставити) кого-небудь на правильний шлях

навертати на розум
навести на розум

Усіх хазяїв, усе село, кожну хату ми повинні врозумити, наставити на пуття.
(І. Микитенко)

звертати (звернути) кого-небудь з правильного шляху

збити з розуму
збити з глузду

Може, справді, чиїсь солодкі уста збили з пуття отого вбивцю, для якого вбивство вже навіть не ремесло, а звичка?
(Л. Первомайський)

330. НА СЬО́МОМУ НЕ́БІ // ЯК ВОДО́Ю ОБЛИ́ТИЙ

дуже веселий, задоволений, радісний

аж танцює
землі не чує під собою
наче на світ народився

Приїхав додому, місця не знаходжу, мама, правда, радіє, щаслива, на сьомому небі старушка.
(О. Гончар)

дуже похмурий, пригнічений, сумний

як чорна хмара
мов у воду опущений
як у воді намочений
сам не свій

Денис стояв покірний, як водою облитий, і тільки холодний погляд очей говорив про те, що він не збирається когось слухати.
(М. Тарновський)

331. НАТИРА́ТИ МОЗОЛІ́ // ВИГРІВА́ТИСЯ НА ПЕЧІ́

працювати

гріти лоба
гріти чуба
гнути горба
гнути спину
мозолити руки
набивати мозолі
ламати хребта
обливатися потом

Такого таланту, як у Павла, ще не було в нашім роду. Проте нехай він не зазнається. Йому ще натерти не одного мозоля, доки видряпається на ту свою поетичну гору.
(Ю. Мушкетик)

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
не взятися ні за холодну воду

Щось не видно бригадира в полі. Невже на печі вигрівається, Петровичу? – спитав Андрій, очищаючи з підборіддя землю.
(А. Хорунжий)

332. НА́ЧЕ ВСІ РО́ЗУМИ ПОЇ́В // ДУРНИ́Й ПІП ХРЕСТИ́В

про кмітливу, розумну людину

бистрий на розум
голова варить
мати розум у голові
мати голову на плечах
мати лій у голові
розуму не позичати
розуму як накладено
не в тім'я битий

Ну, біс, – він [Хапко], скажемо, на цей бік дурненький, а наші – такі вже розумні, наче всі розуми поїли, – чи ж тими цяцечками не хапаються.
(Марко Вовчок)

про некмітливу, нерозумну людину

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
дурний аж світиться
на розум не багатий
дурний, хоч об дорогу вдар
без царя в голові
олух царя небесного
голова напхана половою

Дурний тебе, Левку, піп хрестив, – обурювався Лесь Якубенко.
(М. Стельмах)

333. НА́ЧЕ ҐЕ́ДЗЬ УКУСИ́В // НА́ЧЕ БА́БКА ПОШЕПТА́ЛА

вивести з рівноваги, розлютити

Мав добрий намір поговорити з нею про гешефти, а стару сьогодні начеб ґедзь укусив.
(Ірина Вільде)

повернути до нормального стану, заспокоїти

Він то кричить, аж піна з рота котиться, то наче бабка пошептала.
(В. Поліщук)

•

334. НА́ЧЕ КА́МІНЬ СКОТИ́ВСЯ З ДУШІ́ // ЯК КА́МІНЬ ЛІГ НА ДУ́ШУ

про душевне заспокоєння, полегшення

аж вага з грудей спала
гора звалилася з плечей
зняти камінь з душі

Нічого, налагодилось усе,– мати втомлено відкинула з чола пасмо мокрого волосся і пішла в хату. В Сергія наче камінь скотився з душі.
(Ю. Мушкетик)

про душевний неспокій, тягар

наче хто камінь на душу навернув
камінь давить душу
носити камінь за пазухою

Як виходила з хати [Христя], спіткнулася на порозі, і з того часу як камінь ліг їй на душу.
(Петро Панч)

335. НА́ЧЕ МІШКО́М З-ЗА РО́ГУ ВДА́РЕНО // З ГОЛОВО́Ю*

дурний

без сьомої клепки у тім'ї
з дуринкою
не всі вдома
не вистачає клепки
несповна розуму
макітра не в порядку
прибитий на цвіту
у голові й на зяб не орано

Нарешті всі чомусь зійшлися на тій думці, що його «мішком з-за рогу вдарено», і перестали звертати на нього увагу.
(Г. Тютюнник)

розумний

336. НА́ЧЕ НА СВІТ НАРОДИ́ВСЯ // ЯК У ВОДІ́ НАМО́ЧЕНИЙ

дуже веселий, задоволений, радісний

аж танцює
землі не чує під собою
на сьомому небі

Джериха готувалась до весілля. Нимидора наче знов на світ народилася.
(І. Нечуй-Левицький)

дуже похмурий, пригнічений, сумний

як чорна хмара
мов у воду опущений
як водою облитий
сам не свій

Мирон був сердитий сам на себе; цілий тиждень ходив, як у воді намочений; він і в шинку, як зять його та громаду частував, сидів сумний та пив мовчки.
(Г. Григоренко)

337. НА́ЧЕ НО́ГУ ВЛОМИ́ТИ //ВИТИКА́ТИ НО́СА*

не з'являтися де-небудь

і в хату не плюнути
не показувати очей
не сунути носа

з'являтися де-небудь

Як заміж вийшла – ні разу в мене не були, наче ногу вломили!
(Панас Мирний)

338. НА́ЧЕ ТРИ ДНІ НЕ ЇВ // АЖ У ВУ́ХАХ ВІ́ТЕР СВИСТИ́ТЬ

дуже повільно, не поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
нога за ногою
як слимак
як черепаха

Що це ти переставляєш ноги, наче три дні не їв.
(Розм.)

дуже швидко, поспішаючи

конем не доженеш
летіти ковбасою
з усіх ніг
мов камінь з пращі
семимильними кроками
на всіх парах
одна нога тут, друга там
одним махом
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений

Зінька бігла, що було сили, аж у вухах вітер свистів.
(А. Головко)

339. НА́Ш БРА́Т // ВА́Ш БРА́Т

я і до мене подібні; про людей якоїсь однієї категорії

Ловили нашого брата [дітей] переважно в сільськогосподарських культурах — в картоплі або в капусті.
(О. Ковінька)

ви і до вас подібні; такі самі, як ви

Багато вашого брата туди [на Амур] пішло; були люди із достатком, та й ті знищились, перевелись...
(Панас Мирний)

340. НА ЧОЛІ // У ХВОСТІ

попереду

На чолі полку мчить Тарас. Його вигляд страшний. Бурхає полум'ям.
(О. Довженко)

позаду

Голова колони опинилась на подвір'ї військового містечка, а незабаром і вся колона із сконфужено замовклим оркестром у хвості поволі витягнулась туди, звідкіля щойно вийшла.
(Ю. Збанацький)

341. НЕ БА́ЧИТИ НІЧО́ГО, КРІМ СВОГО́ НО́СА І ЖИВОТА́ // БА́ЧИТИ ДАЛЕ́КО*

бути недалекоглядним

не бачити далі свого носа

Ти, Кузку, не ображайся, – вже м'якше сказав Оксен, – але я тобі скажу так, що, крім свого носа і живота, ти нічого не бачиш.
(Г. Тютюнник)

бути далекоглядним

342. НЕ БА́ЧИТИ СМА́ЛЕНОГО ВО́ВКА // СОБА́КУ З'ЇСТИ*

мало що ще знати, звідати в житті

губи в молоці
мало каші з'їв
мало квасу випив
молоко на губах не обсохло
мало пасок з'їв
молоде та зелене
не бачити смаленої сови

Ви ще не бачили смаленого вовка, – супиться Чигирич. – Бач, їм коржі не вгодили.
(М. Стельмах)

багато вже чого знати, звідати в житті

343. НЕ БА́ЧИТИ СМА́ЛЕНОЇ СОВИ́ // СОБА́КУ З'ЇСТИ

мало що ще знати, звідати в житті

губи в молоці
мало каші з'їв
мало квасу випив
молоко на губах не обсохло
мало пасок з'їв
молоде та зелене
не бачити смаленого вовка

Що з нього візьмеш? Скільки літ, стільки й розуму. Молоде ще, зелене. Скільки жив, стільки й знає. Не доводилось ще ні смаленого вовка зустріти, ні смалену сову бачити.
(С. Гордієнко)

багато вже чого знати, звідати в житті

344. НЕВЕЛИ́КА ПА́НІ // ВЕЛИ́КА ПА́НІ

про особу, що не має великої суспільної ваги

невелике цабе
невелика цяця
невелика птиця
птах низького польоту

Черевиків таки вона не діждеться, невелика пані, – пообіцяв Мирон.
(М. Стельмах)

про поважну особу, що має велику суспільну вагу

велике цабе
велика цяця
важлива птиця
птах високого польоту
велика риба
знатна птиця

Дума, як з ражієвської дворні, так і велика пані.
(Панас Мирний)

345. НЕВЕЛИ́КА ПТИ́ЦЯ // ВАЖЛИ́ВА ПТИ́ЦЯ

про особу, що не має великої суспільної ваги	**про поважну особу, що має велику суспільну вагу**
невелике цабе невелика цяця невелика пані птах низького польоту	велике цабе велика цяця велика пані птах високого польоту велика риба знатна птиця
Як ви насмілилися вийти з табору?! – Не галасуйте, пане майстре, невелика птиця. *(Ю. Яновський)*	Язик, що привів він з товаришем, виявився важливою птицею. *(Н. Рибак)*

346. НЕВЕЛИ́КА ЦЯ́ЦЯ // ВЕЛИ́КА ЦЯ́ЦЯ

про особу, що не має великої суспільної ваги	**про поважну особу, що має велику суспільну вагу**
невелика птиця невелике цабе невелика пані птах низького польоту	велика птиця велике цабе велика пані птах високого польоту велика риба знатна птиця
І мали [візниці] думку прокотити заїжджого барина на славу, та староста охолоджував: не дуже лиш гнатимеш коней: невелика цяця їде. *(Панас Мирний)*	–Ану, коли ти вчений, скажи мені, де тут на цьому кутку закопані гроші? А ба! От і не скажеш. А я так знаю, хоч і неписьменний. Велика пак цяця – письменний чоловік! *(І. Нечуй-Левицький)*

347. НЕВЕЛИ́КЕ ЦАБЕ́ // ВЕЛИ́КЕ ЦАБЕ́

про особу, що не має великої суспільної ваги	**про поважну особу, що має велику суспільну вагу**
невелика птиця невелика цяця невелика пані птах низького польоту	велика птиця велика цяця велика пані птах високого польоту велика риба знатна птиця
Ти, мовляв, хоч і з Європи прибуваєш, але невелике цабе, всього лиш капітан, а в нас майор. *(П. Загребельний)*	Беріть Попова, беріть автоматників і вирішуйте, капітане Сміян, – корчачи з себе велике цабе, заявив Козурін. *(П. Загребельний)*

348. НЕ ВИ́ДАВИШ І СЛО́ВА // ПРОВО́РНИЙ НА ЯЗИ́К

неговіркий, небалакучий	**говіркий, балакучий**
	язик без кісток
Недарма кажуть, що з Данила Мармури слова не видавиш. *(С. Чорнобривець)*	Хай же друга невістка, що була тільки на язик проворна, кида їх разом із своєю коровою. *(Г. Григоренко)*

349. НЕ ВИСТАЧА́Є КЛЕ́ПКИ // З ГОЛОВО́Ю*

дурний	**розумний**
без сьомої клепки у тім'ї з дуринкою не всі вдома наче мішком з-за рогу вдарено макітра не в порядку прибитий на цвіту у голові й на зяб не орано	
– Ми не якісь, – казав мій дід, – заблуди-пришелепки. У тих, хто забува свій рід, не вистачає клепки. *(Д. Білоус)*	

350. НЕ В СВОЇЙ ТАРІЛЦІ // ЯК У ВЛАСНІЙ КИШЕНІ

почуватися невпевнено, незручно

А через те він сидів і мовчки дивився на начальника, відзначаючи про себе: не дурний з вигляду, не старий, хоч і сивий трохи, – грубіян і напевно деспот, хоч і чемний, дуже зацікавлений чимсь поза газетою, хоч і заглиблений у неї – філософ, хоч і натяг таку нефілософську уніформу, – не в своїй тарілці, хоч і самовпевнений.
(І. Багряний)

почуватися впевнено, зручно

як у себе вдома

От філологія!.. Тут д. Щеголів почувається як у власній кишені.
(С. Єфремов)

351. НЕ ВСІ ВДОМА // З ГОЛОВОЮ*

дурний

без сьомої клепки у тім'ї
з дуринкою
не вистачає клепки
наче мішком з-за рогу
вдарено
макітра не в порядку
прибитий на цвіту
у голові й на зяб не орано

Так, про жінку мою не скажеш, що шию має з намистом, а голову зі свистом, що в неї не всі вдома, бо Хома поїхав по курай у степ.
(Є. Гуцало)

розумний

352. НЕ В ТІМ'Я БИ́ТИЙ // ДУРНИ́Й, ХОЧ ОБ ДОРО́ГУ ВДАР

про кмітливу, розумну людину

бистрий на розум
голова варить
мати розум у голові
мати голову на плечах
мати лій у голові
розуму не позичати
наче всі розуми поїв
розуму як накладено

А там – козак не в тім'я битий: щось та прирозуміє.
(Марія Пригара)

про некмітливу, нерозумну людину

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
дурний аж світиться
на розум небагатий
голова напхана половою
без царя в голові
дурний піп хрестив
святий дурень

Дурний, хоч об дорогу вдар.
(Нар. творчість)

353. НЕ ГРІЄ І НЕ ЗНОБИ́ТЬ // БРА́ТИ БЛИ́ЗЬКО ДО СЕ́РЦЯ*

бути байдужим до чогось, не переживати ні за що

хоч вовк траву їж
хоч трава не рости

Здрастуй, як не жартуєш, – відповіла стара на привітання таким тоном, неначе дала зрозуміти: що ти є на білім світі чи немає тебе – бабі не гріє і не знобить.
(В. Большак)

не бути байдужим до чогось, переживати за щось

354. НЕ ДАВА́ТИ СПУ́СКУ // ДАВА́ТИ ПОБЛА́ЖКУ

бути вимогливим, непоблажливим

Приїхав голова на поле, бо за всім має устежити, бо господар справжній, тямковитий, нікому не дасть спуску.
(Ю. Бедзик)

бути невимогливим, поблажливим

давати потачку

Що ж. Приємно... Хоча й не зовсім. Бо те, що ви солдатам даєте поблажку – це не зовсім.
(П. Тичина)

355. НЕДАЛЕ́КО ХОДИ́ТИ // НЕ БЛИЗЬКИ́Й СВІТ

на невеликій відстані від когось, чогось

на кид стріли
не за горами
під рукою
під боком
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

Де ж той чоловік живе? – хитаючись, пита Яків. – Та вони тут: недалеко ходити.
(Панас Мирний)

на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
на краю світу
у чорта́ на болоті
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон кісток не заносить
у тридев'ятому царстві

В'яжу і страх як боюся – не близький світ додому іти. Склала полукіпки вже поночі.
(М. Стельмах)

356. НЕ ДО РЕ́ЧІ, НЕ ДО ЛА́ДУ // ЯК В О́КО ВЛІПИ́В*

недоречно, невлучно

ні в тин ні в ворота
ні пришити ні прилатати
як на лопаті вивезти
як Пилип з конопель

А на уроках він [Вітя] завжди про щось своє думає, а як спитають, завжди скаже не до речі, не до ладу, – як Пилип з конопель вистрибне.
(Оксана Іваненко)

доречно, влучно

357. НЕ ЗА ГОРА́МИ // НА КРАЮ́ СВІ́ТУ

на невеликій відстані від когось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під рукою
під боком
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

Берлін! Ти близько вже...
Ти вже не за горами.
(В. Сосюра)

на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон кісток не заносить
у тридев'ятому царстві

Найдемо її [Ярину] і на краю світу! – насварився арапником на далину Омелян.
(М. Стельмах)

358. НЕ З ЗА́ЯЧОГО ПУ́ХУ // НЕ З ХОРО́БРОГО ДЕСЯ́ТКА*

сміливий	**боязливий**
не з полохливого десятка сам чорт не брат	
Ну от що. Ти мене не лякай. Я не з заячого пуху. *(Г. Тютюнник)*	

359. НЕ ЗМИКА́ТИ ПОВІ́К // ДАВА́ТИ ХРОПАКА́*

не спати	**спати**
не змикати очей	
Цієї ночі він не змикав повік і до самісінького ранку писав. *(Н. Рибак)*	

360. НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ // ОДНІЄ́Ї МА́СТІ

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом	**які схожі між собою колом занять, світоглядом**
не нашого поля ягода	одного поля ягода з одного тіста книш одним ликом шиті одним миром мазані на один копил пташка їхнього польоту два чоботи на одну ногу два чоботи пара
Я чомусь відразу відчула, що це людина не з нашої парафії, як ото кажуть. *(Ірина Вільде)*	Не звертай уваги на бабські примхи. Всі вони [баби] одної масті. *(З. Мороз)*

361. НЕ З ХОРО́БРОГО ДЕСЯ́ТКА // НЕ З ПОЛОХЛИ́ВОГО ДЕСЯ́ТКА

боягузливий

Хлопець здібний, старанний, але не з хороброго десятка.
(Розм.)

сміливий

не з заячого пуху
сам чорт не брат

Видно, людина має свою думку і вдачею не з полохливого десятка.
(О. Гончар)

362. НЕ ІҐРАШКИ // ЯК ГОРІ́ХИ ЛУ́ЩИТИ*

про складну, непосильну справу

горішок не по зубах
не жарти

Не іграшки, не жарти – В зубах собачих побувати.
(Л. Глібов)

про нескладну, посильну справу

363. НЕ ВВАЖА́ТИ ЗА ЛЮДИ́НУ // МА́ТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось

мати за ніщо
дірка від бублика
не мати і за боже пошиття
хвіст собачий

Не тяжкість оцієї єгипетської роботи гнітить його, гнітить те, що за людину тебе не вважають.
(О. Гончар)

поважати, цінувати, зважати на когось

364. НЕ МА́ТИ ХИ́СТУ // МА́ТИ КЕБЕ́ТУ

не розумітися на чомусь

На кого не гляну, то всі дурні, хисту не мають ні до чого.
(І. Карпенко-Карий)

розумітися на чомусь

мати тяму

Козак Мамай, сам до малювання маючи кебету, встиг визначити руку якогось великого й своєрідного живописця.
(О. Ільченко)

365. НЕМО́В ЧАВУНО́М НАЛИ́ТИЙ // ЯК ПІР'Ї́НА

дуже важкий

як свинцем налитий

Рясний дощ промочив до ниточки. І без того важкий, немов чавуном налитий, сак здавався ще важчим.
(Розм.)

дуже легкий

як пух

Цілими купами зостановлювалися коло них молоді міщаночки, і їх очі горіли, дивлячись на довгі разки доброго намиста, червоних кришталів, легких, як пір'їна, шляпок, що, мов метелики, крутилися на довгій, через усе вікно, вірьовочці.
(Панас Мирний)

366. НЕНА́ЧЕ СТОВП // ЯК НА ШИ́ЛІ*

зовсім непорушний

немов з мармуру
  виструганий
мов з каменю вибитий
як пень
як у землю вкопаний
як укопаний

Карпо встав з лави і став, неначе стовп.
(І. Нечуй-Левицький)

дуже рухливий

367. НЕ НА́ШОГО ПО́ЛЯ Я́ГОДА // ОДНО́ГО ПО́ЛЯ Я́ГОДА

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом	**які схожі між собою колом занять, світоглядом**
не з нашої парафії	два чоботи на одну ногу два чоботи пара з одного тіста книш на один копил однієї масті одним ликом шиті одним миром мазані пташка їхнього польоту
А другий був молодий, високий козак, тільки щось азіатське; зараз і видно, що не нашого поля ягода, бо до Січі сходились бурлаки з усього світу. *(П. Куліш)*	І той [Йосип], і цей [Яків] – одного поля ягода, одного роду, одного плоду. *(Панас Мирний)*

368. НЕ ПО КИШЕ́НІ // ДЕШЕ́ВШИЙ ВІД ДІ́РКИ З БУ́БЛИКА

дуже дорогий	**дуже дешевий**
	дешевший від грибів в базарний день красна ціна п'ятак копійка ціна
Ти втрачаєш посаду... Такий секретар тепер мені не по кишені. *(І. Кочерга)*	Цього року не вродила картопля. От минулого – її було хоч відбавляй, і була вона дешевша від дірки з бублика. *(Розм.)*

369. НЕПОРО́ЖНЯ КИШЕ́НЯ // ЗА ДУШЕ́Ю НІ ШЕ́ЛЯГА НЕМА́

дуже багатий

розвів мільйони
ворочає мільйонами
повний гаманець
у кишені бряжчить

дуже бідний

вітер у кишенях свистить
бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як бубон
голий, як пень
голий, як турецький святий
з голими руками
ні за плечима ні перед очима
і в скрині пусто і в кишені не густо

І дає ж Бог таке щастя людям! Хоч не панського роду, зате непорожня кишеня.
(Панас Мирний)

Заходьте, заходьте, діду... Видать з далекої дороги? – Та повернувся, наче з Сибіру: за душею ні шеляга – все проїздив.
(М. Стельмах)

370. НЕСТИ́/ГНА́ТИ АХІНЕ́Ю // ГОВОРИ́ТИ ПО СУ́ТІ

висловлюватися недоречно, нерозумно, незмістовно

А то сидить в брилі, кереї,
З товстою книжкою в руках, І всім, бач, гонить ахінею І спорить о своїх правах.
(І. Котляревський)

висловлюватися доречно, розумно, змістовно

Доповідач не поспішав. Говорив переконливо, гарно, розумно, одним словом, говорив по суті.
(З газет)

371. НЕСТИ́СЯ ВГО́РУ // ЛИЗА́ТИ РУ́КИ

триматися гордовито

високо нести голову
відставляти губу
дерти кирпу
задирати голову
напустити пихи
піднімати носа

Вона забула, що мій батько був священик, а дід звенигородський протопоп. Чи ти ж мені рівня! А ще й несеться вгору. Задерла кирпу до стелі, гордовито поглядає на мене.
(І. Нечуй-Левицький)

принижувати власну гідність

валятися в ногах
гнути спину
гнути коліна
гнути шию
скакати на задніх лапах
ламати шапку

В селі його прозвали Гицлем, бо шкуродером був і перед панами любив у три погибелі згинатися та руки їм лизати.
(Л. Дем'ян)

372. НЕ СУ́НУТИ НО́СА // ВИТИКА́ТИ НО́СА*

не з'являтися де-небудь

і в хату не плюнути
наче ногу вломити
не показувати очей

Учнів розпустили раніше. Все одно дощ ллє, як з відра, ніякий чорт з інспекторату носа не суне.
(О. Ткачук)

з'являтися де-небудь

373. НІ В ТИН НІ В ВОРО́ТА // ЯК В О́КО ВЛІПИ́В*

недоречно, невлучно

не до речі, не до ладу
ні пришити ні прилатати
як на лопаті вивезти
як Пилип з конопель

Складно говориш, що ні в тин ні в ворота – ні в'язать, ні чоботи шити.
(Є. Гуцало)

доречно, влучно

374. НІ ЖА́РЕНЕ НІ ПА́РЕНЕ // З ЖИ́ВЧИКОМ ТА З ПЕ́РЧИКОМ

про безхарактерну людину

До гарної чорнобрової дівчини залицявся, як на нього казали, – ні жарене ні парене.
(О. Ковінька)

про людину з характером

Як ви там казали? Цей вовка за вухо вхопить? А таки вхопить. Одне слово, з живчиком та з перчиком хлопець, – посміхнувся Валерій Іванович.
(О. Гончар)

375. НІ ЗА ПЛЕЧИ́МА НІ ПЕ́РЕД ОЧИ́МА // ВОРО́ЧАЄ МІЛЬЙО́НАМИ*

дуже бідний

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
вітер у кишенях свистить
голий, як бубон
голий, як пень
голий, як турецький святий
за душею ні шеляга нема
з голими руками
і в скрині пусто і в кишені не густо

У нього ж [Василя] – ні за плечима ні перед очима... приймак – та й годі.
(Панас Мирний)

дуже багатий

376. НІ КОЛА́ НІ ХВОСТА́ // ПО́ВНА ЧА́ША*

нема нічого

ні кола ні двора

Чого нам шкодувати? Коло хати того капарника ні кола ні хвоста.
(Нар. творчість)

всього вдосталь

377. НІ КУЄ НІ МЕ́ЛЕ //ЯК НА ЖАРИ́НАХ

поводитися дуже спокійно, не реагувати ні на що

й за вухом не свербить
й у вус не дути

Як пишуть у звітах, що вже придбали машини і вже встановлюють, і вже, і вже, вже, а самі ні кують ні мелють.
(П. Загребельний)

поводитися дуже неспокійно, реагувати на щось

як на гарячому вугіллі
як на голках

Він і сідає похапцем, не дуже-то пережовуючи, і за столом сидить, мов на жаринах – крутиться, вертиться.
(І. Рябокляч)

378. НІ ОБІЙТИ́ НІ ОБ'ЇХАТИ // ШКІ́РА ТА КО́СТІ

про дуже товсту людину

в свою шкуру не потовпиться
і конем не об'їдеш
трохи не лусне
як барило
як бодня

Розпаслася на «казенних» харчах – у двері не влазиш. Ні обійти ні об'їхати.
(Л. Мисник)

про дуже худу людину

одні кістки стирчать
живіт присох до спини
аж ребра світяться
аж ребра знати
ходячий мрець
висохлий на тараню
мов жердина

От назбиралися прохані гості, Бліді намучені – шкура та кості.
(П. Грабовський)

379. НІ ПА́РИ З УСТ НЕ ПУСТИ́ТИ // ПОДА́ТИ ГО́ЛОС*

змовчати, не видати ніяких звуків

анітелень
мовчати, як риба під
крижиною
мов у рот води набрати
ні слова з вуст

«Кіевлянинъ» і тепер ухопився був спершу за свою звичайну тактику замовчування й ні пари з уст не пустив про перші голоси в Думі про українську справу.
(С. Єфремов)

сказати щось, видати певні звуки

380. НІ ПРИШИ́ТИ НІ ПРИЛАТА́ТИ // ЯК В О́КО ВЛІПИ́В*

недоречно, невлучно

не до речі, не до ладу
ні в тин ні в ворота
як на лопаті вивезти
як Пилип з конопель

Все думає [товариш]... А часом як що скаже, то ні пришити ні прилатати.
(І. Франко)

доречно, влучно

381. НІ ПРОЇХАТИ НІ ПРОЙТИ // ІЗ ЗАЯЧИЙ ХВІСТ

дуже багато

аж кишить
до біса
на воловій шкурі не
  списати
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
кури не клюють
і свині не їдять
як за гріш маку
як піску морського

дуже мало

не дуже густо
на заячий скік
крапля в морі
котові на сльози нема
кіт наплакав
з горобину душу
на волосину
на макове зерно
як у кота сліз

Пишуть з усіх сіл до нас: – Рятуйте! Баби шептухи заїдають! Розвелось їх по селах, що ні проїхать ні пройти.
(Остап Вишня)

Добра-то того – із заячий хвіст, а галасу наробила... Усе село зібралося.
(Остап Вишня)

382. НІ ТЕ НІ СЕ // НА СЛАВУ

який нічим не виділяється

Не знаєш Юрка? Він же в нас ні те ні се! Не вміє показати себе.
(І. Рябокляч)

який чимось виділяється

Голос мав на славу, і читав, як горохом сипле, – кожне слово наче виточене.
(А. Свидницький)

383. НОГА́ ЗА НОГО́Ю // ОДНА́ НОГА́ ТУТ, ДРУ́ГА ТАМ

дуже повільно, не поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
наче три дні не їв
як слимак
як черепаха

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
мов камінь з пращі
летить ковбасою
на всіх парах
семимильними кроками
одним махом

Хлопці поверталися назад шляхом поволеньки, нога за ногою.
(В. Козаченко)

Кукса незадоволено чмихнув, кинув дідові в спину: – Одна нога тут, а друга там! Ясно?..
(В. Кучер)

384. НО́ГИ НЕ СЛУ́ХАЮТЬ // НО́ГИ НО́СЯТЬ

втрачати здатність нормально рухатися

Йшли під дощем, по роз'їжджeній, грузькій дорозі, а все ж було краще, ніж у тих клятих вагонах. Хоч і не слухають ноги, але вільно можна дихати.
(А. Хижняк)

не втрачати здатності нормально рухатися

На селі почався переполох. Знаючи це, Онохрій Литка поклявся не кинути Багви, доки його носитимуть ноги.
(Г. Епік)

О

385. ОББИВА́ТИ ПОРО́ГИ // ЛИША́ТИ В СПОКО́Ї

турбувати когось

Що це таке повелося: кожен тобі лізе в квартиру. На роботі не відіб'єшся від них, та ще й тут пороги оббивають.
(Іван Ле)

не турбувати когось

Я лишаю його абсолютно в спокої, аж до покінчення екзаменів.
(Леся Українка)

386. ОБЕРТА́ТИСЯ/ОБЕРНУ́ТИСЯ ОБЛИ́ЧЧЯМ // ОБЕРТА́ТИСЯ/ОБЕРНУ́ТИСЯ СПИ́НОЮ

сприяти (посприяти) кому-небудь у чомусь

Сам Пепусовський говорив, що до села треба обернутися обличчям.
(М. Стельмах)

переставати (перестати) сприяти кому-небудь у чомусь

Військове щастя обернулося спиною до німців: через Люботин проходять на захід обози, лазарети, ремонтні майстерні, комендатури покинутих міст.
(Ю. Бедзик)

387. ОБЛИВА́ТИСЯ ПО́ТОМ // НЕ ВЗЯ́ТИСЯ НІ ЗА ХОЛО́ДНУ ВО́ДУ

працювати

гріти лоба
гріти чуба
гнути горба
гнути спину
мозолити руки
набивати мозолі
ламати хребта
натирати мозолі

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на тиждень
вигріватися на печі

Наймити та невільники обливались потом, аж стогнали від важкої роботи.
(І. Нечуй-Левицький)

Маша не помагала Ївзі ні в чому й не бралась ані за холодну воду.
(І. Нечуй-Левицький)

388. ОД ВІ́ТРУ ВА́ЛИТЬСЯ // КРОВ З МОЛОКО́М*

про людину, яка має хворобливий вигляд

виходці з того світу
лантух з маслаками
мов з хреста знятий
одна тінь залишилася
тільки душа в тілі

Що ти батька рідного поховав, чи тобі коняка здохла, що мов неприкаяний тиняєшся, од вітру валишся?
(М. Коцюбинський)

про людину, яка має здоровий вигляд

389. ОДИ́Н В ЛІС, ОДИ́Н ПО ДРО́ВА // ГРА́ТИ В ОДНУ́ ДУДУ́*

діяти по-різному, незгуртовано

хто куди
хто в луг, а хто у плуг

Говорили б уже в одне. А то один в ліс, а один по дрова.
(Д. Ткач)

діяти однаково, згуртовано

390. ОДНА́ ТІНЬ ЗАЛИШИ́ЛАСЯ // КРОВ З МОЛОКО́М*

про людину, яка має хворобливий вигляд

виходці з того світу
лантух з маслаками
мов з хреста знятий
од вітру валиться
тільки душа в тілі

Антон ледве пізнав сина, від якого залишилася одна тільки тінь.
(С. Чорнобривець)

про людину, яка має здоровий вигляд

391. ОДНИ́М ЛИ́КОМ ШИ́ТІ // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним миром мазані
пташка їхнього польоту

Ви всі хлопці-парубки одним ликом шиті.
(М. Старицький)

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

392. ОДНИ́М МА́ХОМ // КРОК ЗА КРО́КОМ*

дуже швидко, поспішаючи

конем не доженеш
летіти ковбасою
з усіх ніг
на всіх парах
семимильними кроками
одна нога тут, друга там
мов камінь з пращі
як стріла
як пробка
як на пожар
як обпечений

До району кіньми, а там пішки, пароплавом, руками й ногами, віриш! Одним махом обернувся.
(П. Куліш)

дуже повільно, не поспішаючи

393. ОДНИ́М МИ́РОМ МА́ЗАНІ // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним ликом шиті
пташка їхнього польоту

Були великі приятельки і, як кажуть, помазані одним миром; вони читали ті самі наукові книжки.
(І. Нечуй-Левицький)

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

П

394. ПА́ЛЕЦЬ ОБ ПА́ЛЕЦЬ НЕ ВДА́РИТИ // ВИДИРА́ТИ/ВИ́ДРАТИ ЗУБА́МИ

не докладати ніяких зусиль для досягнення мети

докладати всіх зусиль для досягнення мети

і пальцем не ворухнути
махнути рукою

аж із шкури пнутися
витрачати порох

Та які там жарти, громадянине священику, – враз наїжачився Ярошенко. – Люди он пухнуть та мруть з голоду, а ви і ваш Бог і палець об палець не вдарили для порятунку нещасних.
(В. Речмедін)

Заздрість до Юрія, злість на Мірошниченка і Івашина роздирали його. Він тепер зубами буде видирати своє щастя.
(М. Стельмах)

395. ПАСКИ́ НЕ ПОСВЯ́ТЯТЬСЯ // ПРИШИ́Й КОБИ́ЛІ ХВІСТ*

про когось нав'язливого, хто вважає себе причетним до чогось, незайвим

про когось, хто є непричетним до чогось, зайвим

вода не освятиться

– І сюди вскочила [Парасковія]! – А як же! Без неї й паски не посвятяться.
(П. Куліш)

396. ПА́СТИ ЗА́ДНІХ // ВЕСТИ́ ПЕРЕ́Д

відставати у чомусь

плутатися у хвості

Колосівці на своїх найкращих конях їхали кілька кілометрів попереду, але незабаром зірчани випередили їх: вони і в цьому не хотіли пасти задніх.
(В. Минко)

бути провідним у чомусь

грати першу скрипку
тримати першість

Мовчки вислухав він рішенець у волості, що вже тепер не він, а жінка має перед вести в господарстві.
(Леся Українка)

397. ПЕРЕБИВА́ТИСЯ НА ЧО́РНОМУ ХЛІ́БІ // ЖИ́ТИ, ЯК БОБЕ́Р У СА́ЛІ*

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на воду
перебиватися з копійки на копійку
битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
годувати злидні
годувати нужу
трубити в кулак
сухий хліб їсти
жити на воді та біді

Він неохоче брав з собою дружину, бо знав, що вона розкидає всю свою і його платню на всілякі непотрібні речі та ще й боргів наробить, а потім півроку треба буде перебиватись на чорному хлібі і сплачувати крамарям за їхні залежалі, браковані товари.
(О. Ткачук)

жити в достатках, заможно

398. ПЕРЕВО́ДИТИ ХЛІБ // НЕДА́РОМ ХЛІБ І́СТИ

не приносити ніякої користі

А забирайся лишень, Чіпко, на завтра в найми, – каже... Мотря. – Годі вдома сидіти та хліб переводити – пора й самому заробляти.
(Панас Мирний)

приносити користь

Він аж плечі розправив від гордощів за сина.., його син знає, для чого живе, він недаром хліб їсть народний.
(О. Гончар)

399. ПІД БО́КОМ // ДЕ КО́ЗАМ РО́ГИ ПРА́ВЛЯТЬ

на невеликій відстані від когось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під рукою
не за горами
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

Ось Буковина під боком, а відти приїздять до міста на ярмарок попи такі бородаті, аж ну.
(Л. Мартович)

на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
у дідька в зубах
на краю світу
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон кісток не заносить
у тридев'ятому царстві

Я знаю, що якби мій позов добувся до рук станового, то він би мене запровадив туди, де козам роги правлять.
(Панас Мирний)

400. ПІДДАВА́ТИ ЖА́РУ У ВОГО́НЬ // ЗАГЛА́ЖУВАТИ ГО́СТРІ КУТИ́*

ускладнювати ситуацію	спрощувати ситуацію
докинути хмизу у жар до печеного вогню прикладати підливати масла у вогонь	
Володимире, я прошу тебе! – морщилася шокована тітка Ніна і цим тільки піддавала жару у вогонь. *(А. Дімаров)*	

401. ПІДНЕСТИ́СЯ ДУ́ХОМ // ЗАНЕПА́СТИ ДУ́ХОМ

зберігати почуття оптимізму	втрачати почуття оптимізму
бити лихом об землю держати хвіст бубликом тримати хвіст трубою	опустити крила опустити вуха опустити руки
Коли з'ясувалося, що йому не загрожує небезпека, заспокоївся і піднісся духом. *(С. Добровольський)*	Горе тим, хто втратить мужність, занепаде духом. *(І. Цюпа)*

402. ПІДНІМА́ТИ НО́СА // ЛАМА́ТИ ША́ПКУ

триматися гордовито

високо нести голову
дерти кирпу
задирати голову
відставляти губу
напустити пихи
нестися вгору

Від таких розмов з матір'ю Кирилко... ще дужче носа піднімав.
(Панас Мирний)

принижувати власну гідність

валятися в ногах
гнути коліна
гнути спину
гнути шию
скакати на задніх лапах
лизати руки

Перед ним ламав шапку так, що аж у крижах болить. Може, змилується Шемека, борг відстрочить.
(Н. Рибак)

403. ПІД НО́СОМ // КУДИ́ ВО́РОН І КІСТО́К НЕ ЗАНО́СИТЬ

на невеликій відстані від когось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під рукою
не за горами
під боком
рукою дістати
як палицею кинути

Дорощук не міг собі простити, що не він викрив тоту халтуру, не помітив того, що робилося у нього під самісіньким носом.
(М. Тарновський)

на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
у дідька в зубах
на краю світу
де Макар телят пасе
де і перець не росте
де козам роги правлять
у тридев'ятому царстві

Навіть самі глухі закутки, куди й ворон кісток не заносить, не відставали від культурного руху.
(С. Єфремов)

404. ПІДНО́СИТИ/ПІДНЕСТИ́ ДО НЕБЕ́С // НАЛАМА́ТИ ХВОСТА́

вихваляти кого-небудь

кадити фіміам
співати алілуя
співати дифірамби
співати хвалу

Самі звеличували, підносили до небес, самі ж і в тінь відіпхнули при першій нагоді.
(О. Гончар)

критикувати кого-небудь

вичитувати мораль
давати нагінку
давати прочухана
змішати з болотом
знімати стружку
милити шию
читати проповідь
протирати з пісочком

Тимко... підганяв його незлостиво: – Давай, давай, а то прийде дядько Прокіп, він нам за таку оранку наламає хвоста.
(Г. Тютюнник)

405. ПІДНЯ́ТИ ХВОСТА́ // ПІДІБГА́ТИ ХВОСТА́

поводитися гонористо, самовпевнено

триматися гоголем

Був я на вашому складі. Ти вже занадто хвіст підняв. На роботі не сидиш, за тебе завідуючий облік продукції веде.
(А. Хижняк)

поводитися невпевнено, втрачати гонор

піджимати хвоста

В сірому тумані тепер усі бачили, як гайдамаки, підібгавши хвости, давали тягу до своєї казарми.
(Петро Панч)

406. ПІД РУКО́Ю // У ДІ́ДЬКА В ЗУБА́Х

близько, на невеликій відстані від когось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під носом
не за горами
під боком
рукою дістати
як палицею кинути

Все це стояло тут же під рукою в невеликій шафі.
(Ю. Смолич)

далеко, на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
куди ворон і кісток не заносить
на краю світу
де Макар телят пасе
де і перець не росте
де козам роги правлять
у тридев'ятому царстві

Бодай вже ти задубів, як маєш сидіти десь у дідька в зубах!
(М. Коцюбинський)

407. ПІДСТАВЛЯ́ТИ ШИ́Ю В/ПІД ЯРМО // ВИСУВА́ТИ ШИ́Ю З ЯРМА́

потрапляти у залежність від когось

лізти в ярмо
лізти у зашморг

А генерал... не дожидає, поки піщанська громада самохіть підставить під ярмо шию.
(Панас Мирний)

визволятися від чиєїсь залежності

скидати ярмо
рвати кайдани

Коли Остап... здіймав річ про те, що пора вже висунути шию з панського ярма, люди співчували йому, але далі співчуття діло не йшло.
(М. Коцюбинський)

408. ПЛИВТИ́, КУДИ́ ВОДА́ НЕСЕ́ // ПЛИВТИ́ ПРО́ТИ ТЕЧІЇ́*

підкорятися обставинам, діяти пасивно	не підкорятися обставинам, діяти активно
пливти за течією	
Ні порадою, ні силою не переможеш нашого товариства. Лучче пливти, куди вода несе. *(П. Куліш)*	

409. ПЛИВТИ́ ПРО́ТИ ТЕЧІЇ́ // ПЛИВТИ́ ЗА ТЕЧІЄ́Ю

не підкорятися обставинам, діяти активно	підкорятися обставинам, діяти пасивно
	пливти, куди вода несе
Я два роки після інституту... працював чесно. Ну, якось заступився за одного... пішов проти течії. Й одразу чотири анонімки. *(Ю. Мушкетик)*	Я закохана в свою думку, і якщо і ця думка не спевниться, тоді опущу руки і попливу по течії. *(М. Кропивницький)*

410. ПЛУ́ТАТИСЯ У ХВОСТІ́ // ТРИМА́ТИ ПЕ́РШІСТЬ

відставати у чомусь	бути провідним у чомусь
пасти задніх	вести перед грати першу скрипку
Тільки бідолашний Савка плутається у нас у хвості, ніяк не може дати більше двохсот процентів і через те почав відставати і в дотепах. *(І. Микитенко)*	Порадіймо разом успіхові братів Кличків. Саме їм, вихідцям із України, вдається тримати першість серед боксерів. *(З газет)*

411. ПОБУВА́ТИ В БУВА́ЛЬЦЯХ // МОЛОКО́ НА ГУБА́Х НЕ ОБСО́ХЛО

багато вже чого знати, звідати в житті

зуби з'їсти
собаку з'їсти
пройти крізь вогонь і воду
пройти крізь сито й решето
пройти і Крим, і Рим, і мідні труби

Випадок з аматором аеродромів, що його Андрій так добре «поголив», показав, що ця людина бувала в бувальцях.
(І. Багряний)

ще мало що знати, звідати в житті

губи в молоці
мало каші з'їсти
мало пасок з'їсти
мало квасу випив
молоде та зелене
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови

Почала з того, що Залужний, мовляв, молодий, безвусий, а вже бюрократ, що в нього ще молоко на губах не обсохло, а він вигадує якусь свою «педагогіку» та «методику».
(Ю. Загребельний)

412. ПО́ВНА ЧА́ША // НІ КОЛА́ НІ ДВОРА́

всього вдосталь

Гріх Бога гнівити, живемо – не тужимо. І люди нас знають – не цураються... Слава Богу! Хазяйствечко – повна чаша!
(Панас Мирний)

нема нічого

Я ж міг посезонно [батракувати], бо я ... безродний. Ні кола ні двора. Та, може, й краще... ніхто не жалкуватиме.
(О. Гончар)

413. ПО́ВНИЙ ГАМАНЕ́ЦЬ // ВІ́ТЕР У КИШЕ́НЯХ СВИСТИ́ТЬ

дуже багатий

розвів мільйони
ворочає мільйонами
непорожня кишеня
у кишені бряжчить

Був на селі козак Кирило Яловець. Щасливий, дякуючи долі. Хазяйство добре мав і повний гаманець – всього було доволі.
(Л. Глібов)

дуже бідний

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як бубон
голий, як турецький святий
з голими руками
за душею ні шеляга нема
і в скрині пусто і в кишені не густо
ні за плечима ні перед очима

Ви думаєте, що я банк чи його філія. Хтось, може, й лічить у моїм гаманці гроші, а насправді там вітер свистить.
(М. Стельмах)

414. ПОДА́ТИ ГО́ЛОС // НІ СЛО́ВА З ВУСТ

сказати щось, видати певні звуки

змовчати, не видати ніяких звуків

мов у рот води набрати
мовчати, як риба під крижиною
ні пари з уст не пустити

Він лежав якийсь час тихо, потім знову подав голос: – Хіба мені всяка гармонія потрібна?
(І. Микитенко)

Андрій стояв, як ніч – ні слова з вуст, ні відгомону.
(Ю. Бедзик)

415. ПО ДУ́ДЦІ СТРИБА́ТИ // ЖИ́ТИ СВОЇ́М РО́ЗУМОМ*

діяти під чужим впливом

жити чужим розумом
танцювати під дудку

Коли самі не вміють з людьми жити, коли самі трусяться над усім... так хотять, щоб і всі по їх дудці стрибали! – жалілася вона [Параска] людям.
(Панас Мирний)

діяти на власний розсуд

416. ПОПА́СТИСЯ, ЯК МУ́ХА В ОКРІ́П // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

влипнути в історію
влипнув, як муха в мед
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
вскочити в халепу
попасти на слизьке
убратися по самісінькі халяви
ускочити по самі вуха

А я попався у ту сварку, як муха в окріп.
(І. Нечуй-Левицький)

позбутися неприємностей

417. ПОПА́СТИ В КАПКА́Н // ВИ́СКОЧИТИ НА СУХЕ́*

потрапити у безвихідну ситуацію

знайти вихід із будь-якої ситуації

попасти в лабета
попасти у павутину
попасти в тенета
попасти чорту в зуби

Ой, хлопче, хлопче, – докірливо каже Роман, – не грайся з вогнем. І незчуєшся, як десь у капкан попадеш.
(О. Гончар)

418. ПОПА́СТИ В ТЕНЕ́ТА // ВИ́СКОЧИТИ НА СУХЕ́*

потрапити у безвихідну ситуацію

знайти вихід із будь-якої ситуації

попасти в лабета
попасти у павутину
попасти в капкан
попасти чорту в зуби

Все ж ти хоч бігай – не бігай неволі, А не втечеш неминучої долі! Й я не втекла її: пісні співала, а у тенета, як сарна, попала.
(Я. Щоголів)

419. ПОПА́СТИ НА О́ЧІ // ЗІЙТИ́ З ОЧЕ́Й

з'явитися у полі зору

зникнути з поля зору

А дитина після пригоди з Січкарем не дуже охоче попадала батькові на очі, бо він таки нагримав на неї.
(М. Стельмах)

Ох забути трудно... Скажу тобі по правді не забуду і все віддам, аби зійшла з очей.
(Леся Українка)

420. ПОПА́СТИ НА СЛИЗЬКЕ́ // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

влипнути в історію
влипнув, як муха в мед
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
вскочити в халепу
попався, як муха в окріп
убратися по самісінькі халяви
ускочити по самі вуха

Мені здалося, що ти, Андраш Потаповичу, попався на слизьке, а признатися не хотів, – засміявся Броварник.
(М. Стельмах)

позбутися неприємностей

421. ПОПА́СТИ ПА́ЛЬЦЕМ У НЕ́БО // ПОПА́СТИ У МАСТЬ

зробити щось невлад, помилитися

дати маху

Добродій Немо з іронією своєю попадає прямісенько пальцем у небо, – правда дуже легко йому це дістається.
(С. Єфремов)

зробити щось до ладу, не помилитися

влучити в саму точку
влучити в саме око
потрапити у ціль

Химочка попав якраз у масть і поспішив, щоб хтось інший не перейняв цієї уваги до себе.
(Г. Епік)

422. ПОПУСКА́ТИ ВІ́ЖКИ // ДЕРЖА́ТИ У ТІСНІ́Й ЖМЕ́НІ

не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій

тримати в лабетах
тримати в кліщах
тримати в кулаці
тримати в пазурах

Мати все переказала синові й радила, щоб він таки держав Олесю в руках і не попускав віжок.
(І. Нечуй-Левицький)

Московський уряд держав панів у тісній жмені грозою народного повстання.
(С. Єфремов)

423. ПОРОХНО́ СИ́ПЛЕТЬСЯ // У ЦВІ́ТІ

старий, немічний

молодий, повний сил

Він уже підтоптаний, вже порохно з нього сиплеться, – не звертав уваги на його запитання рудий.
(Є. Гуцало)

Шляхом потернованим сміливо йшов він, бо краще загинути, В цвіті померти за правду скатованим, Аніж на тебе хоч плямочку кинути.
(П. Грабовський)

424. ПО́РОХУ НЕ ВИ́ГАДАЄ/НЕ ВИ́ДУМАЄ // З ВА́РЕНОЇ КРА́ШАНКИ КУРЧА́ ВИ́СИДИТЬ

про людину, позбавлену винахідливості

про людину, не позбавлену винахідливості

Він якось виріс неначе і вилюднів за сей рік, хоч все-таки, певне, нового пороху не видумає.
(Леся Українка)

Це він на людях посміхається – хитрий. З вареної крашанки курча висидить.
(М. Зарудний)

425. ПОСВІТЛІШАЛО/СВІТЛІШАЄ В ГОЛОВІ // ПОТУМАНІЛО/ТУМАНІЄ В ГОЛОВІ

набути (набувати) здатності виразно сприймати

розвиднілося в голові

Внизу під скелею був один Хома, а піднявся на скелю, то це вже зовсім інший Хома! І бачить далі і чує далі. І в голові наче посвітлішало.
(О. Гончар)

втратити (втрачати) здатність виразно сприймати

туман у голові

В ньому прокинувся голод, непогамовний, незборимий голод, від якого темніє в очах, туманіє в голові.
(П. Загребельний)

426. ПОСИДЕ́НЬКИ СПРАВЛЯ́ТИ // ЛАМА́ТИ ХРЕБТА́*

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
гонити вітер по світу
справляти сім неділь на тиждень
не взятися ні за холодну воду

Чи ми ж такі багаті, щоб мені згорнути руки та посиденьки справляти?
(І. Нечуй-Левицький)

працювати

427. ПОСТА́ВИТИ НА МІ́СЦЕ // НАБИ́ТИ ПИ́ХУ*

позбавити можливості бути зарозумілим

дати можливість ще більше зарозумітися

збити пиху
втерти носа

Він розумів, що в кожну хвилину може поставити цього зарозумілого юнака на місце.
(Ю. Збанацький)

428. ПОТРА́ПИТИ В ЛАБЕ́ТА // ВИ́СКОЧИТИ НА СУХЕ́*

потрапити у безвихідну ситуацію

знайти вихід із будь-якої ситуації

попасти в капкан
попасти у павутину
попасти в тенета
попасти чорту в зуби

Вимагали б [фашисти] виявити партизанську таємницю. А партизан не має на це права. Потрапив у лабета – мусив умерти мовчки.
(Ю. Збанацький)

429. ПОТРА́ПИТИ У ЦІЛЬ // ДА́ТИ МА́ХУ*

зробити щось до ладу, не помилитися

влучити у саме око
влучити у саму точку
попасти у масть

Визнаю, що може не тут мені з вами треба говорити. Натяк її [Ольги] одразу потрапив у ціль, породивши в ньому страх.
(А. Шиян)

зробити щось невлад, помилитися

430. ПОХИ́ЛЕ ДЕ́РЕВО // ЯК НА ПІНЮ СТА́ТИ*

проявити покірність

і води не замутить
свічки можна сукати
тихіший від води, нижчий від трави
хоч у вухо бгай
хоч свічки ліпи
хоч мотузки крути
як шовковий

Потер сказав: «Насуплене та якесь вовкувате і ніби звіркувате княжа привіз до нас оцей князь, але ж безлічні маєтності князів Вишневецьких... Це княжа – не дуже похиле дерево, але ж сила грошей».
(І. Нечуй-Левицький)

проявити непокірність

431. ПРИБИ́ТИЙ НА ЦВІТУ́ // З ГОЛОВО́Ю*

дурний | **розумний**

без сьомої клепки у тім'ї
з дуринкою
макітра не в порядку
не всі вдома
несповна розуму
наче мішком з-за рогу
вдарено
не вистачає клепки
у голові й на зяб не орано

Се був чоловік прибитий ще на цвіту, плохий, похиленький.
(Марко Вовчок)

432. ПРИЙТИ́ НА РО́ЗУМ // ВИ́ЛЕТІТИ З ГОЛОВИ́*

щось раптово пригадалося | **щось раптово забулося**

прийти в голову

О зміні годин і о їх порядку не мав [Тимофій] найменшого поняття, тому ляпнув мені першу-ліпшу цифру, котра прийшла йому на розум.
(Г. Хоткевич)

433. ПРИСТА́ТИ ДО БЕ́РЕГА // ВІДБИ́ТИСЯ ВІД БЕ́РЕГА

знайти своє місце в житті, своє покликання

Час тобі, дитино, вже пристати до якогось берега, – говорила [мати] доньці спокійно, розважливо, – бо закрутить тебе хвиля, закаламутить голову і пропадеш.
(М. Тарновський)

втратити своє місце в житті, своє покликання

Він ніяк не міг зреалізувати себе, знайти роботу до душі: як від одного берега відбився, так до іншого і не пристав
(О. Лузян)

434. ПРИШИ́Й КОБИ́ЛІ ХВІСТ // ВОДА́ НЕ ОСВЯ́ТИТЬСЯ

про когось, хто є непричетним до чогось, зайвим

Ви ж такі розумні і вчені, мовляв, люди, то й розміркували б: що цілісінький день ви собі удвох балакаєте, а за вами слідком човгає щось таке, ніби теж скидається на людину, а ви його вважаєте ні за приший хвіст кобилі чи за німого.
(М. Кропивницький)

про когось нав'язливого, хто вважає себе причетним до чогось, не зайвим

паски не посвятяться

Прийшли такі листи з України, що хтось уже мусить бути з початку липня вдома, бо там без нього вода не освятиться.
(Леся Українка)

435. ПРОЙТИ́ І КРИМ, І РИМ, І МІ́ДНІ ТРУБИ // МА́ЛО КА́ШІ З'ЇСТИ

багато вже чого знати, звідати в житті	**ще мало що знати, звідати в житті**
зуби з'їсти собаку з'їсти побувати в бувальцях пройти крізь вогонь і воду пройти крізь сито й решето	губи в молоці мало квасу випив мало пасок з'їсти молоде та зелене молоко на губах не обсохло не бачити смаленого вовка не бачити смаленої сови
Берем сюди найтрудніших, тих, що вже пройшли Крим і Рим. *(О. Гончар)*	–А я в бригаду вашу! – Ще мало з'їла каші, і ще рости, рости, Оленко, Бо зовсім ти маленька. *(М. Стельмах)*

436. ПРОЙТИ́ (КРІЗЬ) ВОГО́НЬ І ВО́ДУ // МА́ЛО ПАСО́К З'ЇСТИ

багато вже чого знати, звідати в житті	**ще мало що знати, звідати в житті**
зуби з'їсти собаку з'їсти побувати в бувальцях пройти і Крим, і Рим, і мідні труби пройти крізь сито й решето	губи в молоці мало квасу випив мало каші з'їсти молоде та зелене молоко на губах не обсохло не бачити смаленого вовка не бачити смаленої сови
Страх не люблю отих «глибокорозумних», надто спритних, що пройшли вогонь і воду. *(З. Мороз)*	Ще мало, хлопче, ти пасок з'їв! !, видать, мало гамселили тебе. *(М. Стельмах)*

437. ПРОЙТИ́ (КРІЗЬ) СИ́ТО І РЕ́ШЕТО // МОЛОДЕ́ ТА ЗЕЛЕ́НЕ

багато вже чого знати, звідати в житті

зуби з'їсти
собаку з'їсти
побувати в бувальцях
пройти і Крим, і Рим,
і мідні труби
пройти крізь вогонь і воду

На тракторі їхали, начіплявшись цілою купою, хлопці, всі старші за Порфира, веселі, в чубах, – ці, видно, пройшли вже сито й решето.
(О. Гончар)

ще мало що знати, звідати в житті

губи в молоці
мало квасу випив
мало каші з'їсти
мало пасок з'їсти
молоко на губах не обсохло
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови

Назаре Івановичу, ще рано таку відповідальність на себе брати, молодий та зелений, як кажуть, мало каші з'їв.
(Ю. Збанацький)

438. ПРОПУСКА́ТИ МИ́МО ВУХ // ВУ́ХА НА СТОРО́ЖІ*

неуважно слухати щось, не прислухатися до сказаного

в одне вухо впустити,
в друге випустити

Мертва тиша запала поміж столами, ніхто ще не знав, чи слід зважати на п'яне верзякання блазневе, чи пустити його повз вуха.
(П. Загребельний)

уважно слухати щось, прислухатися до сказаного

439. ПРОСПА́ТИ ЦА́РСТВО НЕБЕ́СНЕ // НЕ ЗАСПА́ТИ/НЕ ПРОСПА́ТИ ГРУ́ШКИ В ПО́ПЕЛІ

пропустити щось важливе, не скористатися можливістю через бездіяльність

Микола мовчить. – Бачите, проспали царство небесне, – сміється чоловік з рушницею. – І сотню свою проспали, і вістових, і коні.
(В. Гжицький)

не пропустити чогось важливого, скористатися будь-якою можливістю

Я десь справді гайнував цей час, а він не заспав грушок у попелі.
(П. Загребельний)

440. ПТАХ НИЗЬКО́ГО ПОЛЬО́ТУ // ПТАХ ВИСО́КОГО ПОЛЬО́ТУ

про особу, що не має великої суспільної ваги

невелика птиця
невелика цяця
невелика пані
невелике цабе

– Кажуть, твій батько нібито високого польоту птиця. – Високого чи невисокого, але людина впливова. – А з ним хто? – Це? Птах низького польоту! Його водій.
(І. Грач)

про поважну особу, що має велику суспільну вагу

велике цабе
велика цяця
важлива птиця
велика пані
велика риба
знатна птиця

Там серед послів сьогодні якийсь птах високого польоту завітав до нас у коло, – згадав Шаула, виходячи на майдан.
(Іван Ле)

441. ПТАШИ́НОГО МОЛОКА́ НЕ ВИСТАЧА́Є // ГОДУВА́ТИ НУ́ЖУ

жити в достатках, заможно

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сметані
жити, як сир у маслі
жити, як у Бога за пазухою
жити, як у Бога за дверима
купатися в золоті
купатися в розкошах

Жив, як вареник у сметані. Йому хіба що пташиного молока не вистачало.
(Розм.)

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на воду
годувати злидні
битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
перебиватися на чорному хлібі
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти
перебиватися з копійки на копійку

Жило б старе луб'я, коли... не голодне й не холодне. Та ні! Ще й кирпу гне... їй гірше тепер, ніж тоді, коли нужу годувала.
(Панас Мирний)

442. ПТА́ШКА ЇХНЬОГО ПОЛЬО́ТУ // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним ликом шиті
одним миром мазані

Оскільки всі вони [шефи] мали високі академічні звання, то й цей, звісно, був пташкою їхнього польоту.
(Є. Гуцало)

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

443. ПУСКА́ТИ З ВУ́ХА В ВУ́ХО // ВУ́ХА РОЗВІ́ШУВАТИ

не уважно, без цікавості слухати

Так щодня у нашій хаті Гомонять татусь і мати І чекають, що Невмій Візьме все у розум свій. Це Невмій, бува, й послуха, Та пускає з вуха в вухо...
(М. Стельмах)

уважно, з цікавістю слухати

Я [Франко] знов розвішував вуха, слухаючи їх [Станіслава та Яська] оповідань, жартів, вигадок та дотепів.
(І. Франко)

444. ПУСКА́ТИ НА ВІ́ТЕР // МЕСТИ́ ДО ВОРІ́Т*

розтринькувати багатство

мести від воріт

Як тільки свято – в нього повно гостей, оперету розігрують, як у Відні, де він, бувши молодим, гроші на вітер пускав.
(І. Муратов)

накопичувати багатство

445. ПУСКА́ТИ/ПУСТИ́ТИ СЛЬО́ЗИ // ЗАХО́ДИТИСЯ/ЗАЙТИ́СЯ СМІ́ХОМ

плакати (заплакати)

засміятися на кутні
розсипати кислиці
умиватися сльозами

Іван розчулено схлипнув, пустив сльозу, обхопив рвучко за шию Сеспеля, поцілував у худючу вилицю.
(Ю. Збанацький)

сміятися (засміятися)

заводити хихоньки та хахоньки
справляти смішки
скалити зуби
шкірити зуби
продавати зуби
сушити зуби
вибілювати зуби

Розбіглись ягнята, нема, – знову підкидає котрийсь, і всі заходяться сміхом, а найохочіше кидається у вир веселощів сам Порфир.
(О. Гончар)

446. ПУСКА́ТИ СТРІ́ЛИ // МА́ЗАТИ МЕ́ДОМ РЕ́ЧІ*

говорити дошкульно

пускати шпильки

Тритузному тільки й лишається, що час від часу пускати стріли своїх сарказмів.
(О. Гончар)

говорити улесливо

447. ПУСТИ́ТИ В О́ЧІ ТУМА́НУ // ВІДКРИ́ТИ О́ЧІ*

приховати істинну сутність чого-небудь

дурити голову
заговорити зуби
замазати очі
замилювати очі

Хитрий лис [Крамовий]. Уміє в очі туману пустити і словом, і видимістю діла та додатковими планами видирати хліб у людей.
(М. Стельмах)

показати істинну сутність чого-небудь

Р

448. РОЗБИ́ТИ ГЛЕ́ЧИК // СТА́ТИ НА РУШНИЧО́К

розлучитися	**одружитися**
розбігтися в різні сторони	взяти шлюб повести до вінця
Наша головиха... Вона таки голова! Одно тільки біда – чоловік їй підходящий не знаходиться. Років, мабуть, з вісім як розбила глечик з своїм Іваном, то так і досі сама. *(О. Левада)*	Ми дякували, а він: «Що мені з такої дяки? Тоді мені подякуєте, як на рушничку з вашою кралею стану». *(П. Куліш)*

449. РОЗБІ́ГТИСЯ В РІ́ЗНІ СТО́РОНИ // ПОВЕСТИ́ ДО ВІНЦЯ́

розлучитися	**одружитися**
розбити глечик	стати на рушничок взяти шлюб
Чимало літ спливло з тих пір, коли вони розбіглися в різні сторони, однак у серці жевріє надія на зустріч і всепрощення. *(З газет)*	Скільки-то перегоріло у його серці огню од того несказанного жалю, що інший перед його очима взяв та й веде її до вінця. *(П. Куліш)*

450. РОЗВИ́ДНІЛОСЯ В ГОЛОВІ́ // ТУМА́Н У ГОЛОВІ

набути здатності виразно сприймати

посвітлішало в голові

Нарешті в голові моїй розвиднілось. Чого ж то я досі розсідаюсь на тому, на чому стою, ще й ноги звісив.
(Є. Гуцало)

втратити здатність виразно сприймати

туманіє в голові

Тільки шия вже болить, в голові туман, думати важко.
(М. Коцюбинський)

451. РОЗВІ́В МІЛЬЙО́НИ // ЗЛИ́ДНІ ОБСІ́ЛИ

дуже багатий

Якби вас доля кинула не в село, а в місто, ви б розвели мільйони, коли так падковито беретесь до роботи.
(І. Нечуй-Левицький)

дуже бідний

Відколи в нас живе ця відьма, Увесь наш кут обсіли злидні.
(С. Караванський)

452. РОЗВ'Я́ЗУВАТИ РУ́КИ // ЗВ'Я́ЗУВАТИ РУ́КИ

надати кому-небудь можливість вільно діяти

Сміливо відривайся від берега, заглиблюйся в ліс, виходь на оцю дамбу... Тоді ти одразу відчуєш себе вільніше, розв'яжеш собі руки для маневру.
(О. Гончар)

позбавляти кого-небудь можливості вільно діяти

зв'язати руки й ноги
спутати руки й ноги

Давно б я утік з того міста, хоч куди б утік, аби не сидіти без діла, так Владек мені руки зв'язав, зовсім хлопця скрутила хвороба.
(І. Муратов)

453. РОЗВ'ЯЗА́ТИ ЯЗИ́К // СКУВА́ТИ ЯЗИ́К

дати можливість вільно висловлюватися

Ми, інтелігенти, повинні вказати народові законні форми, розв'язати йому язик і старатися пізнати його потреби.
(І. Франко)

позбавити можливості вільно висловлюватися

Хвилювання скувало мені язик, заважало правильно відповідати.
(Розм.)

454. РОЗПУСКА́ТИ ГУБУ́ // ЗАМКНУ́ТИ РО́ТА

не виявляти стриманості в розмовах

давати волю язикові
розпустити язика

Іноді таке неподобне сплеще, що й парубкові соромно слухати. Там як розпустить губу, так і не вговтаєш її.
(М. Кропивницький)

виявляти стриманість у розмовах

прикусити язика
придержати язик за зубами

Старий Чюрей навчив людей рот замикати.
(М. Черемшина)

455. РОЗПУСТИ́ТИ ЯЗИКА́ // ПРИКУСИ́ТИ ЯЗИКА́

не виявити стриманості в розмовах

давати волю язикові
розпускати губу

Але ж і ти, Марто, й справді велика брехуха, вже дуже розпустила язика! – сказав Мельхишадек до своєї жінки.
(І. Нечуй-Левицький)

виявити стриманість у розмовах

придержати язик за зубами
замкнути рота

Спочатку вона хотіла вставити і свої п'ять копійок, але вчасно схаменулася і прикусила язика.
(Г. Тютюнник)

456. РОЗРЯДИ́ТИ АТМОСФЕ́РУ // РОЗЖА́РИТИ АТМОСФЕ́РУ

напруження зникло, становище змінилося на краще	напруження загострилося, становище погіршилося
Сев зрозумів, що треба розрядити атмосферу. Він голосно засміявся, дістав з коробки два сірники, зломив у одного сірку і махнув рукою в повітрі. *(Ю. Яновський)*	За ніч атмосфера в домі Пугала ще більше розжарилася. *(Петро Панч)*

457. РОЗСИПА́ТИ КИСЛИ́ЦІ // ПРОДАВА́ТИ ЗУ́БИ

плакати	сміятися
пускати сльози засміятися на кутні умиватися слізьми	заводити хихонько та хахоньки справляти смішки заходитися сміхом скалити зуби шкірити зуби сушити зуби вибілювати зуби
Яка ж у тебе любов, коли ти покохав гоноровиту панну, а зразу й кислиці розсипав, тільки дістав одкоша. *(О. Ільченко)*	Аж одного дня таки не витримав: він сказав їй, що взяв її не на те, щоб вона продавала зуби та реготалась з парубками; що онде городина заростає бур'янами, що в хаті нема ладу. *(М. Коцюбинський)*

458. РО́ЗУМУ НЕ ПОЗИЧА́ТИ // БЕЗ ЦАРЯ́ В ГОЛОВІ́

про кмітливу, розумну людину

бистрий на розум
голова варить
мати голову на плечах
мати розум у голові
мати лій у голові
наче всі розуми поїв
не в тім'я битий
розуму як накладено

Він і освічений, і говорить красно, та й розуму йому не позичати.
(С. Добровольський)

про некмітливу, нерозумну людину

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
на розум не багатий
дурний аж світиться
дурний, хоч об дорогу вдар
дурний піп хрестив
голова напхана половою
святий дурень

Сю блискучу, а фальшиву балаканину, сю справді анархістичну філософію, роблену «без царя в голові» – сього абсолютно не розуміємо.
(І. Франко)

459. РО́ЗУМУ ЯК НАКЛА́ДЕНО // СВЯТИ́Й ДУ́РЕНЬ

про кмітливу, розумну людину

бистрий на розум
голова варить
мати голову на плечах
мати розум в голові
мати лій у голові
наче всі розуми поїв
не в тім'я битий
розуму не позичати

Добре, коли голова як маківка, а розуму в ній як накладено: з такою людиною, як мовиться, краще згубити, ніж із дурною знайти.
(Є. Гуцало)

про некмітливу, нерозумну людину

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
на розум не багатий
дурний аж світиться
дурний, хоч об дорогу вдар
дурний піп хрестив
голова напхана половою
без царя в голові

Вибачте, Андрію Марковичу, треба бути святим дурнем, щоб не розуміти того, що...
(С. Васильченко)

460. РОЗСЬО́РБУВАТИ КА́ШУ // ЗАВА́РЮВАТИ/ЗАВАРИ́ТИ КА́ШУ

вирішувати певні проблеми

Це зухвале дівча прийшло сюди дуже недоречно. Заварить кашу та й піде собі, а йому, Сиволапові, доведеться розсьорбувати.
(Д. Ткач)

створювати (створити) певні проблеми

заварити халепу
наварити пива

За що ж нам така покута чи кара? – Спитайте в Сагайдака. Він заварив цю кашу.
(М. Стельмах)

461. РУ́КИ НЕ ТУДИ́ СТОЯ́ТЬ // ЗАВ'ЯЗА́ТИ КІ́ШЦІ ВУЗЛО́М ХВОСТА́

про когось, хто не вміє робити нічого

Куди ж його приткнуть? Нездатний ні до якої роботи. У нього й руки не туди стоять.
(О. Підсуха)

про когось, хто вміє робити будь-що

Не боявся він ні шляхти, ні татар, ні турків, ні своїх панів, бо ж був собі чаклун і характерник... способний, як кажуть, і кішці вузлом хвоста зав'язати.
(О. Ільченко)

462. РУКО́Ю ДІСТА́ТИ // У ТРИДЕВ'ЯТОМУ ЦА́РСТВІ

на невеликій відстані від когось, чогось

на кид стріли
не за горами
недалеко ходити
під боком
під носом
під рукою
як палицею кинути

А небо яке там, ех, Наталонько! Синіє зовсім ніби над тобою – стань на стремена і рукою дістанеш!
(О. Гончар)

на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
не близький світ
на краю світу
у чорта на болоті
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон і кісток не заносить

У тридев'ятому царстві, у тридесятому королівстві (так починав Івась свої казки, бо чув він і читав, що більшість казок так починаються).
(Г. Григоренко)

С

463. САМ НЕ СВІЙ // НА СЬÓМОМУ НÉБІ*

дуже похмурий, пригнічений, сумний

мов у воду опущений
як водою облитий
як у воді намочений
як чорна хмара

Стоїть сам не свій Павло, дивиться на юрбу веселих, привітних ковальців, що самі прийшли, на його щастя, ніхто ж їх не просив до сільради, тільки на весілля просили.
(В. Кучер)

дуже веселий, задоволений, радісний

464. САМ ЧОРТ НЕ БРАТ // НЕ З ХОРÓБРОГО ДЕСЯ́ТКА*

сміливий

не з заячого пуху
не з полохливого десятка

Щоб жити, треба вміти вибирати. Бачиш: Петро вибрав собі наречену і тепер сам чорт йому не брат!
(П. Загребельний)

боягуз

465. СЕМИМИ́ЛЬНИМИ КРО́КАМИ // КРОК ЗА КРО́КОМ*

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах свистить
конем не доженеш
летіти ковбасою
мов камінь з пращі
на всіх парах
одним махом
одна нога тут, друга там
з усіх ніг
як пробка
як стріла
як на пожежу
як обпечений

Якими семимильними кроками йде розвиток техніки в наші часи.
(Л. Дмитренко)

дуже повільно, не поспішаючи

466. СЕ́РЦЕ НЕ НА МІ́СЦІ // ДУША́ СТА́ЛА НА МІ́СЦЕ*

розхвилюватися

душа не на місці

Та скажи ж ти мені, нарешті, чортів пакіл, – раптом вибухнув Кочерга, – я ж бачу, що в тебе серце не на місці.
(В. Собко)

заспокоїтися

467. СИДІ́ТИ НА ШИЇ́ // СТА́ТИ НА НО́ГИ

бути несамостійним, матеріально залежним

бути самостійним, матеріально незалежним

вбиратися в силу

Батько хотів спекатися його [Тимка] чимшвидше з дому, вирядити геть з хати, щоб він не сидів на шиї.
(Г. Тютюнник)

Тепер і на корову спромігся, і коненята купив, і вівці мешкають на оборі. Гнат став на ноги, зробивсь хазяїном.
(М. Коцюбинський)

468. СКАКА́ТИ ЦА́ПА // І ВОДИ́ НЕ ЗАМУТИ́ТЬ

проявляти непокірність

гопки ставати
ставати на диби
ставати цапки
як на пню стати

Та хоч би батько цапа скакав, а я таки женюся на Мотрі.
(І. Карпенко-Карий)

проявляти покірність

похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
хоч у вухо бгай
хоч мотузки крути
тихіший від води, нижчий від трави
як шовковий

Вона [жінка] в нього така тиха, що і води не замутить.
(М. Стельмах)

469. СЛАБКА́/СЛАБА́ ГА́ЙКА // ДУША́ НЕ З ЛОПУ́ЦЬКА*

про несміливу людину

кишка тонка
мотузяна душа

Батько чи старший брат в атаку йдуть, життя не шкодують, а він прийде [на шахту], спробує, а коли бачить, що гайка слаба, повертає голоблі назад.
(М. Ткач)

про сміливу людину

470. СЛОН НА ВУ́ХО НАСТУПИ́В // МА́ТИ СЛУХ*

про відсутність музикального слуху

бик на вухо ратицею наступив
ведмідь на вухо наступив

Ніякого, брат, у тебе слуху не було, нема і ніколи не буде. Слон тобі на вухо наступив.
(Ю. Смолич)

про наявність музикального слуху

471. СМІЯ́ТИСЯ В ДУШІ́ // СМІЯ́ТИСЯ В ЖИВІ́ О́ЧІ

приховувати глузування

Але я розскреготалась.., а ви... мовчите. Певне, сміється в душі надо мною що так безнастанно говорю!
(Л. Мартович)

не приховувати глузування

Так, вона [мати] скупа... старомодна, але сміятися їй у вічі грішно.
(В. Собко)

472. СОБА́КУ З'ЇСТИ // МА́ЛО КВА́СУ ВИ́ПИВ

багато вже чого знати, звідати в житті

зуби з'їсти
пройти крізь сито й решето
побувати в бувальцях
пройти і Крим, і Рим, і мідні труби
пройти крізь вогонь і воду

Хіба ж Ласієві позичати того досвіду? Та за стільки років голодування він собаку на роботі з'їв, він вже давно встиг забути те, що декому, зеленому, доводиться зараз тільки вивчати.
(Ю. Збанацький)

ще мало що знати, звідати в житті

губи в молоці
молоде та зелене
мало каші з'їсти
мало пасок з'їсти
молоко на губах не обсохло
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови

Добрим наждаком треба тебе терти, хлопче... Чуба на лоба начесав, перстень носиш, а що з тебе в житті? Мало ще ти нашого квасу випив.
(О. Гончар)

473. СПАДА́ТИ/СПА́СТИ З ЦІНИ́/У ЦІНІ́ // ПІДСКА́КУВАТИ/ПІДСКО́ЧИТИ В ЦІНІ́

дешевшати (подешевшати)

А пани – все пани –
З ціни не спадають!
(С. Руданський)

дорожчати (подорожчати)

До всього звикла, із усім змирилась і від життя схотіла бариша. Бо хто, як я, намучивсь на війні, тому життя підскочило в ціні.
(Ліна Костенко)

474. СПІВА́ТИ/ПРОСПІВА́ТИ АЛІЛУ́Я // ЗМІ́ШУВАТИ/ЗМІША́ТИ З БОЛО́ТОМ

вихваляти (розхвалити) кого-небудь

кадити фіміам
підносити до небес
співати дифірамби
співати хвалу

У нього була одна особлива риса: співати алілуя всім, хто піднімався на щабель вище по службовій драбині.
(З газет)

критикувати (покритикувати) кого-небудь

знімати стружку
протирати з пісочком
вичитувати мораль
наламати хвоста
читати проповідь
милити шию
давати прочухана
давати нагінку

Він знав наперед, що пан мусить чоловіка з болотом змішати, що мусить насміятися.
(В. Стефаник)

475. СПІВА́ТИ В ОДИ́Н ГО́ЛОС // ХТО В ЛУГ, А ХТО У ПЛУГ

діяти однаково, згуртовано	**діяти по-різному, незгуртовано**
грати в одну дудку	хто куди один в ліс, один по дрова
Турбувався [Лушня] тільки про одно: коли б перше Чіпці побачитись з Петром та Якимом, та наструнчити їх, щоб уже в один голос співали. *(Панас Мирний)*	Зрозумійте: заморозити це будівництво не можна... Ми повинні докласти спільних зусиль, бо в одній упряжці ходимо. А не тягти, хто в луг, а хто у плуг. *(С. Гордієнко)*

476. СПІВА́ТИ ДИФІРА́МБИ // ВИЧИ́ТУВАТИ МОРА́ЛЬ

вихваляти кого-небудь	**критикувати кого-небудь**
кадити фіміам підносити до небес співати алілуя співати хвалу	знімати стружку протирати з пісочком змішати з болотом наламати хвоста читати проповідь милити шию давати прочухана давати нагінку
Твір завжди викликає запальні суперечки, – одні не згоджуються з автором, інші співають йому дифірамби. *(П. Колесник)*	Учитель, осміхаючись, ховає перстень в кишеню. Починає вичитувати мораль. *(С. Васильченко)*

477. СПІВА́ТИ/ПРОСПІВА́ТИ ХВАЛУ́ // ПРОТИРА́ТИ/ПРОТЕ́РТИ З ПІСО́ЧКОМ

вихваляти (розхвалити) кого-небудь

кадити фіміам
підносити до небес
співати алілуя
співати дифірамби

Вона [усмішка] так змінювала Катерину, що декому здавалось: не так уже Брага, може, й перебільшував, співаючи дружині хвалу.
(О. Гончар)

критикувати (розкритикувати) кого-небудь

знімати стружку
вичитувати мораль
змішати з болотом
наламати хвоста
читати проповідь
милити шию
давати прочухана
давати нагінку

Я розповідав йому про поведінку викладача математики Батожчука. — На конференції треба буде протерти з пісочком, — зігнувся над столом Будяк.
(Ю. Збанацький)

478. СПОЧИ́ТИ В БО́ЗІ // З'ЯВИ́ТИСЯ НА СВІТ*

померти

віддати Богові душу
віддати чортові душу
відкинути ноги
вильнути наверх денцем
витягтися вздовж лави
винесуть вперед ногами
заснути навіки
переставитися на той світ

Ось каплиця на дорозі. Давно тут спочивав у Бозі якийсь-то князь, тепер святий, що месник вбив його лихий.
(М. Драй-Хмара)

народитися

479. СПРАВЛЯ́ТИ БАЛА́ЧКУ // СПРАВЛЯ́ТИ МОВЧА́НКУ

не ухилятися від розмов

Ми, жінки, цікавіші од вас і не всі любимо тільки справляти балачку про квіти та вишивання.
(І. Нечуй-Левицький)

ухилятися від розмов

Мати розмовляє з Одаркою, а вона сидить – мовчанку справляє.
(Панас Мирний)

480. СПРАВЛЯ́ТИ СІМ НЕДІ́ЛЬ НА ТИ́ЖДЕНЬ // ЛАМА́ТИ ХРЕБТА́*

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити ґав
давати горобцям дулі
гонити вітер по світу
справляти посиденьки
не братися ні за холодну воду

Там, у городі, розкіш їм, воля, страху немає... От воно і звикне без діла сидіти, по сім неділь на тиждень справляти.
(Панас Мирний)

працювати

481. СПРОВА́ДИТИ ДО ПЕ́КЛА // ВИ́ДЕРТИ З МОГИ́ЛИ*

сприяти загибелі

відправити на той світ
відправити чортам на сніданок
спровадити на шибеницю

Ой коби я була знала, яка моя свекра, Я б її спровадила відтепер до пекла.
(Нар. творчість)

перешкодити загибелі

482. СПУСТИ́ТИСЯ З НЕ́БА НА ЗЕ́МЛЮ // ВІДІРВА́ТИСЯ ВІД ЗЕМЛІ́

сприймати дійсність реально

Це, звичайно, полишаю йому й не піднімаю тих камінчиків, якими щедро по дорозі між своїми «гаданнями» кидається Донцов. Зауважу лише: пора би авторові спуститися з теоретичного неба на грішну землю.
(С. Єфремов)

сприймати дійсність нереально

витати в емпіреях
витати в небесах

Чимало живуть без врахування потреб життя. Літають в небесах, шукають чогось надзвичайного. Доцент Сухоруков щиро запевнив: – Професор Кучевич – людина, яка ніколи не відривається від землі.
(Н. Рибак)

483. СПУ́ТАТИ РУ́КИ Й НО́ГИ // РОЗВ'ЯЗА́ТИ РУ́КИ*

позбавляти кого-небудь можливості вільно діяти

зв'язати руки
зв'язати руки й ноги

Вдова лежить недужа: тяжка слабість спутала руки й ноги, прикувала до постелі.
(М. Коцюбинський)

надати кому-небудь можливість вільно діяти

484. СТАВА́ТИ НА ДИБИ́ // ТИХІ́ШИЙ ВІД ВОДИ́, НИ́ЖЧИЙ ВІД ТРАВИ́

проявляти непокірність

гопки ставати
скакати цапа
ставати цапки
як на пню стати

Тут стала на диби й Орися. Вона категорично відмовлялася грати дівчину, подружку Оксани.
(І. Вільде)

проявляти покірність

похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
хоч у вухо бгай
хоч мотузки крути
і води не замутить
як шовковий

Присмирів відтоді Віктор. Став тихіший від води, нижчий від трави.
(В. Речмедін)

485. СТАВА́ТИ ЦА́ПКИ // ХОЧ У ВУ́ХО БГАЙ

проявляти непокірність

гопки ставати
скакати цапа
ставати на диби
як на пню стати

Вона [зима] не хотіла скоритися: ставала цапки, мела лютою хурделицею.., передчуваючи свій неминучий кінець.
(Г. Епік)

проявляти покірність

похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
тихіший від води, нижчий від трави
хоч мотузки крути
і води не замутить
як шовковий

Диво дивне сталося з Йосипом: то, бувало, нікому на світі не вступить, не послухає нікого, а то хоч у вухо бгай.
(Панас Мирний)

486. СТА́ВИТИ ПІДНІ́ЖКУ // БРА́ТИ НА БУКСИ́Р*

перешкоджати кому-небудь у досягненні мети

встромляти палиці в колеса

Бракоробам, заробітчанам, тим, хто ставить підніжку колективу, треба оголосити нещадну війну.
(З газет)

допомагати кому-небудь у досягненні мети

487. СТАРИ́Й ЛИС // СВЯТА́ ПРОСТОТА́

підступна, лукава, хитра людина

хитрий лис

В серці її все аж кипіло від гніву. В таку мить цей старий лис... тікає від роботи.
(В. Собко)

непідступна, нелукава, щира людина

свята наївність

О, свята простота! – Ігор звів очі до стелі. – Ти й досі, мов дитина, наївний.
(Ю. Шовкопляс)

488. СТА́ТИ НА ДОРО́ЗІ // ВІДКРИ́ТИ ДОРО́ГУ

створити несприятливі умови для існування

зживати зі світу

Чи стати мені синові на дорозі, чи ні? Шкода й сина, шкода й себе... Треба людей попитати, чи не лиха, чи робоча Соломія.
(М. Коцюбинський)

створити сприятливі умови для існування

давати стежку
давати зелену вулицю

Російська держава від XVII ст. представляє суспільний організм, який мало-помалу, але стало йде поперед і розширює права осіб, відкриває дороги їх освіті.
(М. Драгоманов)

489. СТА́ТИ У ВАЗІ́ // ХОДИ́ТИ ВПОРОЖНІ́*

бути вагітною

ходити важкою

На третій годочок я стала у вазі.
(Ганна Барвінок)

не бути вагітною

490. СТРІ́ЛЯНИЙ ГОРОБЕ́ЦЬ // ЖОВТОДЗЬО́БЕ ГОРОБЕНЯ́*

про досвідчену людину

битий жак
битий жук
старий вовк
стріляна птиця

Сам біс десь не злякає мене, – стріляний я вже горобець.
(М. Стельмах)

про недосвідчену людину

491. СУХИ́Й ХЛІБ І́СТИ // ЖИ́ТИ, ЯК БОБЕ́Р У САЛІ*

жити в нестатках, злиднях | **жити в достатках, заможно**

битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
годувати нужу
годувати злидні
жити на воді та біді
перебиватися на чорному хлібі
перебиватися з хліба на воду
перебиватися з копійки на копійку
трубити в кулак

Побачимо, що ти зробиш на тій фермі. – А тобі все мало! – обзивався Павло... – Не мало, а люди зі своєї роботи щось мають, а ти весь вік сухий хліб їси. *(Г. Тютюнник)*

492. СУШИ́ТИ ЗУ́БИ // УМИВА́ТИСЯ СЛЬОЗА́МИ*

сміятися | **плакати**

вибілювати зуби
заводити хахоньки та хіхоньки
заходитися сміхом
продавати зуби
справляти смішки
скалити зуби
шкірити зуби

Одчинив [Безбородько] ворота і вдоволено засміявся... – Чого це ти, чоловіче, зуби сушиш, – обізвалась із городця Марія. *(М. Стельмах)*

Т

493. ТЕ́МНИЙ ЛІС // СЛІПО́МУ ВИ́ДНО

про щось незрозуміле, заплутане

Справді, надруковані в різні часи і різними мовами... – ті карти являли собою темний ліс. Проте Хома зухвало пускався в той ліс, міряючи масштаби до Берліна.
(О. Гончар)

про щось зрозуміле, незаплутане

як на долоні

Сліпому видно, як валиться їхній [фашистський] картковий будиночок, а вони вдають з себе переможців.
(Ю. Бедзик)

494. ТЕ́МНИМИ ФА́РБАМИ // У РОЖЕ́ВИХ ФА́РБАХ

сприймати щось неідеалізовано, гіршим, ніж є насправді

Навіщо ж автор надає їй якийсь хист зводниці? Та й далі він малює її темними фарбами.
(Панас Мирний)

сприймати щось ідеалізовано, у кращому вигляді

у рожевому світлі

Підбадьорений обіцянками Потьомкіна, Головатий все малював у рожевих фарбах, передбачаючи, що й сам матиме можливість дослужитися до високого чину.
(С. Добровольський)

495. ТІЛЬКИ ДУША́ В ТІЛІ // КРОВ З МОЛОКО́М*

про людину, яка має хворобливий вигляд

виходець з того світу
лантух з маслаками
мов з хреста знятий
од вітру валиться
одна тінь залишилася

Отак увесь вік свій прожила, – думала далі баба Сикліта, – тільки душа в тілі... все вдома сиділа, діло робила, а долі своєї не діждала.
(Г. Григоренко)

про людину, яка має здоровий вигляд

496. ТОНКЕ́ ВУ́ХО // ТУГЕ́НЬКИЙ НА ВУ́ХО

про гарний слух

Він, як завжди, поспішав похвастатися своїм гострим оком та тонким вухом.
(О. Мисик)

про поганий слух

Оце я до вас художника привів з міста, – сказав Сашко голосно, бо дідусь, мабуть, був тугенький на вухо.
(Ю. Бедзик)

497. ТРИМА́ТИ В ЛАБЕ́ТАХ // ПОПУСКА́ТИ ВІ́ЖКИ*

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій

держати у тісній жмені
тримати в кліщах
тримати в кулаці
тримати в пазурах

Мене, як човен
На мілкому дні,
Тримає у лабетах
Неможливість.
(Ганна Світлична)

не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій

498. ТРИМА́ТИ В КЛІ́ЩАХ // ПОПУСКА́ТИ ВІ́ЖКИ*

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій

не утримувати ко у залежності, не п ти волі, свободи д

держати у тісній жмені
тримати в лабетах
тримати в кулаці
тримати в пазурах

Тримав він [панський управитель] цілу службу в кліщах, пильнував усього, запобігав і щадив.
(І. Франко)

499. ТРИМА́ТИ В КУЛАЦІ́ // ПОПУСКА́ТИ

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій

не утримувати ко у залежності, не п ти волі, свободи д

держати у тісній жмені
тримати в їжакових рукавицях
тримати в кліщах
тримати в пазурах

Позичками-боргами, дайками-віддайками хитромудра Мартоха всю Яблунівку тримає в кулаці.
(Є. Гуцало)

500. ТРИМА́ТИ В ПА́ЗУРАХ // ПОПУСКА́ТИ ВІ́ЖКИ*

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій

держати у тісній жмені
тримати в їжакових рукавицях
тримати в кліщах
тримати в кулаці

Так усе смішно переплуталось, що й невідомо, хто кого тримав у пазурах: чи вони мене, чи я їх.
(Д. Бузько)

не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій

501. ТРИМА́ТИ В ТІНІ́ // ТРИМА́ТИ НА ВИДУ́

не давати кому-небудь виявляти свої здібності, можливості

Йому не давали можливості розправити крила, злетіти у височінь... його сховали за ширму, тримали в тіні.
(З газет)

давати кому-небудь виявляти свої здібності, можливості

Що йому, здавалося б, із Савки Гаркуші, з оцього гречкосія, сіряка, що дьогтем пахне, що реверансів не вміє? Одначе цінує, тримає на виду.
(О. Гончар)

502. ТРИМА́ТИ В ЧО́РНОМУ ТІ́ЛІ // НОСИ́ТИ НА РУКА́Х

не потурати кому-небудь, бути вимогливим стосовно до когось

потурати кому-небудь, бути вимогливим стосовно когось

гладити по голові

Тримав [Юхим] її в найчорнішому тілі і водночас тремтів і божеволів від однієї думки, що хтось зазіхне на єдине його багатство – на вроду дружини. *(В. Речмедін)*

Дядько ж носив свою Мальвочку на руках, не давав узятися їй за студену воду. *(В. Земляк)*

503. ТРИМА́ТИСЯ ГО́ГОЛЕМ // ПІДЖИМА́ТИ ХВОСТА́

поводитися гонористо, самовпевнено

поводитися невпевнено, втратити гонор

підняти хвоста

підібгати хвоста

[Вадим] тримався гоголем, бо завважив, з якою цікавістю на їхній гурт оглядаються: кільканадцять дівчат і він один поміж ними. *(Н. Кащук)*

Скоро ми, Василю, такого перцю фашистам всиплемо, що вони хвости підіжмуть і аж до самого Берліна тікатимуть без оглядки. *(І. Цюпа)*

504. ТРИМА́ТИ ХВІСТ ТРУБО́Ю // ОПУСКА́ТИ РУ́КИ

зберігати почуття оптимізму	**втрачати почуття оптимізму**
держати хвіст бубликом бити лихом об землю піднестися духом	опустити крила опустити вуха занепадати духом
Навіть в шахту принагідно Він спускається... солідно: З провожатим, як турист, і трима трубою хвіст. *(С. Олійник)*	Зовсім занепав духом, опустив руки і хтозна, як повівся б Іван, коли б щаслива думка не освітила мозок. *(Ю. Збанацький)*

505. ТРО́ХИ НЕ ЛУ́СНЕ // АЖ РЕ́БРА СВІ́ТЯТЬСЯ

про дуже товсту людину	**про дуже худу людину**
в свою шкуру не потовпиться і конем не об'їдеш ні обійти ні об'їхати як барило як бодня	аж ребра знати висохлий на тараню живіт присох до спини мов жердина одні кістки стирчать ходячий мрець шкіра та кості
— Чого ви колись були сухі, аж ребра на вас було знать, а тепер от ситі, трохи не луснете? – питає кішечка в собак. *(І. Нечуй-Левицький)*	Худий, аж ребра світяться... У поліській Борзні бачили його [Хому] худющим, аж хребет можна промацати через живіт. *(Є. Гуцало)*

506. ТЯГНУ́ТИ/ПОТЯГНУ́ТИ ЗА ЯЗИ́К // ЗАТУЛЯ́ТИ/ЗАТУЛИ́ТИ РО́ТА

примушувати (примусити) кого-небудь говорити, давати (дати) змогу висловитися	**примушувати (примусити) кого-небудь замовкнути, не давати (не дати) змоги висловитися**
	зав'язати рота загородити пельку замазати рота замурувати уста засупонити пащу
Конотоп зачудовано подивився на Татьяніна, – мовляв, хто тебе за язик тягнув. *(З газет)*	Ти що мені рота затуляєш, диктатура? – втягуючи голову у плечі, враз охижілий, обернувся він до Баржака. *(О. Гончар)*

507. ТЯЖКИ́Й ХЛІБ // ЛЕГКИ́Й ХЛІБ

щось здобуте великими зусиллями	**щось здобути без великих зусиль**
	лежаний хліб
Тепер вірю, що буде в нас школа, хоч і тяжкий ваш [учителя] хліб. *(М. Стельмах)*	Бач – не зробив для держави добра ні на копійку, прожив життя, хитрун такий, при колгоспі на легких хлібах, а тепер йому пенсію. *(Ю. Збанацький)*

У

508. УБРА́ТИСЯ НА ВСЕ ГОТО́ВЕ // ПОЧИНА́ТИ З НУЛЯ́

мати попередню основу, певне забезпечення

не мати нічого, без попередньої основи

на голому місці

Стала докоряти [сестра] йому, що він убрався на все готове та й останні злидні пропиває.
(Панас Мирний)

Стародуб поволі вбирався в пір'я, самотужки зводився на ноги, докладаючи великих зусиль.., бо починати довелося з нуля.
(З газет)

509. УБРА́ТИСЯ ПО САМІ́СІНЬКІ ХАЛЯ́ВИ // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

позбавитися неприємностей

влипнути в історію
влипнув, як муха в мед
вскочити вище халяв
вскочити в нікуди
вскочити в халепу
попасти на слизьке
попасти, як муха в окріп
ускочити по самі вуха

Таки вислідкувала... Ну та й убрався ж оце я по самісінькі халяви, – думав Мишун.
(І. Нечуй-Левицький)

510. У ВІЧІ // ЗА ОЧІ

у присутності кого-небудь

Не бійся вітру летючого, піску сипучого, стережися дами жирової. В очі добра – поза очі відьма.
(Г. Тютюнник)

за відсутності кого-небудь

Судові сміялися над Іваном Трохимовичем. Сміялися у вічі, сміялися за очі.
(Панас Мирний)

511. У ГОЛОВІ Й НА ЗЯБ НЕ ОРАНО // З РОЗУМОМ*

дурний

без сьомої клепки у тім'ї
з дуринкою
макітра не в порядку
не всі вдома
несповна розуму
наче мішком з-за рогу
вдарено
не вистачає клепки
прибитий на цвіту

Притворяюсь дурень дурнем, у кого в бороді гречка цвіте, а в голові й на зяб не орано.
(Є. Гуцало)

розумний

512. У ДІДИ ГОДИТЬСЯ // У СИНИ ГОДИТЬСЯ

набагато старший

Василько побачив його, біжить із криком «Татусь», а він, виходить, в діди йому годиться.
(М. Стельмах)

набагато молодший

Юрія, який годився у сини своєму вчителеві, по сільському звичаю він називав на «ти».
(М. Томчаній)

513. УЗЯ́ТИ/БРА́ТИ В ШО́РИ // ДІСТА́ТИ/ДІСТАВА́ТИ НА́ГІНКИ*

гостро покритикувати (критикувати) кого-небудь

брати в обмолот
брати в роботу
давати березової каші
задавати гарту
давати перцю
давати чортів

Як приїхав з дідом секретар, та як викликав Гаркушу прямо з постелі в контору, та як узяв його в шори.
(І. Рябокляч)

бути гостро покритикованим (критикованим) кимнебудь

514. У КИШЕ́НІ БРЯЖЧИ́ТЬ // БІ́ДНИЙ, ЯК ЦЕРКО́ВНА МИ́ША

дуже багатий

розвів мільйони
непорожня кишеня
повний гаманець

А селяни, хто вже без свитини, Йдуть до Гершка смикнуть по чарчині, А у Гершка в кишені бряжчить.
(В. Самійленко)

дуже бідний

вітер у кишенях свистить
бідний, як мак начетверо
голий, як бубон
голий, як пень
голий, як турецький святий
і в скрині пусто і в кишені не густо
за душею ні шеляга нема
з голими руками
ні за плечима ні перед очима

І нащо він [Дзвонар] тобі здався? Він же бідний, як церковна миша.
(М. Стельмах)

515. УМИВА́ТИСЯ СЛЬОЗА́МИ // СПРАВЛЯ́ТИ СМІ́ШКИ/СМІ́ХИ ТА РЕ́ГОТИ

плакати

засміятися на кутні
пускати сльози
розсипати кислиці

Мабуть, не раз умивалась слізьми, що така гірка доля випала.
(І. Цюпа)

сміятися

заходитися сміхом
вибілювати зуби
продавати зуби
скалити зуби
сушити зуби
шкірити зуби
хихоньки та хахоньки заводити

Москалі... лабузнились до Явдохи, а Явдоха справляла з ними сміхи та реготи.
(Панас Мирний)

516. У РОЖЕ́ВОМУ СВІ́ТЛІ // ТЕ́МНИМИ ФА́РБАМИ*

сприймати щось ідеалізовано, у кращому вигляді

у рожевих фарбах

Новий комуністичний побут ніяк не пасував до романтичної натури Миколи Хвильового, більше того, уявлення письменника-комуніста про революцію, що поставали не в занадто рожевому світлі, суперечили дійсності.
(М. Чабан)

сприймати щось неідеалізовано, гіршим, ніж є насправді

517. УСКО́ЧИТИ ПО СА́МІ ВУ́ХА // ВИ́КРУТИТИСЯ З ХАЛЕ́ПИ*

набратися неприємностей

влипнути в історію
влипнув, як муха в мед
вскочити вище халяв
вскочити в нікуди
вскочити в халепу
попасти на слизьке
попасти, як муха в окріп
убратися по самісінькі халяви

Ускочив Хома по самі вуха, таки влучив батька по колінах.
(Є. Гуцало)

позбавитися неприємностей

518. У ЦВІ́ТІ ЛІТ // НА СХИ́ЛІ ЛІТ

у молоді роки

Годі, матусю! – О жах! Умерти в цих джунглях у цвіті літ? О-о! – мліла вона від страху.
(Г. Тютюнник)

у старості

на заході літ
на крайнім порозі життя

Уже зайшли серпневі темні ночі. На схилі літ, в ясний ранковий час, Коли роса мої зволожить очі, Я осміхнусь і пригадаю вас.
(Л. Первомайський)

519. У ЧÓРТА НА БОЛÓТІ // ПІД НÓСОМ*

на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
у тридев'ятому царстві
на краю світу
не близький світ
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон і кісток
не заносить

Мені вдалося все-таки розшукати його [Юхима], хоч це і виявилося місце забуте Богом і людьми, так би мовити – у чорта на болоті.
(Ю. Боцвінок)

на невеликій відстані від когось, чогось

Х

520. ХВІСТ СОБА́ЧИЙ // МА́ТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось

дірка від бублика
мати за ніщо
не мати і за Боже пошиття
не мати за людину

Влада – гетьман. А гетьман, що ви собі думаєте – хвіст собачий? Гетьман – монарх.
(Остап Вишня)

поважати, цінувати, зважати на когось

521. ХИ́ТРИЙ ЛИС // СВЯТА́ НАЇ́ВНІСТЬ

підступна, лукава, хитра людина

старий лис

Вовк зі своїм одвертим хижацтвом не такий страшний, як хитрий лис з м'якими рухами та в'юнкою натурою.
(С. Єфремов)

непідступна, нелукава, щира людина

свята простота

Не вдавайте, отче, з себе святу наївність. Все ви добре знаєте.
(М. Стельмах)

522. ХИ́ХОНЬКИ ТА ХА́ХОНЬКИ ЗАВО́ДИТИ // УМИВА́ТИСЯ СЛЬОЗА́МИ*

сміятися

заходитися сміхом
вибілювати зуби
продавати зуби
скалити зуби
справляти смішки
сушити зуби
шкірити зуби

Чоловік цілу ніч не спав, а він хихоньки та хахоньки починає заводити.
(М. Стельмах)

плакати

523. ХОДИ́ТИ ВПОРОЖНІ́ // ХОДИ́ТИ ВАЖКО́Ю/ТЯЖКО́Ю

не бути вагітною

Думала: сей дуб, мохнатий, старенький, покриє мій сором від людей лучче зеленого явора. Ні, як глянув, так і грякнув: – Ти не моя дитина, не моя хрещена! Моя дитина упорожнє ходила б.
(Ганна Барвінок)

бути вагітною

стати у вазі

Тяжкою я ходжу, Свириде Яковлевичу.
(М. Стельмах)

524. ХОДИ́ТИ У ПЕРЕДОВИКА́Х // ХОДИ́ТИ У СЕРЕДНЯКА́Х

мати високі показники у роботі

Чула, як дівчата до війни своїм льоном на всю країну прославились?.. А тітка Одарка – її тільки слухай, вона сама до війни в передовиках ходила.
(П. Козланюк)

не мати високих показників у роботі

Павло в Новій Греблі ходив у середняках. З ним більше зжилися, звиклися. Бо знали гірших.
(Ю. Мушкетик)

525. ХОЧ ВОВК ТРАВУ́ ЇЖ // БРА́ТИ БЛИ́ЗЬКО ДО СЕ́РЦЯ*

бути байдужим до чогось, не переживати ні за що

не гріє і не знобить
хоч трава не рости

То ти, значить, налигався так, що посеред ночі приплуганився додому, кинув Дармограїху, бо тобі хоч вовк траву їж.
(Є. Гуцало)

не бути байдужим до чогось, переживати за щось

526. ХОЧ В О́КО СТРЕЛЬ // ХОЧ ГОЛКИ́ ЗБИРА́Й*

дуже темно

хоч око виколи
хоч оком світи

Вечір, дощ, темно, хоч в око стрель, – тому й збилися з рівного шляху.
(Р. Чумак)

дуже світло

527. ХОЧ ГОЛКИ́ ЗБИРА́Й // ХОЧ О́КО ВИ́КОЛИ

дуже світло

Вони сіли вечеряти на призьбі. Місяць уже високо підбився вгору, і було ясно, хоч голки збирай.
(Б. Грінченко)

дуже темно

хоч в око стрель
хоч оком світи

Хоч око виколи! Не видно! Ніч мов сажа чорна.
(І. Франко)

528. ХОЧ ГРЕ́БЛЮ ГАТИ́ // ЯК У КОТА́ СЛІЗ

дуже багато

аж кишить
до біса
і свині не їдять
кури не клюють
на воловій шкурі
не списати
ні проїхати ні пройти
як за гріш маку
як піску морського

Лисенків на Україні хоч греблю гати. Прізвище в неї Лисенко, от вона й вигадала, щоб набити собі ціну.
(П. Загребельний)

дуже мало

не дуже густо
котові на сльози нема
кіт наплакав
як заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
на макове зерно
крапля в морі

Українських шкіл там [в Австро-Угорщині] стільки, як у кота сліз.
(Ф. Бурлака)

529. ХОЧ КАРТИ́НУ МАЛЮ́Й // ГЛЯ́НУТИ ГИ́ДКО*

про дуже гарну, привабливу людину

любо оком глянути
ні в казці сказати ні пером
  написати
очей не одведеш
хоч з лиця воду пий
хоч у рамку вправ
як лялечка
як намальований

Йому [Вараві] подобається і їхня [братів Щербин] ніяковість, і їхня упертість, і молода сила, що проглядає навіть крізь незграбну нужденну одежу. «Одягни їх по-людськи – і хоч картину малюй».
(М. Стельмах)

про дуже погану, огидну людину

530. ХОЧ З ЛИЦЯ ВО́ДУ ПИЙ // ГЛЯ́НУТИ ГИ́ДКО*

про дуже гарну, привабливу людину

любо оком глянути
ні в казці сказати ні пером
  написати
очей не одведеш
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
як лялечка
як намальований

Та ти ж його [жениха] ще не бачила, подивися перше: з лиця хоч воду пий. Бова Королевич.
(І. Карпенко-Карий)

про дуже погану, огидну людину

531. ХОЧ ЛОПА́ТОЮ ГОРНИ́ // КОТО́ВІ НА СЛЬО́ЗИ НЕМА́

дуже багато

аж кишить
до біса
кури не клюють
на воловій шкурі
не списати
ні проїхати ні пройти
хоч греблю гати
як за гріш маку
як піску морського

Отоді Клим і приглянувся до Онисьчиного залицяльника. Дуже привабливий, працьовитий... А культури – хоч лопатою греби.
(М. Рудь)

дуже мало

не дуже густо
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
як у кота сліз
на макове зерно
крапля в морі

В них там орної землі і котові на сльози нема, єдиний заробіток біля колії.
(І. Муратов)

532. ХОЧ МОТУЗКИ́/МОТУ́ЗЗЯ КРУТИ́ // ЯК НА ПНЮ СТА́ТИ*

проявити покірність

і води не замутить
похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
хоч у вухо бгай
тихіший від води, нижчий від трави
як шовковий

Та поїдемо, діду, бо я спішу... Губи її витягувалися в шворочку або ж зав'язувалися вузликом, і така вона була свята та божа, що хоч мотуззя з неї крути.
(Є. Гуцало)

проявити непокірність

533. ХОЧ ÓКОМ СВІТИ́ // ХОЧ ГОЛКИ́ ЗБИРА́Й*

дуже темно

хоч в око стрель
хоч око виколи

Ніяк не можна було вибратися на якусь дорогу. Хащі не погустішали, а темінь була така, що хоч оком світи.
(Р. Чумак)

дуже світло

534. ХОЧ ПРО́ТИ ШЕ́РСТІ ГЛАДЬ // ПА́ЛЬЦЯ У РОТ НЕ КЛАДИ́

про спокійну, неагресивну людину

мухи не зачепить

Розумний парубок! І такий вже тихоня: хоч проти шерсті гладь, не вкусить.
(М. Кропивницький)

про неспокійну, агресивну людину

пальця на зуби не клади

Сагайдак ніяково глянув на доярку і одійшов набік. «Зубаста тітка, – подумав, – цій пальця в рот не клади».
(С. Добровольський)

535. ХОЧ У РА́МКУ ВПРАВ // ГЛЯ́НУТИ ГИ́ДКО*

про дуже гарну, привабливу людину

любо оком глянути
ні в казці сказати ні пером написати
очей не одведеш
хоч з лиця воду пий
хоч картину малюй
як лялечка
як намальований

Зате в Степана Семеновича дочки – кожну хоч у рамку вправ.
(Панас Мирний)

про дуже погану, огидну людину

Ц

536. ЦЕЙ СВІТ // ТОЙ СВІТ

про земне життя

Ще забила вона [Горпина] собі в голову, що вже не побачить на цім світі сина.
(Г. Григоренко)

про потойбічне, загробне життя

Якби хто глянув на нього в ту пору, то, певно, подумав би, що то упир прийшов з того світу і от-от щезне, лише заспівають треті півні.
(М. Коцюбинський)

Ч

537. ЧЕ́РЕЗ ПЕНЬ-КОЛО́ДУ // КОМА́Р НО́СА НЕ ПІДТО́ЧИТЬ*

робити щось зовсім неякісно

на галай-балай
стук-грюк аби з рук
тяп-ляп

Відмінники дивилися на свого вчорашнього побратима співчутливо, а ті, хто вчився через пень-колоду, з радістю чекали на те, що їхнього полку прибуде.
(Г. Тютюнник)

робити щось дуже якісно

538. ЧЕ́РЕЗ ПЕНЬ-КОЛО́ДУ // ЯК ПО ПИ́САНОМУ

за непродуманою схемою, не так, як слід

Чоловік тоді правильний, коли своє місце знаходить на землі. Дивись, інший і не дурний, і учений, а все в нього через пень-колоду виходить, бо свого не знайшов.
(М. Стельмах)

за продуманою схемою, так, як слід

як по нотах

Одімкнув [заступник коменданта] хвіртку в огорожі корівника. За цим, як по писаному, рудий Цункер відчинив, нарешті, двері «салону смерті».
(В. Козаченко)

539. ЧЕ́РЕЗ ХА́ТУ ПЕРЕХИ́ЛИТЬСЯ І МО́РКВУ ВИ́РВЕ // ВІД ГОРШКА́ ДВА ВЕРШКА́*

про дуже високу на зріст людину

великий аж до неба
верства келебердянська
саженного росту

– Не малий уже, – сердився бригадир, – через хату перехилиться і моркву вирве.
(О. Гончар)

про дуже низьку на зріст людину

540. ЧИН ЧИ́НОМ // ДОГОРИ́ ДНОМ

так, як слід, як повинно бути

І Хома запевняв майора, що канат лежить у нього чин чином у передку.
(О. Гончар)

не так, як слід, як повинно бути

догори дриґом
догори ногами

У кімнаті стояв невгамовний галас, все ходило ходором, «стояло на вухах» і перевертелось догори дном.
(С. Добровольський)

541. ЧИТА́ТИ ПРО́ПОВІДЬ // СПІВА́ТИ ДИФІРА́МБИ*

критикувати кого-небудь **вихваляти кого-небудь**

вичитувати мораль
давати нагінку
давати прочухана
змішати з болотом
знімати стружку
милити шию
накручувати хвоста
протирати з пісочком

– Нащо ти мені проповідь читаєш, – примирливо озвався Петро, – що ж тут лихого, як дівчина трохи покаталася?
(В. Лисенко)

Ш

542. ШКІ́РИТИ ЗУ́БИ // УМИВА́ТИСЯ СЛЬОЗА́МИ*

сміятися **плакати**

заходитися сміхом
вибілювати зуби
продавати зуби
скалити зуби
сушити зуби
справляти смішки
хихоньки та хахоньки
заводити

І чого б я ото зуби шкірив? Он в газетах пишуть, що озимина підгуляла, що шкідник насувається.
(Остап Вишня)

Я

543. ЯЗИ́К БЕЗ КІСТО́К // НЕ ВИ́ДАВИШ НІ СЛО́ВА*

говіркий, балакучий

проворний на язик

– Яка там робота в біса? Коси, а сам поглядай, чи бомба не летить. – А ти ззаду снопи поприв'язуй... – Мели. Язик без кісток.
(Г. Тютюнник)

неговіркий, небалакучий

544. ЯЗИ́К ДУБІ́Є // ЯЗИ́К РОЗВ'Я́ЗУЄТЬСЯ*

втрачати здатність підтримувати розмову

язик приріс до піднебіння
язик став колом
язик став руба

Вона була така гарна і така смілива, що в її присутності в Йоньки дубів язик і він не міг вимовити й слова.
(Г. Тютюнник)

набувати здатності підтримувати розмову

545. ЯЗИ́К ПІДВІ́ШЕНИЙ // ДВОХ СЛІВ НЕ ЗВ'Я́ЖЕ

бути спроможним вільно і влучно висловитися

До столу вихопився Тихін Фіялко. Сход насторожився. Ну, цей щось скаже. Язик у нього підвішений добре.
(В. Речмедін)

бути неспроможним вільно і влучно висловитися

Сахно... довго не могла опанувати свого хвилювання й зв'язати два слова для відповіді.
(Ю. Смолич)

546. ЯЗИ́К РОЗВ'ЯЗА́ВСЯ // ЯЗИ́К ПРИРІ́С ДО ПІДНЕБІ́ННЯ

набути здатності підтримувати розмову

Я більше слухав, як говорив... Але це було так лише зразу, потім розв'язався й мені язик, як напитку до голови прибуло.
(Л. Мартович)

втратити здатність підтримувати розмову

язик дубіє
язик став колом
язик став руба

Сполохано глянула в очі, опустила довгі вії. У мене язик мов приріс до піднебіння.
(Ю. Збанацький)

547. ЯЗИ́К СТАВ КО́ЛОМ // ЯЗИ́К РОЗВ'ЯЗА́ВСЯ*

втратити здатність підтримувати розмову

язик дубіє
язик приріс до піднебіння
язик став руба

Люблять у Січовому поляскати. І ляскають, доки язик не стане колом.
(М. Рудь)

набути здатності підтримувати розмову

548. ЯЗИ́К СТАВ РУ́БА // ЯЗИ́К РОЗВ'ЯЗА́ВСЯ*

втрачати здатність підтримувати розмову

язик дубіє
язик приріс до піднебіння
язик став колом

Хочу поспитати, де вона [Марія], що з нею, а язик став руба, так і не ворухнеш ним.
(М. Коцюбинський)

набувати здатності підтримувати розмову

549. ЯК БАРИ́ЛО // АЖ РЕ́БРА ЗНА́ТИ

про дуже товсту людину

в свою шкуру не потовпиться
і конем не об'їдеш
ні обійти ні об'їхати
трохи не лусне
як бодня

Опухлі очі, як в сови, і ввесь обдувся, як барило.
(І. Котляревський)

про дуже худу людину

аж ребра світяться
висохлий на тараню
живіт присох до спини
мов жердина
одні кістки стирчать
ходячий мрець
шкіра та кості

За останні роки він дуже змінився, подався, став таким худющим, що аж ребра було знати.
(Іван Ле)

550. ЯК БО́ДНЯ // ХОДЯ́ЧИЙ МРЕЦЬ

про дуже товсту людину

в свою шкуру не
потовпиться
і конем не об'їдеш
ні обійти ні об'їхати
трохи не лусне
як барило

Сама [Олена] товста, як бодня, а шия хоч обіддя гни.
(І. Нечуй-Левицький)

про дуже худу людину

аж ребра світяться
висохлий на тараню
живіт присох до спини
мов жердина
одні кістки стирчать
аж ребра знати
шкіра та кості

Хіба це людина? Скелет, обтягнутий шкірою! Ходячий мрець!
(І. Цюпа)

551. ЯК В О́КО ВЛІПИ́В // ЯК НА ЛОПА́ТІ ВИ́ВІЗ/ВИ́ВЕЗТИ

доречно, влучно

– Навіть за могилу на цвинтарі треба було заплатити, – несміливо обізвався Дмитро. – Як в око вліпив, – задоволено відказав Тимофій.
(М. Стельмах)

недоречно, невлучно

ні в тин ні в ворота
ні пришити ні прилатати
не до речі, не до ладу
як Пилип з конопель

Ха-ха-ха! Ти, Хомо Хомовичу, говориш, мов на лопаті вивозиш.
(Є. Гуцало)

552. ЯК ГОРІХИ ЛУ́ЩИТИ // ГОРІ́ШОК НЕ ПО ЗУБА́Х

про нескладну, посильну справу	**про складну, непосильну справу**
взяти голими руками	не жарти не іграшки
– Подумаєш, – запально відповідає Вітя, – ці задачки мені – що горіхи лущити. *(Оксана Іваненко)*	Взявся Григорій за них [рахунки] охоче, та швидко запал пропав: горішок виявився не по зубах. *(З газет)*

553. ЯК ГРИБИ́ ПІ́СЛЯ ДОЩУ́ // ЯК ВІ́ТРОМ ЗДУ́ЛО

дуже швидко з'являтися	**дуже швидко зникати**
як з води	як водою вмило як корова язиком злизала як хап ухопив як язиком злизало
Товариства виникали тоді по селах, буквально, як гриби після дощу. *(В. Минко)*	Мене з печі як вітром здуло, босоніж вскакую в чоботи, в клуню. *(М. Стельмах)*

554. ЯК ЗАВЕ́ДЕНИЙ // БЕЗ ВО́ГНИКА*

енергійно, з піднесенням	**неенергійно, без піднесення**
з вогником як на пружині	
Хтось підкинув жарт. Хвиля сміху прокотилася по юрбі. І знову тиша... Працювали енергійно, з піднесенням, як заведені. *(С. Журахович)*	

555. ЯК ЗА ГРІШ МА́КУ // НА МА́КОВЕ ЗЕРНО́

дуже багато

аж кишить
до біса
кури не клюють
на воловій шкурі
не списати
ні проїхати ні пройти
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
як піску морського

Повиправляйте тільки собі друкарські помилки, бо їх там як за гріш маку.
(М. Коцюбинський)

дуже мало

не дуже густо
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
як у кота сліз
котові на сльози нема
крапля в морі

Ніхто на цілому світі не міг би закинути моєму другові, що він десь, колись збрехав, а саме отам-то й тоді-то збрехав, хоч на макове зерно.
(І. Микитенко)

556. ЯК ЗА СМЕ́РТЮ // З ВИ́СКОКОМ

робити щось неохоче, без радості

– Догралися, – пробурмотів Йонька і став збиратися в дорогу. Але збирався він, як за смертю: довго шукав рукавиці, батіг.
(Г. Тютюнник)

робити щось охоче, з радістю

з вибриком
з вистрибом

Молодших не треба було умовляти, їм тільки скажи, що збирається гурт, щоб поспівати, – з вискоком побіжать.
(В. Речмедін)

557. ЯК З ВОДИ́ // ЯК ВОДО́Ю ВМИ́ЛО

дуже швидко з'являтися	**дуже швидко зникати**
як гриби після дощу	як вітром здуло як корова язиком злизала як хап ухопив як язиком злизало
Аж ось Марко... Він, здавалось, зник був зовсім з наших очей, тепер не витримав – виринув в гостро цікавий момент, як із води. *(С. Васильченко)*	Нарешті купив [Левко] чорну тернову хустку, згорнув її, всунув у кишеню, і не встигли брати отямитись від цього дива, як Левка наче водою вмило. *(М. Стельмах)*

558. ЯК З МІ́СЯЦЯ ВПА́СТИ // БУ́ТИ В КУ́РСІ

не обізнаний з тим, що відоме для всіх	**обізнаний з тим, що відоме для всіх**
	бути в курсі
Та він що, з місяця впав? *(А. Головко)*	Медсестра була в курсі складного родинного життя головного хірурга. *(Л. Дмитренко)*

559. ЯК КА́МІНЬ ПІД ГО́РУ КОТИ́ТИ // ЯК ДУРНО́МУ З ГОРИ́ БІ́ГТИ

дуже важко, докладаючи зусиль	**дуже легко, не докладаючи зусиль**
	як раз плюнути як Сірку муху з'їсти
Та ви ж у нас упертий, як віслюк. Затялися: ні та й ні. З вами говорити – все одно що камінь під гору котити. *(О. Левада)*	– Ти, батьку, просто скарб. Я колись фейлетон про тебе напишу, їй-богу напишу. – А чого ж, тобі це – як дурному з гори побігти. *(О. Левада)*

560. ЯК КОРО́ВА ЯЗИКО́М ЗЛИЗА́ЛА // ЯК ГРИБИ́ ПІ́СЛЯ ДОЩУ́*

дуже швидко зникати

як вітром здуло
як водою вмило
як хап ухопив
як язиком злизало

І де вона [книжка] поділася? Щойно лежала на столі і... як корова язиком злизала.
(С. Васильченко)

дуже швидко з'являтися

561. ЯК НА ГОЛКА́Х // ЯК У ЗЕ́МЛЮ ВКО́ПАНИЙ

дуже рухливий

як на шилі
як на шпильках
як на шпичках

А коли повернулась – сиділа коло брата, як на голках, з лукавою таємничою міною.
(І. Багряний)

непорушний

неначе стовп
немов з мармуру виструганий
мов з каменю вибитий
як пень
як укопаний

Катерина не привітала його, не кинулась, як завжди, йому назустріч, стоїть, як у землю вкопана.
(О. Стороженко)

562. ЯК НА ДОЛÓНІ // ТЕ́МНИЙ ЛІС*

про щось зрозуміле, незаплутане

сліпому видно

Навіть Тимощак, котрий завжди кепкував з доморощених стратегів, раптом загорівся пристрастю пророкування. – Тут же все, як на долоні!.. Ось побачиш, знімемось ще цієї ночі.
(Н. Тихий)

про щось незрозуміле, заплутане

563. ЯК НА ДОЛÓНІ // ЯК У ТУМА́НІ

дуже добре, чітко, виразно

Вийшовши на гору, я озирнувся: далеко в низині, за Артилярщиною, мов на долоні, мріло в мареві моє село.
(Г. Тютюнник)

дуже погано, нечітко, невиразно

Мигається мені та Орлиха, мов у тумані, – висока, у червоному очіпку, все чорні брови здвигає.
(Марко Вовчок)

564. ЯК НАМАЛЬО́ВАНИЙ // ГЛЯ́НУТИ ГИ́ДКО*

про дуже гарну, привабливу людину

любо оком глянути
ні в казці не сказати ні
пером написати
очей не одведеш
хоч з лиця воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
як лялечка

А з виду [Василь] як намальований: очі йому як зірочки.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

про дуже погану, непривабливу людину

565. ЯК НА ПНЮ СТА́ТИ // ХОЧ СВІЧКИ́ ЛІПИ́

проявити непокірність

гопки ставати
скакати цапа
ставати на диби
ставати цапки

От же як стара одмагалась! А внучечка як на пню стала: лікаря та й лікаря.
(Марко Вовчок)

проявити покірність

і води не замутить
похиле дерево
свічки можна сукати
хоч у вухо бгай
хоч мотузки крути
тихіший від води, нижчий від трави
як шовковий

Було видно: не характер в Антоніни Никонівни – віск. З неї хоч свічки ліпи.
(Ю. Збанацький)

566. ЯК НА ПРУЖИ́НІ // БЕЗ ВО́ГНИКА*

енергійно, з піднесенням	**неенергійно, без піднесення**
з вогником як заведений	
Ще раз крутнувся перед дзеркалом, він [Яків], мов на пружинах, вийшов з хати. *(М. Стельмах)*	

567. ЯК НА ШИ́ЛІ // ЯК УКО́ПАНИ́Й

дуже рухливий	**непорушний**
як на голках як на шпильках як на шпичках	неначе стовп немов з мармуру виструганий мов з каменю вибитий як пень як у землю вкопаний
І що цікавого? Крутиться, як на шилі. І штовхається. *(Остап Вишня)*	А Ярошенко стояв на місці, як укопаний, і до чогось уже прислухався. *(С. Васильченко)*

568. ЯК НА ШПИ́ЛЬКАХ // МОВ З КА́МЕНЮ ВИ́БИТИЙ

дуже рухливий

як на голках
як на шилі
як на шпичках

непорушний

неначе стовп
немов з мармуру
вистругaний
як укопаний
як пень
як у землю вкопаний

Усе те так налякало студента, що він сидів, як на шпильках.
(І. Нечуй-Левицький)

За другою огорожею з комендантського будинку виходить на подвір'я один унтер. Але ми не хочемо зараз бачити його, не помічаємо і стоїмо, мов з каменю вибиті.
(В. Козаченко)

569. ЯК/МОВ НА ШПИ́ЧКАХ // НЕМО́В З МА́РМУРУ ВИ́СТРУГАНИЙ

дуже рухливий

як на голках
як на шилі
як на шпильках

непорушний

неначе стовп
як укопаний
як пень
як у землю вкопаний
мов з каменю вибитий

Один грає лукавими очима і сидить, мов на шпичках, – так хочеться йому зареготати, другий дивиться строго.
(П. Колесник)

Довго вона сиділа так німа, мовчазна, нерухома, наче з мармуру виструганa.
(Панас Мирний)

570. ЯК ОБПЕ́ЧЕНИЙ // ЯК ЧЕРЕПА́ХА*

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
конем не доженеш
летіти ковбасою
з усіх ніг
на всіх парах
одна нога тут, друга там
мов камінь з пращі
одним махом
семимильними кроками
як стріла
як на пожежу
як пробка

Єремія схопився з дзиґлика, наче обпечений, і неначе зашкварчав, як вишкварка на сковороді.
(І. Нечуй-Левицький)

дуже повільно, не поспішаючи

571. ЯК ПА́ЛИЦЕЮ/ПА́ЛКОЮ КИ́НУТИ // ДЕ І ПЕ́РЕЦЬ НЕ РОСТЕ́

на невеликій відстані від когось, чогось

на кид стріли
не за горами
недалеко ходити
під боком
під носом
під рукою
рукою дістати

До хутора зовсім палкою кинути. Гонів п'ять, мабуть, буде.
(І. Цюпа)

на великій відстані від когось, чогось

за тридев'ять земель
у тридев'ятому царстві
не близький світ
на краю світу
у дідька в зубах
у чорта на болоті
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
куди ворон кісток не заносить

Якби моя воля, то я б сьогодні пана не то що з партії вигнала, а загнала б туди, де вже й перець не росте.
(Леся Українка)

572. ЯК ПЕНЬ // ЯК НА ШИ́ЛІ*

непорушний

неначе стовп
немов з мармуру
  виструганий
мов з каменю вибитий
як укопаний
як у землю вкопаний

Гнат не пручався: він стояв, як покірна дитина, або, краще, як пень, з котрим можна все зробити.
(М. Коцюбинський)

дуже рухливий

573. ЯК ПИЛИ́П З КОНОПЕ́ЛЬ // ЯК В О́КО ВЛІПИ́В*

недоречно, невлучно

не до речі, не до ладу
ні в тин ні в ворота
ні пришити ні прилатати
як на лопаті вивезти

Копії і фотографії документів та портретів, що я надсилав, мені повернуто з припискою: «Не можуть бути використані». А чому? Що я – вискочив, як Пилип з конопель?
(Л. Смілянський)

доречно, влучно

574. ЯК ПІСКУ́ МОРСЬКО́ГО // З ГОРОБИ́НУ ДУ́ШУ

дуже багато

аж кишить
до біса
кури не клюють
на воловій шкурі не списати
ні проїхати ні пройти
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
як за гріш маку

Він хазяїн, з усього видно, худоби має силу-силенну, а що вже птиці всякої – як піску морського.
(Г. Хоткевич)

дуже мало

не дуже густо
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
як у кота сліз
котові на сльози нема
на макове зерно

Там у нього [у турка] війська було з горобину душу.
(С. Добровольський)

575. ЯК ПО НО́ТАХ // ЧЕ́РЕЗ ПЕНЬ-КОЛО́ДУ*

за продуманою схемою, так, як слід

за непродуманою схемою, не так, як слід

як по писаному

Все вийшло, як слід. З'єднала всіх, зміцнила всіх робота. Все добре йшло. Сказать не гріх, як у пісні, як по нотах.
(П. Дорошенко)

576. ЯК ПРО́БКА // ЯК СЛИМА́К*

дуже швидко, поспішаючи

дуже повільно, не поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
летіти ковбасою
на всіх парах
мов камінь з пращі
одним махом
одна нога тут, друга там
семимильними кроками
як на пожежу
як обпечений
як стріла

Вадик, як пробка, вилетів на поверхню, зовсім не в тому місці, де його чекали, а майже на другому березі ставка.
(Ю. Збанацький)

577. ЯК РАЗ ПЛЮ́НУТИ // ЯК КА́МІНЬ ПІД ГО́РУ*

дуже легко, не докладаючи зусиль

як дурному з гори бігти
як Сірку муху з'їсти

Пожар, небезпека, згоріти можна, загинути – раз плюнути, а ми, незважаючи на це все, в огонь, мовляв, підемо, щоб свиснути покров і Богові в дар принести.
(Остап Вишня)

дуже важко, докладаючи зусиль

578. ЯК/МОВ СВИНЦЕ́М НАЛИ́ТИЙ // ЯК ПУХ

дуже важкий

немов чавуном налитий

Довге волосся акуратно сплетене в косу, тугу, товсту, важку, мов налиту свинцем.
(Розм.)

дуже легкий

як пір'їна

По плечах розсипалось пишно-кучеряве волосся, і здавалося легким-легким, як пух.
(І. Брагінець)

579. ЯК СІРКУ́ МУ́ХУ З'ЇСТИ // ЯК КА́МІНЬ ПІД ГО́РУ КОТИ́ТИ*

дуже легко, не докладаючи зусиль

як раз плюнути
як дурному з гори бігти

На Божому світі усього досхочу – не бракує теж і молодців-брехунів, що збрехати їм за превеликі ласощі, а забожитися – як Сірку муху з'їсти.
(Марко Вовчок)

дуже важко, докладаючи зусиль

580. ЯК СЛИМА́К // ЯК НА ПОЖЕ́ЖУ

дуже повільно, не поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
наче три дні не їв
нога за ногою
як черепаха

Ах, мій Боже! Лізе, як той слимак! – думала Софія, ведучи свою пані.
(Леся Українка)

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
летіти ковбасою
мов камінь з пращі
на всіх парах
одним махом
одна нога тут, друга там
семимильними кроками
як обпечений
як пробка
як стріла

Голуб жінку б'є! – дзвонить чутка від хати до хати, і люди біжать, немов на пожар.
(Панас Мирний)

581. ЯК/НА́ЧЕ У СЕ́БЕ ВДО́МА // НЕ В СВОЇ́Й ТАРІ́ЛІЦІ*

почуватися впевнено, зручно

як у власній кишені

Горбань хазяйновито, наче в себе вдома, подався до хлівця.., а невдовзі з'явився, перегнувшись під вагою стовпця.
(Є. Гуцало)

почуватися невпевнено, незручно

582. ЯК ХАП УХОПИВ // ЯК ГРИБИ ПІСЛЯ ДОЩУ*

дуже швидко зникати

як вітром здуло
як водою вмило
як корова язиком злизала
як язиком злизало

Антін як пішов зранку десь на гору, та як хап його ухопив, і до хати не йде.
(С. Чорнобривець)

дуже швидко з'являтися

583. ЯК ЧЕРЕПА́ХА // ЯК СТРІЛА́

дуже повільно, не поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
наче три дні не їв
нога за ногою
як слимак

Хоч би швидкості були, я б зманеврував, а то йдеш, як черепаха.
(Ю. Яновський)

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
летіти ковбасою
мов камінь з пращі
на всіх парах
одним махом
одна нога тут, друга там
семимильними кроками
як обпечений
як на пожежу
як пробка

Вона, як стріла, вилетіла з кабінету, уся аж побіліла від злості.
(О. Лузан)

584. ЯК ШОВКО́ВИЙ // ЯК НА ПІНЮ СТА́ТИ*

проявити покірність **проявити непокірність**

і води не замутить
похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
хоч у вухо бгай
хоч мотузки крути
тихіший від води, нижчий
від трави

Підождіть трохи, буде вона в мене, як шовкова: й говоритиме, й співатиме, ще й танцювати буде.
(С. Васильченко)

585. ЯК ЯЗИКО́М ЗЛИЗА́ЛО // ЯК ГРИБИ́ ПІСЛЯ ДОЩУ́*

дуже швидко зникати **дуже швидко з'являтися**

як вітром здуло
як водою вмило
як корова язиком злизала
як хап ухопив

Рік, другий – і хату, повітку, бичків та кобилу як язиком злизало.
(Любов Яновська)

ПОКАЖЧИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ

аби день до вечора 1
аж вага з грудей спала 2
аж горить під руками 3
аж до неба 4
аж до ніг 4
аж до хмар 5
аж душа вгору росте 6
аж душа радіє 7
аж жаль бере 6
аж із шкури пнутися 250
аж кипить у руках 8
аж кишить 9
аж ребра знати 549
аж ребра світяться 505
аж танцює 10
аж у вухах вітер свистить 338
акції падають 11
акції підвищуються 11
ані приступу 12
ані телень 13
бачити далеко 14
без вогника 15
без року тиждень 207
без року три дні 209
без серця 16
без сьомої клепки у тім'ї 17
без тижня день 208
без толку 18
без царя в голові 458
берегти свої нерви 77
бик на вухо ратицею наступив 19
бистрий на розум 20
бити байди 133
бити гандри 301
битий жак 21
битий жук 185
бити лихом об землю 22
битися з нуждою 183
битися, наче птах у клітці 179
битися, наче риба об лід 182
бідний, як мак начетверо 101
бідний, як церковна миша 514
брати близько до серця 23
брати в обмолот 24
брати в роботу 25
брати на буксир 26

буде толк 27
будуть люди 30
бути в курсі 558
бути в курсі справи 28
бути на коні 29
бути під конем 29
важкий на підйом 31
важлива птиця 345
валятися в ногах 66
ваш брат 339
в базарний день красна ціна — п'ятак 32
вбити в голову 39
вбиратися в силу 33
ведмідь на вухо наступив 291
велика пані 344
велика риба 34
велика цяця 346
велике цабе 347
великий аж до неба 35
верства келебердянська 83
вершкового зросту 36
вести перед 396
взяти голими руками 37
взяти гріх на душу 93
взяти шлюб 38
вибивати з сідла 40
вибити з голови 39
вибитися з колії 41
вибитися з мочі 42
вибитися з сил 308
вибілювати зуби 43
вивести кінці 44
виводити з рівноваги 45
виграти бій 46
виграти козиря 47
виграти справу 48
вигріватися на печі 331
видерти з могили 49
видирати зубами 394
вийти в люди 50
вийти на дорогу 51
вийти сухим із води 52
викинути з голови 53, 54
викладати карти 55
викрутитися з халепи 56
вилетіти з голови 57
вильнути наверх денцем 58
виносити сміття з хати 59
випускати з поля зору 60
вирватися з кігтів 61
вирватися з лап 62
вискочити на сухе 63
вислизнути з рук 148
високої проби 64
високо літати 65
високо нести голову 66
висохлий на тараню 67
висувати шию з ярма 407
витати в емпіреях 68
витати в небесах 69
витикати носа 70
витрачати порох 293
витрішки купувати 71
витрішки продавати 71
витягти з болота 73
витягтися вздовж лави 72
виходець з того світу 74
виходити з берегів 75
виходити з рівноваги 77
виходити з ролі 112
виходити з себе 76
вичитувати мораль 476
відбитися від берега 433

відвертати від себе 78
відвести душу 79
відводити зір 80
відводити погляд 82
відводити очі 81
від горшка два вершка 83
віддати Богові душу 84
віддати чортові душу 85
відірватися від землі 482
відкинути ноги 86
відкривати душу 87
відкрити дорогу 488
відкрити очі 88
відправити на той світ 89
відправити чортам на сніданок 90
відривати очі 91
відставляти губу 92
відходити від гріха 93
вітер у кишенях свистить 413
вкинути в рот 94
власними руками 95
влипнув, як муха в мед 96
влипнути в історію 97
влучити у саму точку 149
влучити у саме око 98
вода не освятиться 434
водити за ніс 90
в одне вухо впустити — в друге випустити 109
водою не розлити 100
ворочати мільйонами 101
впасти в пам'ять 102
вперед ногами винесуть 103
впиватися очима 81
в свою шкуру не потовпиться 104
вскочити вище халяв 105
вскочити в нікуди 106
вскочити в халепу 56
встромляти палки в колеса 26
втерти носа 107
втоптати в багно 108
втоптати в болото 73
втратити довіру 110
втрачати форму 114
входити в колію 41
входити в довір'я 110
входити в норму 111
входити в роль 112
входити в русло 113
входити в форму 113
вуха насторожі 109
ганяти вітер по світу 115
ганяти собак 310
гладити за шерстю 116
гладити по голові 117
гладити проти шерсті 116
глянути гидко 118
гнути горба 119
гнути коліна 194
гнути спину 120
гнути шию 92
говорити по суті 370
говорити різними мовами 229
годувати баглаї 132
годувати злидні 178
годувати нужу 441
голий, як бубон 121
голий, як пень 122

голий, як турецький святий 123
голки не підточиш 124
голова варить 125
голова з вухами 126
голова напхана половою 287
гопки ставати 127
гора звалилася з плечей 128
горішок не по зубах 552
горшка не зліпиш 129
грати в одну дудку 130
грати першу скрипку 131
гріти лоба 132
гріти чуба 133
губи в молоці 241
давати березової каші 134
давати відсіч 159
давати волю язикові 136
давати горобцям дулі 137
давати зелену вулицю 138
давати нагінку 139
давати перцю 140
давати поблажку 354
давати по руках 141
давати потачку 142
давати прочухана 143
давати спокій 45
давати стежку 224
давати хропака 144
давати чортів 145
дасть Бог 146
дати волю 135
дати маху 147
датися в руки 148
два чоботи на одну ногу 149
два чоботи пара 150
двері відчиняти 151
двері зачиняти 151
двох слів не зв'яже 545
де і перець не росте 571
де козам роги правлять 399
держати у тісній жмені 422
держати хвіст бубликом 152
дерти кирпу 153
дешевший від грибів 154
дешевший від дірки з бублика 368
дешево відбутися 168
дивитися б не захотів 155
дивитися в сто очей 156
дивитися крізь пальці 156
дивитися у корінь 157
дірка від бублика 158
діставати відсіч 159
діставати нагінки 160
до біса 161
доводити, що моє сонце кругом мене ходить 157
догори дном 540
догори дриґом 162
догори ногами 163
до гробової дошки 164
до домовини 165
докинути хмизу у жар 166
до останнього подиху 325
до печеного вогню прикладати 167
дорогою ціною 168
доходити згоди 259
доходити ладу 169
дубова голова 170
дурити голову 171
дурний аж світиться 288

дурний піп хрестив 332
дурний, хоч об дорогу вдар 352
душа не з лопуцька 172
душа не на місці 174
душа стала на місце 174
душа ятриться 7
душі не чути 173
живіт присох до спини 248
живого ума 175
жити на воді та біді 270
жити своїм розумом 176
жити чужим розумом 176
жити, як бобер у салі 177
жити, як вареник у маслі 178
жити, як вареник у сметані 179
жити, як горох при дорозі 180
жити, як сир у маслі 181
жити, як у Бога за дверима 182
жити, як у Бога за пазухою 183
жити, як у Христа за пазухою 184
жовтодзьобе горобеня 185
жовтороте пташеня 186
забувати про все на світі 187
заварити кашу 460
заварити халепу 188
зав'язати кішці вузлом хвоста 461
зав'язати рота 189
загладжувати гострі кути 190
заглядати у чарку 191
заговорити зуби 192
загородити пельку 193
задавати гарту 160
задирати голову 194
за душею ні шеляга нема 369
задушити в пузі комара 195
за комір ллється 210
закритися в собі 79
замазати очі 196
замазати рота 197
заманити в свої сіті 198
замилювати очі 88
замкнути рота 454
заморити гробачка 199
заморити черв'ячка 200
замурувати уста 201
занепасти духом 401
за очі 510
запасти в непам'ять 102
записати на лобі 202
зарубати на носі 54
засміятися на кутні 203
заснути навіки 204
засупонити пащу 205
затаїти зло 206
за тридев'ять земель 320
затулити рота 506
заходитися сміхом 445
за царя Гороха, як було людей трохи 207
за царя Панька, як була земля тонка 208
за царя Хмеля, як була людей жменя 209
за шию не ллє 210
збити з глузду 311
збити пиху 307

збити з пуття 329
збити з розуму 310
збитися з дороги 51
збитися з путі 211
збитися на манівці 212
з важким серцем 213
звалити з ніг 214
звалитися на плечі 215
з вареної крашенки курча висидить 424
з вибриком 216
з вискоком 556
з вистрибом 217
з вогником 15
зв'язати руки й ноги 218
зв'язувати руки 452
з голими руками 219
з головою 220
з горем пополам 221
з горобину душу 574
з дуринкою 175
з душі верне 222
землі не чує під собою 223
зживати зі світу 224
з живчиком та з перчиком 374
зійти з очей 419
зі щитом 225
злазити зі свого коника 226
з легким серцем 213
з легкою душею 227
змішати з болотом 474
знайти спільну мову 129
знатна птиця 228
знаходити спільну мову 229
зникнути з горизонту 243
знімати стружку 257
зняти камінь з душі 230
знятися з місця 231
з одного тіста книш 232
зривати личину 233
зривати маску 234
зривати машкару 235
зробити гендель 236
зробити з лемеша пшик 237
зробити з лемеша швайку 236
з розумом 238
з серцем 16
зслизнути з очей 239
з толком 240
зуби з'їсти 241
з усіх ніг 242
з'явитися на горизонті 243
з'явитися на світ 244
і вдень і вночі 245
і в рот не брати 191
і в скрині пусто і в кишені не густо 246
і в хату не плюнути 247
із заячий хвіст 381
і калачем не заманити 249
і конем не об'їдеш 248
і ладаном не викурити 249
і медом не заманити 251
і не приступайся 314
і пальцем не ворухнути 250
і сіркою не викурити 251
іти второваною дорогою 253
іти слідом 254
й за вухом не свербить 255
й у вус не дути 256
кадити фіміам 257

капустяна голова 258
каші не звариш 259
кинути на зуб 260
кинути якір 231
кишка коротка 261
кіт наплакав 271
клеїти дурня 119
комар носа не підточить 262
конем не доженеш 275
копійка ціна 263
котові на сльози нема 531
крапля в морі 313
кривити душею 264
крихти в роті не мати 260
кров з молоком 265
кров з носа 266
крок за кроком 267
куди ворон і кісток не заносить 403
кум королю 268
купатися в золоті 269
купатися в розкошах 270
кури не клюють 271
курча пухнасте 272
лавровий вінок 273
ламати хребта 274
ламати шапку 402
лантух з маслаками 265
легкий на підйом 31
легкий хліб 507
ледве ноги пересуває 275
лежаний хліб 276
летіти ковбасою 267
лизати руки 371
лишати в спокої 388
лізти в ярмо 277
лізти у зашморг 279
лізти на рожен 278
ловити ґав 274
лупити очі 91
любо оком глянути 280
ляпати язиком 281
мазати медом речі 282
макітра не в порядку 220
мало каші з'їсти 435
мало квасу випив 472
мало пасок з'їсти 436
мати голову на плечах 283
мати за ніщо 284
мати за щось 285
мати зуба 173
мати кам'яне серце 286
мати кебету 364
мати лій у голові 287
мати м'яке серце 286
мати порожню макітру 125
мати розум в голові 288
мати свій розум у голові 289
мати серце 290
мати слух 291
мати тяму 292
махнути рукою 293
мести від воріт 295
мести до воріт 295
метикована голова 126
милити шию 294
мов жердина 296
мов з каменю вибитий 568
мов з хреста знятий 297
мов камінь з пращі 298
мов у воду опущений 223
мов у рот води набрав 299
мовчати, як риба під крижиною 300

мозолити руки 301
молоде та зелене 437
молоко на губах не обсохло 411
морозець пробіг по спині 302
мороз йде поза шкірою 303
мороз пробіг 304
мотузяна душа 172
мухи не зачепить 305
м'яти ханьки 120
набивати мозолі 306
набити пиху 307
набити черево 200
набратися сил 308
наварити пива 309
навертати на розум 310
навести на слід 312
на воловій шкурі не списати 313
на всі боки приступний 314
на всіх парах 315
на галай-балай 316
на голому місці 317
надягати машкару 235
на заході літ 318
на заячий скік 161
наїстися від пуза 319
на кид стріли 320
на короткій нозі 321
на крайнім порозі життя 322
на краю світу 357
наламати хвоста 404
на макове зерно 555
намотати на вус 323
на один копил 324
на перших порах 325
напустити пихи 326
напхати пельку 195
народитися без сорочки 327
народитися в сорочці 327
народитися під щасливою зіркою 328
на розум не багатий 283
на славу 382
наставляти на пуття 329
на схилі літ 518
на сьомому небі 330
натирати мозолі 331
наче бабка пошептала 333
наче всі розуми поїв 332
наче ґедзь укусив 333
наче камінь давить душу 128
наче камінь скотився з душі 334
наче мішком з-за рогу вдарено 335
наче на світ народився 336
наче ногу вломити 337
наче три дні не їв 338
наче хто камінь на душу навернув 2
на чолі 343
наш брат 339
на щиті 225
не бачити нічого, крім свого носа і живота 341
не бачити далі свого носа 14
не бачити смаленого вовка 342
не бачити смаленої сови 343

не близький світ 355
не буде добра 30
не буде пуття 27
невелика пані 344
невелика птиця 345
невелика цяця 346
невелике цабе 347
не взятися
ні за холодну воду 387
не видавиш і слова 348
не вистачає клепки 349
не в своїй тарілці 350
не всі вдома 351
не в тім'я битий 352
не гріє і не знобить 353
не давати спуску 354
не давати ходу 135
недалеко ходити 355
недаром хліб їсти 398
не доведи Господи 146
не до речі, не до ладу 356
не дуже густо 9
не жарти 37
не за горами 357
не з заячого пуху 358
не змикати очей 144
не змикати повік 359
не з нашої парафії 360
не з полохливого
десятка 361
не з хороброго десятка 361
не іграшки 362
не йти з думки 53
не мати і за Боже
пошиття 285
не вважати за людину 363
не мати хисту 364
немов з мармуру
виструганий 569
немов чавуном налитий 365
неначе стовп 366
не нашого поля ягода 367
не показувати очей 70
не по кишені 368
не покладати рук 1
непорожня кишеня 369
не проспати грушку
в попелі 439
несповна розуму 240
нести ахінею 370
нестися вгору 371
не сунути носа 372
низько сісти 65
низької проби 64
ні вдень ні вночі 245
ні в казці сказати
ні пером написати 118
ні в тин
ні в ворота 240, 373
ні жарене ні парене 374
ні за плечима ні перед
очима 375
ні кола ні двора 415
ні кола ні хвоста 376
ні кує ні меле 377
ні обійти ні об'їхати 378
ні пари з уст не пустити 379
ні пришити
ні прилатити 380
ні проїхати ні пройти 381
ні слова з вуст 417
ні те ні се 382
нога за ногою 383
ноги не слухають 384
ноги носять 384

носити камінь за пазухою 230
носити личину 233
носити маску 234
носити на руках 502
оббивати пороги 385
обдало жаром 304
обертатися обличчям 386
обертатися спиною 386
обливатися потом 387
обминати гострі кути 278
од вітру валитися 388
одна нога тут, друга там 383
одна тінь залишилася 390
один в ліс, один по дрова 389
одним ликом шиті 391
одним махом 392
одним миром мазані 393
однієї масті 360
одні кістки стирчать 104
одного поля ягода 367
опустити вуха 22
опустити крила 152
опустити руки 504
очей не одведеш 155
палець об палець не ударити 394
пальця на зуби не клади 305
пальця у рот не клади 534
пам'ятати про все на світі 187
паски не посвятяться 395
пасти задніх 396
пасти очима 82
перебиватися з копійки на копійку 181
перебиватися з хліба на воду 177
перебиватися на чорному хлібі 397
переводити хліб 398
переставитися на той світ 246
під боком 399
піддавати жару у вогонь 400
піджимати хвоста 503
підібгати хвоста 405
пійматися в лабети 61
пійматися у лапи 62
підливати масла у вогонь 190
піднестися духом 401
піднімати носа 402
підносити до небес 404
під носом 403
підняти хвоста 405
під рукою 406
підставляти шию в ярмо 407
пливти за течією 409
пливти, куди вода несе 408
пливти проти течії 409
плутатися у хвості 410
побувати в бувальцях 411
повести до вінця 449
повна чаша 412
повний гаманець 413
подати голос 414
по дудці стрибати 415
попасти в капкан 417
попасти в тенета 418
попасти на очі 419

попасти на слизьке 420
попасти пальцем у небо 421
попасти у масть 421
попасти у павутину 63
попасти чорту в зуби 52
попастися, як муха в окріп 416
попускати віжки 422
порохно сиплеться 423
пороху не вигадає 424
посвітлішало в голові 425
посиденьки справляти 426
поставити на місце 427
поставити на ноги 214
потрапити в лабета 428
потрапити на очі 239
потрапити у ціль 429
похиле дерево 430
починати з нуля 508
прибитий на цвіту 431
привертати до себе 78
прийти голову 57
прийти на розум 432
пристати до берега 433
прикусити язика 456
приший кобилі хвіст 434
проворний на язик 348
програти парі 47
програти справу 48
продавати зуби 457
пройти і Крим, і Рим, і мідні труби 435
пройти крізь вогонь і воду 436
пройти крізь шито й решето 437
промазати справу 46
пропускати мимо вух 438
протирати з пісочком 477
прясти очима 80
птах високого польоту 440
птах низького польоту 440
пташиного молока не вистачає 441
пташка їхнього польоту 442
пускати на вітер 443
пускати сльози 445
пускати стріли 446
пускати шпильки 282
пустити в очі туману 447
рвати кайдани 283
рісочки в роті не було 94
розбити глечик 448
розбігтися в різні сторони 449
розвиднілося в голові 450
розв'язати язик 453
розв'язувати руки 452
розжарити атмосферу 456
розкрити карти 99
розпускати губу 454
розпустити язика 455
розрядити атмосферу 456
розсипати кислиці 457
розуму не позичати 458
розуму як накладено 459
розсьорбувати кашу 460
руки не туди стоять 461
рукою дістати 462
садовити на покуті 40
саженного росту 36
сам не свій 463
сам чорт не брат 464
світла голова 170
свічки можна сукати 127

свята наївність 521
свята простота 487
семимильними кроками 465
серце не на місці 466
сидіти на шиї 467
сідати на свого коника 226
скакати на задніх лапах 326
скакати цапа 468
скалити зуби 203
скидати ярмо 277
скинути з плечей 215
скотитися униз 50
скувати язик 453
слабка гайка 469
сліпому видно 493
слон на вухо наступив 470
сміятися в душі 471
собаку з'їсти 472
співати алілуя 473
співати в один голос 474
співати дифірамби 476
співати хвалу 477
сплутати сліди 312
спочити в Бозі 478
справляти балачку 479
справляти мовчанку 479
справляти сім неділь на тиждень 480
справляти смішки 515
спровадити до пекла 481
спровадити на шибеницю 49
спуститися з неба на землю 482
спутати руки й ноги 483
ставати на диби 484
ставати цапки 485
ставити підніжку 486
старий вовк 272
старий лис 487
стати на дорозі 488
стати на ноги 467
стати на рушничок 448
стати у вазі 489
стріляна птиця 186
стряляний горобець 490
стук-грюк аби з рук 262
сухий хліб їсти 491
сушити зуби 492
сховати кінці в воду 44
сховатися у шкаралущу 87
танцювати під дудку 289
твереза голова 258
темний ліс 493
темними фарбами 494
терновий вінок 273
тихіший від води, нижчий від трави 484
тільки душа в тілі 495
той світ 541
тонке вухо 496
тримати в лабетах 497
тримати в кліщах 498
тримати в кулаці 499
тримати в пазурах 500
тримати в полі зору 60
тримати в тіні 501
тримати в чорному тілі 502
тримати на виду 501
тримати першість 410
тримати себе 76
триматися гоголем 503
тримати хвіст трубою 504
тримати язик за зубами 59, 136

тримати язик на защіпці 281
трохи не лусне 505
трубити в кулак 269
тугенький на вухо 496
туман вісімнадцятий 20
туманіє в голові 425
туман у голові 450
тягнути за язик 506
тяжкий хліб 507
тяп-ляп 124
убратися на все готове 508
убратися по самісінькі халяви 509
у вічі 510
у голові й на зяб не орано 511
у діди годиться 512
у дідька в зубах 406
узяти в шори 513
у кишені бряжчить 514
укласти в копи 199
умиватися сльозами 515
у рожевих фарбах 494
у рожевому світлі 516
у сини годиться 512
ускочити по самі вуха 517
у тридев'ятому царстві 462
у цвіті 423
у цвіті літ 518
у хвості 340
у чорта на болоті 519
хвіст собачий 520
хитрий лис 521
хихоньки та хахоньки заводити 522
ходити важкою 523
ходити впорожні 523
ходити довкола 55
ходити по різних стежках 252
ходити у передовиках 524
ходити у середняках 524
ходячий мрець 550
хто в луг, а хто у плуг 475
хто куди 130
хоч вовк траву їж 525
хоч в око стрель 526
хоч голки збирай 527
хоч греблю гати 528
хоч з лиця воду пий 530
хоч картину малюй 529
хоч лопатою горни 531
хоч мотузки крути 532
хоч око виколи 527
хоч оком світи 533
хоч проти шерсті гладь 534
хоч свічки ліпи 565
хоч трава не рости 23
хоч у вухо бгай 485
хоч у рамку вправ 535
через пень-колоду 536, 537
через хату перехилиться і моркву вирве 538
чин чином 539
читати проповідь 540
чужими руками 95
цей світ 541
шкіра та кості 378
шкірити зуби 542
язик без кісток 543
язик дубіє 544
язик підвішений 545
язик приріс до піднебіння 546
язик розв'язався 546

язик став колом 547
язик став руба 548
як барило 549
як Бог дасть 266
як бодня 550
як вітром здуло 553
як водою вмило 557
як водою облитий 330
як в око вліпив 551
як горіхи лущити 552
як гриби після дощу 553
як дурному з гори бігти 559
як заведений 554
як за гріш маку 555
як за смертю 556
як з води 557
як з місяця впасти 558
як камінь ліг на душу 334
як камінь під гору котити 559
як кип'ятком обдало 302
як кішка з собакою 100
як корова язиком злизала 560
як лялечка 222
як мерзле горить 3
як мокре горить 8
як на гарячому вугіллі 255
як на голках 256, 561
як на долоні 264, 562, 563
як на жаринах 377
як на лопаті вивезти 551
як намальований 564
як на ножах 321
як на пню стати 565
як на пожежу 580
як на пружині 566
як на шилі 567
як на шпильках 568
як на шпичках 569
як обпечений 570
як палицею кинути 571
як пень 572
як Пилип з конопель 573
як пір'їна 368
як піску морського 574
як полум'ям огорнуло 303
як по маслу 221
як по нотах 575
як по писаному 538
як пробка 576
як пух 578
як раз плюнути 577
як свинцем налитий 578
як Сірку муху з'їсти 579
як слимак 580
як стріла 583
як у власній кишені 350
як у воді намочений 336
як у землю вкопаний 561
як укопаний 567
як у кота сліз 528
як у себе вдома 581
як у тумані 563
як хап ухопив 582
як черепаха 583
як чорна хмара 10
як шовковий 584
як язиком злизало 585

Наукове видання
Словники України

КАЛАШНИК Володимир Семенович
КОЛОЇЗ Жанна Василівна

СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Художній редактор *В. П. Мариняк*
Редагування та коректура
Г. Г. Германенко, О. В. Романенко, Л. О. Ващенко
Комп'ютерна верстка *І. С. Сакути*

Підписано до друку 20.04.04. Формат 70×90 1/32.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 10,53. Умовн. фарбовідб. 10,53.
Обл.-друк. арк. 10,8. Тираж 4000 пр.
Замовлення 4-243.

Видавництво «Довіра»
вул. Кіквідзе, 2/34, Київ-103, 01103
відділ реалізації, тел. (044) 294-6539

ВАТ «Поліграфкнига»
вул. Довженка, 3, Київ-57, 03057

Калашник В. С., Колоїз Ж. В.

К17 Словник фразеологічних антонімів української мови.— К.: Довіра, 2004.— 284 с.— (Словники України).

ISBN 966-507-157-2

Це перше ґрунтовне видання, що відображає малодосліджену сторінку сучасної української мови — фразеологічну антонімію. У словникових статтях представлені не лише фразеологізми-антоніми, але й тлумачиться їх значення, наводяться синоніми кожного фразеологічного антоніма. Значення ідіом ілюструють влучні цитати з творів українських письменників.

Розрахований на широке коло користувачів: науковців, учителів, працівників видавництв, студентів, учнів, усіх, хто цікавиться рідною мовою.

ББК 81.2УКР-4